

מולד

ירחון מדיני וספרותי

שבת תש"ט כרך ב' חוברת 11 פברואר 1949

259	על סימביוזה יהודית-ערבית	שלמה דב גויטיין
267	מבעיותיה של פרלמנטריות ישראלית	י. בר-שירה
273	המיבחן האמתי	אפרים ברוידא
277	מפלגת המעמד	הרצל ברגר
281	האין מנוס ממלחמת-עולם שלישית	ש. ז. אברמוב
287	מוסדות המדע שלנו לקראת הבאות	ד. סמואל
293	היפתפיה הנמה	לאה גולדברג
295	משלים והגיונות	ליאונרדו דה וינצ'י
301	כין מאזני-בקורת ודבקות-חסידים	ר' בנימין
310	פרעושים	יהושע בר-יוסף
	ספרים:	
318	דרך הרוח	אפרים שמואלי
320	כשולי החוברת	
317	ציור	צילה בינדר

דפוס התת-יפה: 2,200 ל"י לשנה, 1,200 לחצי שנה; מחיר החוברת 250 פ"י; שכר הסודעות: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין הסערת אחריות לחובו הסודעות; כתבי-יד שלא צורפה להם פעטפה כתובה וסבולית אינם פוחזרים; הבחובת: רחוב יהודה הלוי 40, תל-אביב.

MOLAD, Monthly Review of Politics and Letters
Published by the Palestine Jewish Labour Party

Vol. II *No. 11* *February 1949*

Editorial Office 40 Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel

על סימביוזה יהודית-ערבית

שלמה דב גויטיין

טוריה הם מופיעים בקשר עם ישראל: במלחמת קרקר, בשנת 854 לפני הספירה הרגילה, נלחמו בפולש האשורי, שכם אחד אחאב, מלך ישראל, בראש 10,000 רגלים רכבי ברזל, וגנדב, "מלך הערבים", בראש אלף רוכבי גמלים. מאורע זה לא נזכר בתנ"ך, כשם שלא סופר בו שהובאו שבטים ערביים להר אפרים ע"י מלך אשור על מנת להתישב בו לאחר גלות שומרון. אך החל במלחמותיהם של אחרוני מלכי יהודה בפושטים הערביים, בהתנגשותו של נחמיה בגשמו או גשם מלך הערביים, ובקשרי ידידות או איבה של הערביים הנבטיים עם מדינת החשמונאים לא מש עוד זכרם של הערביים מספרותנו העתיקה; והערבים הללו שעמדו עלינו בחטאותינו הם נושא למאות ידיעות והערות במקורות התלמודיים. ואולם לגבי הענין שאנו מבקשים לדון בו הרי אין כל אלה "פרי-היסטוריה". אמנם סופרים ערביים מודרניים הכניסו גם את המזרח העתיק אל תוך חוג ההיסטוריה הערבית, ופרופסור פ. חיתי (הלבנוני המכהן באוניברסיטה של פרינסטון שבארצות הברית), בעדותו לפני הוועדה האנגלואמריקנית, תאר את "שהותם" של היהודים בארץ-ישראל כתקופת מעבר קצרה בתוך עלילה היסטורית שהיתה בעיקרה ערבית — טענה שזכינו לשמעה שוב בימים אלה מפי הלבנוני כמיל שמעון בירושלם. אך לגבי התודעה הממשית של שני העמים אין יחסיהם ההדדיים מתחילים אלא משעת התהוות האסלאם והכיבושים הערביים שבאו בעקבותיה. עד כמה שיש להסיק איפוא משהו מן היסטוריה בכלל, הרי עלינו להצטמצם בעיקרו בתקופה הערבית האסלאמית.

אידייליה יהודית-ערבית

בנוגע להערכתה של תקופה ארוכה זו אנו מוצאים תמורה גדולה בהשקפותיהם של ההיסטוריונים שלנו. במאה הקודמת, כשהונח היסוד לאותה תמונה של תולדות ישראל, שבלא יודעים עדיין משפיעה על כל אחד מאתנו, נהגו להקביל את הקנאות החשוכה של הכנסייה הקתולית כנגד הרוח הליברלית הסובלנית של האסלאם, את אכזריות הרדיפות בארצות הנוצריות לעומת

הביולוגיה מגדירה את המושג סימביוזה כ"חיים יחדיו", של שני אורגניזמים באופן ששניהם מפיקים תועלת מצמידותם, בחינת זה נהנה וזה לא חסר. רק גבול צר מפריד בין סימביוזה מבור רכת זו לבין טפילות או פרויטיות, כלומר חיים של שני גופים צמודים זה לזה באופן שאחד מוצץ מלשדו של חברו מבלי לתת לו תמורה. ויש צורה שלישית של סמיכות חיים: התרוצצות והתמודדות, שבסופה שעבוד או השמדה של שותף אחד והתרוששותו של האחר.

ההיסטוריה גורה על עם ישראל שיבנה את חייו החדשים בנסיבות גיאוגרפיות, מדיניות וכלכליות המכריחות אותו לשתף חיים עם העם הערבי השוכן בקרבו והעוטר את ארצו מסביב. הכרח זה הוא כעת חזק ביותר והרה אפשרויות של סכנות לאין שיעור ושל ברכה בלי מצרים. אך שותפות כזאת היתה קיימת מאז היו הערבים לעם. יתר על כן, מותר לומר שעצם היות הערביים לעם בא להם מתוך מגע עם האומה היהודית, שישבה בשעתה על אדמת ערב. כי היהדות השפיעה על מוחמד וחבריו לא רק מהשקפותיה על הדת, ממוסרה החברתי והמיני וממוסדותיה הפולחניים, אלא שימשה כמילדת, הן בדוגמתה, הן מתוך התנגשות עמה, ליצירת האומה הערבית כיחידה לאומית-דתית, יצירה שהפכה עדר של שבטים חסרי גיבוש פנימי ואחדות חיצונית לגורם היסטורי בעל חשיבות עולמית. מאז השעה הגורלית ההיא היו איברים רבים מגוף האומה הישראלית צמודים אל האומה הערבית, וחלק גדול מן היסטוריה שלנו התארע בקרבה, או מכל מקום בשטח שהיא השתלטה עליו והפכה אותו לדובר ערבית. שעת הגורל הגדולה, שאנו זוכים וחבים לחיות בה עכשיו, אינה איפוא אלא שיא והחרפה של מצב שהיה קיים במשך 1300 שנה.

קצת פרי-היסטוריה

לאמיתו של דבר, היה קיים מגע בין ישראל לערב מאות רבות קודם שהיו הערביים לעם. אם איני טועה, הרי בפעם הראשונה שנוכרו ערביים בשמם ובתאריך מסויים בהיסט-

ואילולא היא, היו היהודים נהנים בחיי אושר וחירות בארצות ישמעאל.

התנדפות האידיוליה

טענות מעין אלה וגורמים אחרים, שתיכף נעמד עליהם, הביאו לידי בדיקה מחדש ובסופה לידי שינוי גמור בהערכת הערבים והאסלאם בהיסטוריוגרפיה היהודית, עכשיו התחילו לחדד גיש שר' יהודה הלוי התאונן על „כבל ערבי לא פחות מאשר על „חבל אדום“, שהטלאי הצהוב היא המצאה של האסלאם ולא של הכנסייה הקתולית, ושהגיטו, קודם שהונהג באי-רופת, היה מצוי בערים הערביות. ממלחמת ההשמדה של מוחמד ביחודי אלמדינה ועד הרדיפות האחרונות שבארץ תימן ואפריקה הצפונית מנו שורה ארוכה של צרות וגזירות שעברו עלינו בארצות ערב בפרט ובשטח האסלאם בכלל. האידיוליה היהודית-ערבית מן המאה הקודמת התנדפה לאור המציאות הארץ-ישראלית החדשה וכתוצאה מהרחבת ידיעתנו על תולדות המזרח המוסלמי. אופיני הוא בנידון זה מאמרו של פרופ' ססיל רות מאובספורד „היהודים בעולם הערבי“. * מאמר זה, הכולל גם הערות על ארצות מוסלמיות שאינן ערביות, כגון פרס, תורכיה ואפגניסטאן, מסתכם במלים הבאות: „העובדות שכינסתי כאן כינוס מקורי, דיין להוכיח שבעבר לא נתגלו הערבים כחלוצי הסובלנות, כפי שהם מבקשים לספר לנו כעת. הם היו נתונים להתקפות טירוף של שנאת זרים לא פחות מעמים אחרים. דתם היתה להלכה אי-סובלנית ממש כשאר הדתות, אף שאולי לא היתה הגיונית ושיטתית כל כך בקבלת המסקנות והגשמתן. ולא עוד אלא שמאז המאה הי"ח נשתפר בהרבה מצב היהודים באירופה, אבל לא היה כך, בדרך כלל, בעולם המוסלמי, אלא אם כן גרם לכך לחץ חיצוני“. יש הרבה אמת בסיכום זה, אך בעיית הסימביוזה היהודית-הערבית מורכבת מאוד ואינה מצטמצמת בשאלה כיצד התיחסו „הערבים“ אל „היהודים“ בעבר. זאת היא תופעה המשתרעת על שטחי חיים רבים ונוקבת ויורדת אל תוך רבדים היסטוריים שונים. אזכיר למשל את השאלה החיונית של התהוות מעמד פועלים ערבי ויחסו אל העובד

השלוח היחסית שנהנו בה היהודים תחת חסות הערבים. המלה „ימי הביניים“ מעוררת בכל אחד מאתנו מיד שתי אסוציאציות: את אימיה של האינקבויזיציה בספרד הקתולית ואת „תור הזהב“ שלנו בספרד המוסלמית. גרמה להערכה חד-צדדית זו קודם כל העובדה שיוצרי ההיסטוריו-גרפיה היהודית במאה הקודמת עדיין היו קרובים בעצמם לתקופות הרדיפות באירופה וסבלו בחוקים מסוימים של הפליה משפילה, בשעת שהיו רחוקים מרחק רב מן הנעשה בארצות המזרח (— „שם יפה באשר אנחנו איננו“ — כדרך המשל הרוסי). במצב דומה כתב ר' שלמה ן' וירגה בספרו „שבט יהודה“ כבר בתחילת המאה השש-עשרה: „ומלך ישמעאל מלך חסיד היה, כמו שנמצא תמיד שכו-לם מלכי חסד ואוהבי יושר“. ועוד, בימים ההם היתה ההיגיוניה הפוליטית והתר-בותית של אירופה הנוצרית בשיא תוקפה והמזרח המוסלמי היה בשפל המדרגה של חולשה וקפאון. בזמן כזה היה מתאים להדגיש ולחזור ולהדגיש: אותם ברברים מבני המזרח, שאתם כל כך מבזים אותם, היו יותר תרבותיים, יותר ליבריים ויותר אנושיים ביחסם אלינו מכם, שאתם מתימרים להיות גולת-הכותרת של ההתפתחות האנושית.

בין כך ובין כך, תפיסה היסטורית זו לא היתה בלא תוצאות מעשיות. מבפנים היא סייעה להגביר את הערגה על ארץ כנען, ארץ המזרח השוכנת בתוך גבול של אוהבים וקרובים. הגיבור של „לאן“ מוצא את פתרון חייו בהליכה אל „המזרח“, והמליצה על החיאת המזרח בברית עם אחינו „בני-שם“ לא משה מפיחם של הנואמים הציוניים. כלפי חוץ היא נעשתה מאותם מושכלות ראשונים ההופכים קנין הכלל ונקבעים באנציקלופדיות ובספרי הלימוד. ומשם הגיעה אל המזרח עצמו ועשתה נאן פעולה כפולה: בדור שספג השכלה אירופית לפני 1914 (שכיום הוא בגיל למעלה מחמישים) היא יצרה יחס של אהדה לעם ישראל, וכל אחד מאתנו, שהיה לו עסק עם אנשי הדור ההוא, יוכל להעיד על כך. ואולם בתקופה מאוחרת יותר, בזמן הויכוח המר עם התביעות הציוניות וההכרח להסביר את הפרעות שנערכו בידי הערבים בארץ-ישראל, שימשה האגדה ההיסטוריוגרפית על האידיוליה היהודית-הערבית בימי הביניים הוכחה שרק הציונות „החילונית“, „האימפריא-ליסטית“, „הלאומנית“ גרמה לפירוד הלבבות.

* נדפס (28—33) Jewish Forum 1946 זב.הארץ—21.4.1947. לקורא המעונין כדאי לעיין בבקורת המפר דסת מאד, אם כי מוגזמת במקצת, של מאמר זה שטעו של ד"ר מ. פלסנר ב„בעיות“, 1947, 281—288.

בסוף המאה התשע-עשרה המציאו חוקרים גרמניים את התיאוריה שחצי האי ערב הוא מולדת השמיים ושמןו יצאו גלים גלים של נדידות, עמים ערביים, כגון האכדים, הארמים, העברים-הכנענים, הערבים המוסלמים, ההילאלים (במאה האחת עשרה — לאמיתו של דבר היתה גדידה אחרונה זו העברת שבט מאורגן ע"י מושל מסויים), ועל יסוד זה כבר קבעו מומחים (יהודים בעיקר) ללאומיות הערבית בשנות העשרים שאנו עומדים נוכח נדידת עמים ערבית חדשה מתחילת ערב: הנדידה הווא-האבית-הסעודית. תיאוריה זו, שלא היתה אלא היקש פסול מן הנדידה הערבית היחידה שאנו יודעים עליה — המוסלמית — נתקבלה ממש כעובדה היסטורית והיא השפיעה השפעה עצומה גם על מחקר התנ"ך ותולדות ישראל. כאמריקה, ביחוד, הפך הדבר ל"אפנה" ממש, בשלושים השנה האחרונות, לתאר את העברים הקדמונים כערבים ואת דת ישראל כמעין הסתעפות של "הדת הערבית", תיאוריה זו אף לא נשארה בלא השפעה לגבי דיונים מעשיים, פוליטיים, ואין לי ספק שהיא סייעה הרבה לטיפוחה של פאך ערביות מגופחת, ואולם מדע המזרח מודה כיום שאין אנו יודעים כלום על נדידות כאלה ומסתמא אין לציין את ישראל או את האכדים כ"ערביים", ולא על מוצאנו "הערבי" נוכל לבסס את הסימביוזה עם הערביים.

ואף על פי כן יש משהו חשוב וחזק מאוד שהוא משותף במוצאם של ישראל הערבים, והמפלה את ישראל, את יורשן המאוחר של תרבויות המזרח העתיק, מכל התרבויות האלה והמקרב אותן אל הערביים, כפי שהם מופיעים לפנינו בתקופתם ובספרותם הקלאסית בזמן הת-הוות האסלאם ובמאה שלפניה ואחריה. משהו זה אפשר להגדירו כדימוקראטיה פרי-מיטיבית, כלומר אותה מציאות של חברה בלא מעמדות, של העדר שלטון עריצות, של חופש הדיבור ושל הערכת חיי היחיד וחיותו, שאנו מוצאים בתנ"ך מצד אחד ובשירה הערבית העתיקה, בקוראן ובמסורת ההיסטורית העתיקה של הערבים מצד אחר, בודאי: דימוקראטיה פרימיטיבית היתה קיימת במקומות רבים, ואפילו

העברי. מסה זו תצטמצם בגורמים הקשורים בתולדות הערבים ודת האסלאם וגם מהם תוכל לברר רק את החשובים ביותר.

יפורות של סימביוזה: (א) מוצא משותף מצע חשוב לסימביוזה יהודית ערבית נמצא בהנחה המקובלת שלעברים ולעבריים מוצא משותף. יש אמת מסוימת בהנחה זו, אך היא מוקפת סבך אגדות וקונסטרוקציות מדעיות. שיש להעמידן על אמיתותן, קודם שנוכל להגיע אל משהו מוצק, שאפשר גם לבנות עליו לעתיד.

לדוגמה, כשיהיה עם פלח בודאי נוכל לומר שאנחנו "בני-דוד", כלומר הערבים, בני ישמעאל בן אברהם, והישראלים, בני יצחק בן אברהם, יש להם "אב זקן" משותף, אך כדאי שידע המשכיל העברי, שהיו הערבים בישמעאלים — שבט קדמון שנעלם מן ההיסטוריה בתקופה מוקדמת מאוד — היא 'קונסטרוקציה מלומדת' מתקופת בית שני, שנתקבלה אצלנו ואצל הנוצרים ובאה אל הערבים כנראה עוד לפני דורו של מוחמד, ובכל זאת יש כאן רמז לקשר היסטורי, שיש בו חשיבות, כפי שנראה עוד להלן.

המושג שמיים היא יצירה גרמנית מסוף המאה השמונה-עשרה, נכון שהשפות השמיות, כגון עברית, ערבית, ארמית, אפדית (בבלית), חבשית וכו', קרובות מאוד זו לזו, אך אין מכאן ראיה שדוברי השפות האלה הם בני "גזע" אחד בעל תכונות גופניות ורוחניות משותפות, או היו פעם עם אחד, או טיפוס כלכלי-חברתי אחד, האנתרופולוגיה מראה שה"שמיים" שייכים לגזעים השונים ביותר שבעולם, ההיסטוריה אינה יודעת כלום על עם שמי, ואין לך הברל גדול בין טיפוסים כלכליים-חברתיים מזה שקיים בין ההררי התימני בעל החקלאות האינסנסיבית לבין הבדוי מגדל הגמלים שברחבי צפון ערב ובין זה לבין בעל המשק המבוסס על השקאה שבארץ בבל ובין זה לבין יושב ההרים האמין מסביבות מוצל, הבדיה המדעית של הגזע השמי בעל התכונות של עם נודדים וכ"כ, שהשפיעה כה עמוקות על המחשבה האירופית ועל גורל עמנו בשבעים השנים האחרונות, אין לה כל יסוד עובדתי, וכדי שלא להנציח בדיה מטעה ומסוכנת זו, מוטב שנוציא ממילוננו את המושג, אהדות שמיית וכיו"ב לחלוטין.

* הקורא המעונין ימצא פריטים נוספים על שאלה זו במאמרי, המקור הערבי של ישראל ודחו, בתולדות תיה של בעיה מדעית אחת, כ"ציון" ג, 1-10, ובמאמר סר, תולדות ישראל ותולדות הערבים (הערות על ההבדלים ביניהן), כ"ציון" ג 97-117.

סים בכלל. מאות מלים ומושגים מן החשובים ביותר — למשל עצם המלה: מושג — אינם אלא יצירה לפי מתכונת ערבית. אמנם היצירה הזאת עצמה נעשתה על אדמת אירופה ע"י אנשי המדע והמתרגמים שבדרום צרפת, צפון ספרד ואיטליה, אך השפה הערבית היתה הדוגמה והמקור שלפיהם נוצרה. בלי הירושה הערבית לא היתה השפה העברית צלחה לשימוש מודרני בכלל. הערבית היא איפוא אחד הגורמים הראשיים לתחיית השפה העברית בימינו.

התוצאה המעשית מכל העובדות האלה היא שלבני שני העמים קל יותר לרכוש את לשון העם השני מלדוברי שפות אינדוגרמניות או אחרות. אמנם לגבי השפה הערבית קיים המכשול הגדול שלשון הספרות (והעתונות והרדיו) שונה במבנה הדקדוקי ובאוצר מליה תכלית שינוי מן השפה המדוברת בכל ארץ וארץ, ושפת דיבור זו, מכיון שלא נתגבשה לצורה רשמית ומוכרת, שוב מתפצלת לכמה דיאלקטים מקומיים, שכמעט אין אפשרות לרכוש את ידיעתם אלא בשימוש מעשי. אך אותם מבחורינו, שהיתה להם הזדמנות לחיות בקרב ערבים, הוכיחו שהם מוכשרים להגיע לדרגה גבוהה ביותר של כושר הבעה בערבית עממית, כשם שהבוגר הממוצע של המכון למדעי המזרח באוניברסיטה העברית עולה בלי ספק בידיעות בערבית ספרותית על חברו ממוסמכי המכונים האורניטאליים בחוץ-לארץ. לערבי אין השפה העברית גורמת קשיים מיוחדים, כפי שיכולתי לקבוע במשך השנים שהיתה לי הזדמנות לבחון פקידי ממשלה ערביים בידיעותיהם העבריות. חברינו הותיקים והצעירים העוסקים עכשיו בפיתוח שיטות יעילות להקניית שפתנו לערביים עושים מפעל גדול. שרק העתיד יגלה לנו את כל השיבות. הסופר המצרי בישר פארס מעיר, אגב תיאור של נסיעה בלבנון, שלמעשה אין שום דבר המקשר את הערבים בארצות שונות חוץ מן השפה (לשון הספר). עלינו לפתח את הוראת העברית בשביל ערבים במידה כזאת, שלא ירגישו את העברית כשפה זרה הרבה יותר משיראה ערבי במצרים את הערבית של עיראק, מצד אחר עלינו לדאוג שכל ילד עברי ילמד ערבית באופן שלא ירגיש עצמו זר במזרח הערבי. נוכח התפלגותה המשולשת ומצבה הכל-תי מושלם של השפה הערבית בימינו אין זה תפקיד קל. אך כדאי לטרוח. ולימוד זה יביא

בארץ הקלאסית של שלטון העריצות, בארץ בבל. כי המיתולוגיה הדתית של השומרים והבבלים מראה לנו פנתיאון של אלים המתנהגים באופן דימוקראטי ממש, הפועלים על יסוד התיעוץ ב„אסיפת עם“ או „מושב זקנים“: בתקופה הקדומה כשנוצר פנתיאון זה היתה איפוא החברה השומירית-הבבלית דימוקראטיה פרימיטיבית. אך ההפרש הוא זה שרק בישוראל זכרוב נשמרה דימוקראטיה זו בתקופה של הפיתוח המלא של התרבות הלאומית, ורק בשני העמים האלה מכל עמי המזרח היא טבעה מטבע נצחי בלאומיותם. לא כאן המקום לחקור מהי סיבת המורשה המשותפת הזאת. סיפורי ספר בראשית („בני קטורה“, בראשית כ"ה, ישמעאל, שם כ"א, כ"ב—כ"א), שלפיהם אברהם אבינו הוא גם אביהם של כמה עמים שהתגוררו בארץ ערב הצפונית והדרומית, רומזים, שלפי תודעת אבותינו הורי גשה כאן קירבה משפחתית. בין כך ובין כך חשובה מאוד העובדה הזאת גם לגבינו וגם לגבי הדורות הבאים שאנו עומדים לחנך כאן: כי ילדינו לומדים את התנ"ך וילדי הערבים קוראים את השירה העתיקה, את הקוראן ואת „המסורת שבעל-פה“. הדרכה מתאימה בחינוך הילדים ואף בלימודי מבוגרים (שיעורי ערב לפועלים!) תוכל ליצור כאן גורמים חשובים להבנה הדדית ואף לחינוך לקראת דימוקראטיה מפותחת, אמיתית.

(ב) שיתוף בלשון

גורם חשוב מאוד לסימביוזה יהודית-ערבית היא קירבתן הגדולה של שתי הלשונות. הערבית והעברית. מלבד המקור השמי המשותף יש כאן סידרה ארוכה של גורמים מאחדים. שתי הלשונות מושפעות ביותר מן הירושה הארמית, ביחוד באוצר המלים, אך גם בכמה תופעות אחרות. לדוגמה, אפשר לומר שחלק גדול מן הפתגמים החיים היום בשתי הלשונות באו להן מן הירושה היא. ועוד, הספרות העברית השפיעה על האסלאם המתהווה לא רק מרעיונותיה ותוכנה, אבל גם מסגנונה, ומאחר שהקוראן והתורה שבעל-פה של האסלאם הם במעצמיהם העיקריים של השפה הערבית המאוחרת, הרי ניכר בה היטב המטבע האופייני של הסגנון העברי. ואין צורך להאריך את הדיבור על התפקיד הגדול שמילאה השפה הערבית בעיצוב אוצר מלים וסגנון עברי לצרכי מדע ומחקר ולענינים מופש-

לעברית(1), ולא רק מחקרי רטואה, מתימטיקה ואסטרונומיה, אבל גם ספרו של ר' משה בן צורא על „שירת ישראל“ (העברית) או יצירתו הגאוגית של ר' יונה ן גנאח על הדקדוק (העברית). ואף דברי הלכה רבים מאוד.

אך מה מתחייב מכל זה? האם לא נתפרדה דוקא בדורנו זה ברית-לשון ואחוות-תרבות אחרת, שהיתה לנו, ובצורה מתרידה ביותר וללא אפשרות של תקנה, כוונתי להתקשרותנו בשפה ובתרבות הגרמנית? האם במקרה נכתבה „מדינת היהודים“ בגרמנית והתנהלו הדיונים ואף נרשמו הפרוטוקולים של הקונגרסים הציונים בשפה זו במשך חצי יובל? הנוכל לצייר לנו את התעוררותנו הלאומית בלי פעולתו של מדע היהדות בשפה גרמנית, שיצר את הרקע לתודעתנו הלאומית? הבכדי זכתה יידיש, בתה של הגרמנית, להיות כשפה יהודית לאומית באמת? ובכל זאת, האם לא התקוממו בכל ישותנו — שנים רבות לפני היטלר — כאשר ביקש הפילוסוף היהודי הרמן כהן להסיק מסקנה כי „יהדות וגרמניות“ הן אחיות משרשן, והאם לא הוצדקה התקוממותנו זו אף יותר ממה שיכולנו להעלות על הדעת בשעתו?

יתר על כן, שיתוף תרבות זה עיקרו נסוע בשטח הדת, ואולם לא בקרבנו ולא כקרב הערבים אין הדת הגורם המעצב המכריע בהתחדשות הלאומית, אמנם בספרים על „התחיה הערבית“ קוראים על „הריפורסטוריס“ מחסד עבדוה, רשיד רידא וכיו"ב, אך חשיבותם של אלו בעולם הערבי אינה עולה על השפעתם של אישים כשמשון רפאל הירש או אברהם גייגר בתוכנו ובודאי אינם מגיעים במקוריותם עד לגבהם של הרמן כהן או פראנץ רחנצוויג. הקנאות הדתית של המוסלמים בני זמננו, המסד תמלת בשביל הקורא העברי בתנועת „האחים המוסלמים“ המצרית, היא יותר תופעה חברתית מתנועה דתית באמת. מבחינה תיאולוגית אפשר לציין אותה ואת אחיותיה כ„ארמילס“, כ„אנטי-כריסט“, או כפי שאומרים בערבית כ„דג'אל“, ומטבעו של ה„דג'אל“ שהוא מתעטף באיצטלת של הדת, גם אצלנו, ובתקופת ההתרוטמות של תקומת המדינה, לא בלטה הדת כגורם של מנהיגות רחנית.

ואף על פי כן: אמנם היום נראה, כאילו ירושה משותפת זו מקופלת ומתנתה בקרן זווית, אך אין לשנינו, לערבים וליהודים, ירושת אבות

אם לידי התחדשותה התרעננותה של השפה אעברית עצמה.

(ג) שיתוף תרבות

עוד יותר אמיצים ונכבדים מקירבת הלשון הם קשרי התרבות המדבקים את שתי האומות. ואכן בתקופותיהן הפוריות המקוריות, שעה שהשלימו את דמותן הרוחנית, היו קרובות זו לזו במידה שאפשר לתאר אחת כהסתעפות מגזע של חברתה ולהיפך. כבר נרמז שתודעת הערבים בתורת אומה מתחילה בשעה הגורלית של התנגשותם עם האומה הישראלית ועם דתה והדתות הנוצריות הנגזרות ממנה. כל עולמו האופיו של הערבי השתנו או בצורה מהפכנית כל כך, שערבי מוסלם הוא יותר יהודי מאשר ערבי, קרוב יותר לאיש ישראל בן דורו מאשר לאבותיו הערבים שמלפני האסלאם. הכל כאן מורשת ישראל: תמונת העולם הפותחת במעשה בראשית ומסתיימת באחרית הימים, השקפה של ההיסטוריה הרואה בה התגלויות של נביאים ונבואות מאדם, גח ואברהם, הנביאים הקדמונים, ועד דוד שלמה ומוחמד, הנביאים המלכים, מוסר חברתי ומיני, שהוא תנ"כי ביסודו, ועל הכל תרבות המושתתת כולה על הלכה ועל ממלכה של תלמידי חכמים המכתתים את רגליהם מארץ לארץ ויוצרים את החוק הדתי והאזרחי במשאם ומתנם החפשי, מי שקר וא בספרי ההלכה של המוסלמים או בספרי אביוגרפיה של חכמיהם רואה בבירור שיש לפניו, עם כל ההבדלים בפרטים, אותה תרבות שנוצרה תחילה בישראל בתקופת בית שני ובתלמוד, ועד היום הזה לא הוברר כל צרכו פה כאן העתק ומה התפתחות מקבילה ומה מפליא יותר: מידת הדבקות במקור או שלימות ההקבלה בפרטי פרטים.

בין כך ובין כך, התרבות הערבית המוסלמית שילמה את החוב שהיא חבה לישראל בריבית ובריבית דריבית: שהרי חלק גדול מיצירתנו המקורית שלאחר תקופת התלמוד אינו אלא נוסר מגזע התרבות המוסלמית, ולא במקרה נכתב חלק גדול ממיטב היצירה היהודית במשך מאות שנים בשפה הערבית, ולא רק דברי פילוסופיה כשל רבנו סעדיה, ר' שלמה ן גבירול, ר' יהודה הלוי, הרמב"ם, או דברי חסד דות, כספר „חובות הלבבות“ או חיבורו המלבב והמקיף של רבנו אברהם בן הרמב"ם (ספר אמסיק לעובדי ה' — שעד היום לא תורגם

המצב סיכם בבהירות גמורה ההיסטוריון הערבי הגדול אבן ח'לדון, שכתב בשנת 1377: נמחצתה ממלכת הערבים ונעלמה מן העולם.

תוצאות שעבוד ארוך זה היתה שהערבים לא היוו יחידה לאומית ולא הופיעו על בימת ההיסטוריה בתקופה המודרנית אלא משנרחפו לכך ע"י גורמים חיצוניים. לשוא האשימו את הרצל ואת חבריו שגם הם, כדיפלומטים העוורים של אירופה, ביקשו לשאת ולתת רק עם הסול-טאן התורכי והתעלמו ממצאות העם הערבי. האשמה זו בטעות יסודה, אי אפשר היה לפנות אז אל העם הערבי, מפני שהוא עדיין לא היה במציאות, ועדיין לא הגיע לתודעת עצמו. העובר דה שאנו פיגרנו בהקמת מדינתנו לאחר הערבים, מטעה, כי הקדמוני אותם בהכנתה, הפנימית והממשית, בדור שלם.

החולשה הגדולה של הערבים, כפי שנתגלתה לעולם בשנה האחרונה, כמו חולשתנו הגדולה שלנו באשר אין אנו אלא שרידים דלים של עם גדול — סיבה אחת להן: השיעבוד המר של מאות בשנים. הערבים ואנחנו אחים לצרה, וראוי לאחים בצרה, ביחוד אם הם שכנים, להטות שכם זה עם זה, כדי להתחזק אחד בכוח של חברו, התעמולה הפסבדו-מדעית העצומה של הבריטים לטובת הערבים במשך חמש-עשרה השנה האחרונות, שהדגישה וחזרה והדגישה את גדולתה ותפארתה של אומה זו, היתה אך לרעתם, באשר ניפחה ללא כל שיעור ויחס למציאות את דעתם על ערך עצמם ומעמדם בעולם. אנחנו ניטיב עמהם יותר, אם נראה להם את הדברים כהויותם; גם הם גם אנחנו סבלנו רבות מאוד מידי אחרים, התוצאות חמורות ביותר, אך ניתנות לתיקון, אם רק לא נשתמש מלהכיר את המצב לאמיתו ונעמול להתגבר עליו בכוחות משותפים.

(ה) תלמידות משותפת

תוצאה ממשית מאוד משיתוף הגורל של יהודים וערבים בעבר היא מצע אחד בכיוון בנין חייהם בהווה. אין אמת בדעה שאנחנו, כיוצאי אירופה ונושאי תרבות המערב, הגנו גורם זר בחלק זה של העולם ומפריעים לשליו מותו המקורית, אדרבה, כל שאיפתם וערגתם של בני מזרח זה כיום היא לסגל לעצמם את הישגי המערב וכל עיקרו של כיוון התפתחותם הוא הגנה, חיובית או שלילית, על השפעתו, גם אנחנו תלמידי המערב, אלא שרוב קיבוצי עמנו

גדולה ממנה. ועל כן גם קירבת התרבות בינינו מהותית היא לאין ערוך יותר משהיה הקשר בין „גרמניות“ לבין „יהדות“, משל ערבי אומר: „כשהיהודי פושט את הרגל, הוא מפשפש בפני קסי אביר“. הוששני שבשעה שנגסה — כשון ההתעלות הראשונה של יצירת מדינה וגנוניה — לתת לעצמנו דין-וחשבון על רכושנו הרוחני ונתהה במה נבנה את עולמנו החדש, נמצא עצמנו קצת חסרים, וכאוחו יהודי שבמשל גלך לפשפש בפנקסי האבות, כמנו מובטחני — יעשו גם הערבים, לאחר שיתפחו משיכרות לאומנותם העקרה, ואו נמצא בפנקסים ההם — הן בצד זכות והן בצד תובה — רשום הרבה ממה שמקשר אותנו עם שכנינו, קשה לדעת אם ומתי תבוא השעה ההיא ומה יהא פרצופה, מכל מקום, אנחנו לא נהיה בלתי מוכנים לקראתה, מבט אחד על תכנית הלימודים של בתי-ספרנו — ואין כאן הבדל מהותי בין זרם העובדים לזרם הכללי — מוכיח שעדיין לא שרפנו את הפנקסים הישנים.

(ד) שיתוף גורל

אם המשותף לנו ולערבים כמצא, בלשון ובתרבות הוא מן הידועות ומפורסמות, שאינן צריכות אלא ליבון והעמדה על אמיתותם, ודאי יתמהו רבים לשמוע על דמיון בגורלן של שתי האומות, כי לעומת עם נתלש מארצו ונדחף מגולה אל גולה הרי עומדת אומה התר-פסת מרחב בלי מצרים, השוכנת לבטח ולא הודקה מכלי אל כלי, אמנם הכל יודעים שקודם מלחמה העולם הראשונה היו הערבים תחת השלטון התורכים העותמנים כמשך ארבע מאות שנה, אך נוטים לראות בזה תקופת-ביניים קצרה לערך בהיסטוריה הארוכה של אומה זו, ואינו כן, האמת היא הפוכה: תקופת הזוהר של כיבוש הערבים, התפשטותם והקמת ממלכתם ושערוב האוכלוסיה הקודמת היתה מעין תקופת מעבר שלא ארכה יותר משלוש מאות שנה, שלאחריה באו למעלה מאלף שנים של שעבוד ושלטון זרים: תורכים מגזעים שונים, מונגולים, צירקסים, כורדים ואחרים, הערבים לא גלו, אך הם טעמו טעם „גלות“ בארצם, אפשר אפילו לומר — והדבר ראוי לחקירה מיוחדת — שהקהילות היהודיות בארצות פוזריהן היו תאים של פעילות ציבורית חיה יותר משוכנו לה הערבים, שנשארו במקומם, אך היו כשופים לשלטון צבאי, שנטל מהם כל עצמאות את

ואף הספר האירופי והאמריקני חזקה כל כך שקל מאוד כיום לתרגם מעברית לערבית ולהיפך, כי שתיהן מחקות, ביודעים ובלא יודעים, אותה דוגמה. כללו של דבר, הערבים והיהודים מתקרבים במידה שהם נעשים יותר ויותר בניים במשפחת העמים הגדולה של התרבות המערבית.

התנגשות של שכנים ומלחמת כנסיות לעומת הגורמים הגדולים והתמידיים המקיפים על סימביוזה יהודית-ערבית יש אחרים, לא פחות גדולים, אך יותר ארעיים, העשויים להפריע לה. בנידון זה ראשונה במעלה היא העובדה הפשוטה של השכנות. הערבים היו בלי ספק מתיחסים באהדה, אם לא בחיבה גלויה, לתקומתו של עם ישראל בארצו, אלמלא היה בה משום שכנות ודחיקת רגל. „בני ישראל“ הקדמונים בודאי היו חיים במסורת הדתית והלאומית של הערבים עטורי זוהר נצחים ללא רבב, אלמלא היו „היהודים“ עדה חזקה מאוד באותו שטח, ממש, שעליו הקימה לה האומה הערבית-המוסלמית הצעירה את ביתה החדש. סופר ערבי מפורסם מן המאה השלישית שלאחר ההגירה שואל — ושאלה זו מצויה גם בכתבי סופרים מוסלמים אחרים — מדוע היהודים שנואים יותר על המוסלמים מן הנוצרים, אם כי האחרונים רחוקים מהם יותר בהשקפותיהם הדתיות ודוחקים את רגליהם יותר בעסקי פרנסה. וזאת היא תשובתו: „היהודים היו שכנים דומים לאיבת הקרובים בחוזק ההתעצמות והתמדת הנטירה. כי אין האדם אויב אלא למי שהוא מכיר... ומתנגד הוא למי שהוא דומה לו. ונגלים לו החסרונות של מי שהוא מעורב בו, ובמידת האהבה והקרבה תהיה השנאה וההתרחקות“. בין כך ובין כך, ההתנגשות המרה בין מוחמד ויהודי מדינה השאירה מישקע ארסי מאוד בקוראן עצמו ואף במסורת שבעל-פה המוסלמית, ושונר אי-ציון בכל הדורות גיצלו חומר זה בתעמולתם ההרסנית.

ועוד. דת האסלאם המקורית היתה סובלנית מאוד. היא יצאה מן ההנחה (שבאה לה כנראה מחוגים גנוסטיים) שכל הדתות המונותאיסטיות אחת הן, ומשום כך נמצאו בקוראן פסוקים יפים מאוד על היחס בין הדתות בכלל ועל „בני ישראל“ בפרט. ואולם משנהפך מוחמד מנביא אלהים למיסד כנסייה ומארגן מדינה, הוא

הקדימו את הערבים, מי כמאתים, מי במאה, מי בחמישים שנה, אך יש גם קיבוצים יהודיים המפגרים אחרי השכבה, המתרחבת והולכת, של המשכילים הערביים. אם הצלתנו כל כך בתלמידות זו, הרי גרמה לכך בודאי העובדה שרוב רובו של עם ישראל — לרבות הספרדים — ישבו באירר פה למעלה מאלף שנה ובודאי גם המסורת העתיקה של לימוד-תורה הנפוץ באומה כולה, ואולי סייעה בדבר גם השקפת העולם המבוססת על האידיאות של בחירה חפשית ואחריות הפרט, שהיתה קרובה יותר לרוח אירופה המודרנית מן ה„השלמה לרצון הבורא“ וקבלת הגזירה מן השמים, שהן ביסודה של דת האסלאם. מכל מקום, ההבדל הוא יחסי בלבד ועלול להשתנות בכל דור.

הרבה מסקנות נובעות מעובדה זו של תלמי-דות משותפת. קודם כל: כוחנו בהשגינו המערריים. שמירתם והגברתם היא המקרבת אותנו אל הערבים, ולא נטישתם. לפני שנים אמרתי את הפרדוקס המדומה שהדרך היעילה ביותר להתקרבות אל הערבים היא — שילדינו ידעו היטב אנגלית... כי הערבים מכבדים את האירופיות, שהם עצמם שואפים אליה בכל לב, ונצחוננו של ישראל היא להם הזכחה נוספת לצדקת שאיפה זו, וחלילה לנו לזלזל בשכנינו בדבר זה. הם עלולים להדביקנו ולעבור עלינו מהר מאוד. ראיתי כיתה של בני פלחים יחפים, שידעו חשבון היטב יותר מבני-גילם המפונקים בקיבוץ עברי שכן, והאזנתי לבנו של בדוי ממחוז באר-שבע קורא בעל פה ומפרש את הוראציוס במקור רו הלאטיני, באופן ששום תלמיד בבית ספר תיכוני שלנו אינו יודע. מצד אחר עלינו להיזהר מלהבליט את עליונותנו הנוכחית יתר על המידה. תלמיד טוב עוזר לחבריו, אך אינו מזכיר להם שהוא המצטיין. עלינו להתנהג כאילו הישיגנו בשדות הכלכלה, החברה והתרבות הם תופעה טבעית שכל אדם יכול להשיגה, וביחוד אל נא נחזור על שגיאת האנגלים לפעול ולהופיע כמיטיבים וגואלים ומרימים את הערבי המפגר משפל-מדרגתו. אין לך אמצעי בדוק יותר לעורר שנאה ממנו, וחוששני שכבר חטאנו יותר מדי בכיוון זה.

לתלמידות המשותפת עוד תוצאה חשובה שכדאי לעמוד עליה: היא מקרבת את שתי הלשונות, הערבית והעברית, זו לזו עוד יותר ממה שהיו בעבר, השפעתם של העתון, הרדיו

רוח, בשעה שאפשר ללמד תולדות מחמד מבלי להזכיר — או מכל מקום בלי להבליט — את מלחמתו ביהודים, וכשם שראינו שדוקא הצלחת הערבים והאסלאם בעבר הכריחה אותם להיות סובלנים, כך עלינו ללמד את שכנינו שאם „האומה האצילה“ חפצה שוב לתפוס מקום בראש האומות, היא צריכה גם להתנהג באחריות הראויה לעם גדול ולתרום את חלקה לפתרון שאלת היהודים, שהיא כיום בעיה של העולם הנאור כולו, ואחרון אחרון חשוב: אותם מאות אלפים מאחינו בני ישראל הנתנים כיום בשבי ישמעאל יהוה, לאחר עליתם ארצה, גשר חי בינינו לבין העולם הערבי, כשם שאחיהם יהודי המזרח יושבי ארץ־ישראל ממלאים כבר היום תפקיד חשוב ביותר בשטח זה.

אחרית דבר

סקירתנו החטופה על שאלת הסימביוזה היהודית־הערבית הראתה לנו מה מורכבת שאלה זו — ועדיין לא מיצינו אפילו את ראשי־פרקיה. הערבים הם שכן מסוכן מאוד — לא רק מחמת האיום הפיזי המתמיד הסמוך בעצם מספרם הרב, אלא גם מחמת סבל ירושה הרה גורמים שלי־ליים, שהם עצמם יצטרכו עוד להאבק עמו במשך כמה דורות, כי אלפי שנות שיעבוד בחלק זה של העולם (שהרי גם התקופה הקצרה של העליונות הערבית היתה שיעבוד לרוב האוכלוסיה) לא תלפו מבלי להשאיר רושם עמוק בנוף, שהוא חרב בחברה, שהיא משועבדת, ובמוסר, שהוא מדוכא. לכאורה, אין זו סביבה „נוחה“ ביותר להקמת מדינתנו העצמאית, אך אפשר שדוקא אותה דריכות מתמדת — דריכות פיזית, מוסרית ורוחנית — אשר הסביבה הזאת מטילה עלינו היא שתמריץ אותנו למעשים גדולים, שלא יביישו את המסורות המפוארות של אבותינו, תפקיד זה, כפי שראינו, אינו מחוסר סיכויי הצלחה, אכן יש יסודות רבים לסימביוזה פוריה של יהודים וערבים בחלק יפה וחשוב ועשיר זה של העולם, אלא שאנו חייבים ליגע ולעמול בלא ליאות כדי להגביר את היקר המשותף על הזולל, המפריד, ואת הנצחי, הבונה, על הארצי ההורס.

נעשה קנאי ובלתי סובלני ביותר, האסלאם הרשמי מטיף למלחמת תמיד, עד שכל העולם כולו יהא כפוף לו, הן בדרך השמדת הכופרים הן עיי הכנעתם של בני הדתות האחרות „כשהם מושפלים“. ההלכה המוסלמית עצמה הוכרחה לרכך במשהו את הקיצוניות שבדרישות אלה לאור העובדה הפשוטה שהכובשים הערבים היו מיעוט קטן־מספר ביחס לאוכלוסיה הגכרית שנכבשה, תופעה זו חזרה במידה מסוימת במאה השש־עשרה, בשעת הכיבושים התורכים הגדודים באירופה הנוצרית, דבר שגרם להתפתחותה של ה„סובלנות“ העותומנית הנודעה, אך היסוד הכנסייתי התוקפני היה קיים באסלאם תמיד והוא גרם שלאחר תקופות סימביוזה טובה ביחס באו דורות ארוכים של פרוזיטיות מוסלמית, כלומר של ניצול וירידה לחייו של השכן, או אף התפרצויות של התנגשות גמורה בחייו, מכאן המצב הירוד, „הגלות המרה“, של רוב קיבוצי ישראל בארצות ערב, וביתר בשמרניות שבהן, כגון תימן ומרוקו, שדוקא בהן הסימביוזה היהודית־הערבית היא הדוקה ביותר.

שלום אברהם

היש תקנה לירושה שלילית זו? בתוך המסירת של מדינה ערבית ושלטון דת האסלאם, דומני, לא, אך לאחר שקיימנו את ברית אברהם ואמרנו כמהו לשכננו: „אל נא תהא מריבה ביני וכינן, כי אנשים אחים אנחנו... הפרד נא מעלי, אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאי־להי, ולאחר ששולחו בני קדם מעל יצחק (בראשית כ"ה, ה-ו), יש למצוא במסורת הקדומה, החיובית והסובלנית, של האסלאם אחי זה טובה לקיום יחסים של שכנות ואף של אחוה, כי המוסלמים עצמם חפצים כיום להדגיש את היפה ואת ההומאני שבדתם ודבר זה בולט מאוד בספרותם כיום (ולאו דוקא האפולוגיסית, המ־כוננת כלפי חוץ), וגם במבחרים מן הקוראן, התורה שבעל־פה ושאר ספרותם הקלאסית הנוגעים בבתי הספר הערביים, באמריקה עמלים כיום ללמד את חיי ישו באופן שלא יעורר ליכר זו שנאה ליהודים, דבר זה אינו קל, שהרי צליבת המשיח היא פרשה מרכזית ביותר בתורת הנצ־

מבעיותיה של פרלמנטריות ישראלית

י. בר-שירה

וראוי שנסגל ונטפח בקרבנו את הכללים הקובעים סטיטוציוניים היסודיים המקובלים בעולם הדמוקרטי, אשר יהיו לנו ציוני-דרך בראשית עצמאותנו.

בנהוג שבעולם הפרלמנטארי נמסרת הרכבת הממשלה לידי המפלגה שזכתה במספר הגדול ביותר של קולות הבוחרים, כשם שאין מפלגת הרוב רשאית להצר את מפלגות המיעוט בפעילותן הפרלמנטארית, כך אסור למפלגות המיעוט לשכות שזכויותיהן קשורות ודבוקות בעובדת היותן מיעוט לויאלי. מזכותם של המיעוטים הפרלמנטאריים — ויש גורסים, שמחובתם היא — להוות אופוזיציה אשר תבקר את הממשלה, להשגיח על מעשיה, להזהיר אותה, אבל לא להפריע לה בביצוע התכנית שעליה התחייבה בפני קהל בוחריה, כל ביקורת כנה רחוקה מאובסטרקציה כרחוק ממשלה מאופוזיציה. אופוזיציה אובסטרקציונית משפילת את ערך הפרלמנט (ואפשר שזו כוונתה לפעמים) ומרד קנת את הדמוקראטיה מתכנה החיובי.

הבעיות הגדולות של חיינו הלאומיים והמדיניים בשנים הקרובות אפשר להעמידן על שלושה: ביסוס המדינה על ידי שלום ובטחון; קיבוץ גלויות וקליטתן הכלכלית והתרבותית; תיכנון משקי לשם מישטר הברזתי מתקדם. קרוב להגיה כי תכנית זו תאחד סביבה את כל היסודות הסוציאליסטיים והפרוגרסיביים שבמדינת ישראל ונציגיהם בתוך הכנסת. שהרי הפרלמנט אינו אלא כבואת האומה על יחסיה הפנימיים, והקו המפלג את המפלגות, אשר אף הן דוגלות בתכנית זו בכללותה, הוא לפרקים בתחום הסכסיסי ולא בתחום העקרונות. מדינתנו בולדה בסערת האבקות ומלחמת דמים, ועובדה זו מחייבת מסקנה, בנסיבות מלחמה אין הכרח — וגם אין מן התבונה — לנהוג לפי הכלל הפרלמנטארי של מפלגת שלטון מזה ואופוזיציה מזה. לא כל המפלגות הנמצאות מחוץ לממשלה הן בגדר אופוזיציה, אם בימי שלום הנאמנות לצרכי המדינה העליונים היא מיבחן לאופוזיציה, בשעת מלחמה על אחת כמה וכמה, בשעת חירום, כשהעם נקרא למאמץ עליון, אין מקום בתוך המוסד המחוקק העליון שלו לאופוזיציה בטוב

דומה, שום מדינה לא נתנה זכות בחירה בעין יפה זו שבה ניתנה לתושבי מדינת ישראל בראשיתה. אנשים צעירים מבני שמונה-עשרה ומעלה, בעלי אזרחות ארץ-ישראלית ונטולי אזרחות זו, עולים אשר ארצה הגיעו לחופי הארץ, בלי דעת את לשונה, מנהגיה וחוקיה, תושבים אויבים או אויבים-למחצה, אשר תמול-שלשום היו במחנה הנלחם נגד מדינתנו ועצם קיומנו בארץ — אלה ואלה בין בוחרים האספה המכוננת במדינה הצעירה. התוצאות לא הכזיבו. גהפוך הוא: יש בהן משום הוכחה על שיקול דעת מצד הבוחר ועל זהירות מרובה, לפי הערך, בבדיקת מצעי בחירות גם מצד המונים שאינם מאורגנים בשום מפלגה. בשנות הגיאורט, לפאר שיוזם והתקלסות בדימוקראטיה נתחדשה הטענה הישנה-נושנה, כי זכות בחירה כללית ללא סייגים היא כר פורה לכל צורה של שחיתות ודימא-גוגיה. אך הבחירות לאסיפה המכוננת בישראל לא הצדיקו הנחה זו, ואל יהיה דבר זה קל בעינינו; אין ספק שבמרצת חיינו המדיניים עוד נשוב לא אחת לויכוח זה, עדיין אנו עומדים באמצע מאבקנו בעיריות ובמרעצות המקומיות על הבטחת זכות בחירה להמונים עניים ולעולים החדשים.

ישב זה שכבש לעצמו זה עתה את הממלכתיות הישראלית החדשה אינו יחידה לאומית סטאטית; הוא נתון בתהליך של גידול והשתנות כממדים מהירים ובלתי משוערים. קריסוד זה במדינתנו הצעירה מונע קביעת צורות קונסטרוציוניות מוגמרות ופוסל העתקה ללא הבחנה מן הדמוסטים הפרלמנטאריים הקיימים. הכנסת שלנו תצור לה, בדרך הטבע, צורות עצמאיות ודרכי נהוג מקוריות משלה, המושחתות על חוקה שנשמת-אסה הוא קיבוץ גלויות, כלומר אידיאה שאין משלה בשום אומה.

הפרלמנט הבריטי מקובל מאז ומעולם כאבר סיפוס לדימוקראטיה פרלמנטרית, אולם רוב הפרלמנטים לא ראו ברובה בחיקוי של הכללים הפרלמנטאריים הבריטיים, והדבר לא סייע לקברי עת ממשל דמוקראטי יציב. יש להזהר אפוא מפני שימוש עיוור בתקנות ונוסחאות שנוצרו ונתפתחו באומות אחרות ובנסיבות אחרות. עם זאת ראוי

ב
 הממשלה נושאת באחריות מדינית קיבוצית בפני הפרלמנט. להלכה הפרלמנט הוא מעל לממשלה. הפרלמנט מבקר את הממשלה. מקבל או דוחת את הצעותיה, מפיל אותה ונותן את אימונו בממשלה חדשה. אולם כל זה הוא בכוח. בפועל ממש, חרי הממשלה מנהיגת את הפרלמנט. הנחת זו נכונה ביחוד לגבי ממשלה קואליציונית. בממשלה קואליציונית מנחיגי המפלגות המשתתפות בממשלה הם הקובעים את דרך הממשלה וסדר החשיבות של פעולותיה. כדי ליטול את העוקץ מאנומאליה זו של השמטת הפיקוח על הממשלה מידי הפרלמנט באו הפגישות הקבועות של הסיעות הפרלמנטאריות עם חבריהן בממשלה. בפגישות אלה מתחשלת אחדות הדעות ונוצר הבסיס לשמירת מרותו העליונה של הפרלמנט. הבירורים בפגישות אלה מביאים לידי תמיכת הסיעות בממשלה אף בדברים שאין דעתן כדעת הממשלה. או שהם מביאים לפחות לידי כך שהמורדים נמנעים מהצבעה. על חברי הממשלה הרוצים להתמיד במנהיגות לא לבטל אלא להעריך את ההשקפות המתנגדות לדעותיהם. גם מיניסטרים תקיפים ביותר נאלצים לשים לב בתמידות להלכי הרוח שבמפלגתם ואף במפלגות אחרות. בכל ניתוח של מצב מדיני יש מקום לשיקולים שונים. הממשלה פועלת על יסוד שיקול דעתה; אבל עליה להקשיב גם לדעות הנוגדות להשקפתה. עליה לעמוד באש תמיד של בקורת כנה. כי אין שום ממשלה שלטת רק בכוח הקולות של חברי המפלגות שמהן היא מורכבת.

חופש הביקורת הפרלאמנטארי הוא סימן טובהק לחירות מדינית. הוא המביא אל הממשלה בצורה ברורה את התגובות על פעולותיה כפי שהן מתעוררות בציבור, אם בחוגים ציבוריים שאינם מיוצגים בממשלה ואם בתוך מפלגות הממשלה. תשובת הממשלה על הבקורת הנשמעת בפרלמנט אינה מיועדת לחברי הפרלמנט דוקא; היא מכוונת לשאלות הנשאלות במקומות עבודה, במועדונים, בבתי־כנסת, באספות ובכל מקום שבני־אדם נועדים יחד. הממשלה מייצגת את רוב הבוחרים. ועל כן עליה להקשיב לדעות הבוחרים. להתווכח אתם ולהסביר עד שיבינו ויקבלו דעתה. שאם לא כן עליה להסתלק מתפקידה ולמסור את הגה השלטון לאחרים. ואמנם הסברת הממשלה מן הדין שתהיה משכנעת; עליה להתרחק מגניבת־דעת, ומשיטת „אמת

הרגיל. בשעת מלחמה הממשלה היא לרוב ממשלה קואליציה על בסיס רחב ככל האפשר. חומיעוטים שמחוץ לממשלה נותנים אף הם את ידם למאמץ המלחמתי הקונסטרוקטיבי של הממשלה. מצב כזה אינו פוטר את הממשלה מן ההכרה להסביר מעשיה ולשכנע את הפרלמנט והעם בנחיצותם, וכן אין מצב זה מונע את חברי הפרלמנט, ומפלגת הרוב בתוכה, מלבקר את הממשלה ביקורת כנה הוגנת על פעולות שאינן ישרות בעיניהם ולהוכיח אותה על מעשים שאינם רצויים.

בכל פרלמנט מציאותן של כמה מפלגות גורר לוח מחייבת קואליציה בממשלה, או, לפחות, תלות של ממשלת המפלגה השלטת במפלגות אחרות, אף על פי שהדבר גורר אחריו חולשת גדולה בכושר ההגשמה של התכנית הממשלתית. לפתח כל פעולה ממלכתית אורבת סכנת ההתפרדות של חילוקי־דעות מפלגתיים המעכבים ומשחים. בחזיתנו הלאומית והבין־לאומית הדינאמיקה של הפעולה היא לעתים הערובה להצלחתה. חרי מן המפורסמות היא שממשלה קואליציונית היא ממשלת המשא־והמתן המתמיד. ואר לם לעת מלחמה ומהפכה ממשלה תקיפה הנתמכת על ידי רוב יציב ומאוחד היא הכרח גמור. קושי מיוחד ונוסף של הפרלמנטאריות הישראלית הצעירה הוא ריבוי המפלגות בכלל. במדינות שבהן מתחרות בבחירות שתי־שלוש מפלגות בלבד מרגיש המצביע שבקולו הוא עלול לבחור את הממשלה. ואילו במדינתנו, שמספר המפלגות המתחרות על השלטון בתוכה הוא מרוב, ניטלת מהבוחר במידה גדולה ההרגשה הבלתי־אמצעית של נצחון או כישלון למפלגה שבעדה הצביע. ובמדינה כזו אפשר לשער מצב, שתישלל מהמפלגה אשר רכשה את מספר הקולות הגדול ביותר בבחירות האפשרות של הנהגת המדינה. בריבוי המפלגות והרשימות, שאין להן סיכוי להגיע למספר צירים ניכר, מקור לכל מיני קבוצות על המקומות במינהל המרכזי של המדינה. ציווי לאומי ומדיני הוא שתעלמנה הסיעות והרשימות הקטנות מזירת חיינו המדיניים. התנגדותם המדינית והטמעתם התרבותית של גושים ופירורי גושים שונים מביאות בהדרגה להתמעטות המפלגות. אך יש מקום לסייע לתהליך זה על ידי הטלת חובת פיקדון בסכום ניכר על כל רשימה ומועמד המציג עצמו לבחירה. פיקדון המחירם לטובת אוצר המדינה, אם הרשימה הנדונה אינה זוכה במספר קולות מינימלי.

הזמנים בעצה אחת עם נציג הממשלה ועם הסי-
עות והוא הפוסק אם הדברים הם לענין או
שאינם לענין, אם יש בהם חזרה על הנאמר ואם
כוונתם למשוך את הוויכוח ולגרומם לדחיות
ולהפרעות. בעיתו העיקרית היא איך להסדיר
את הענינים הפרלמנטאריים בתוך מסגרת הזמן
הצרה באופן שתתבררנה כל השאלות הטעונות
בירור בפרלמנט, כלומר להביא שיווי משקל
בין הדרישות למרכיב הזמן מצד הממשלה
לצרכי חקיקה ופעילות הכרחית אחרת ובין צרכי
הבירור והבקורת הפרלמנטאריית.

ד.

הקו האופייני לדימוקראטיה הוא המימשל
הרפרזנטאטיבי. מימשל רפרזנטאטיבי תרתי מש-
מע: הממשלה היא נציגת הפרלמנט — והיא
אחראית לפני הפרלמנט. מהותן של נציגות זו
ואחריות זו באה לידי ביטוי בולט באחריות
הממשלה לפעולותיה של כל מחלקה ממשלתית.
אין המיניסטר יכול ללמד סניגוריה על עצמו
בפני הפרלמנט בטענה שהפעולה המבוקרת
נעשתה על ידי מנהל המחלקה שלא בידיעתו.
אם מנהל המחלקה ולא המיניסטר יבוקר בפול-
מנט, הרי שיש לתת לו אפשרות להתגונן לפני
הפרלמנט. ואולם אז יחדל הפקיד להיות חלק
ממנגנון שאינו מתערב במאבק הפרלמנטארי.
להלכה אחריות המיניסטרים בפני הפרלמנט
היא קיבוצית, בין שהשאלה הגדונה הוכרעה
בישיבת הממשלה ובין שהחלטה עליה נתקבלה
רק על ידי המיניסטר הממונה על ביצועה. אולם
למעשה מבחינים בין פעולות שהממשלה כולה
אחראית עליהן לבין פעולות שמניסטר מסויים
נושא באחריותן. במקרה הראשון, אם אין הפר-
למנט מאשר את עמדת הממשלה התוצאה היא
משבר פרלמנטארי והתפטרות הממשלה; במקרה
השני — התוצאה היא התפטרות מיניסטר
מסויים. אף על פי כן נחשבת לעתים קרובות
כל התקפה פרלמנטאריית על פעולת מיניסטר
כהתקפה על הממשלה כולה. האחריות הקיבוצית
של הממשלה כולה היא ערובה להתאמה בין
הפרלמנט והממשלה.

בימים כתיקונם ובמדינה כסדרה אין מי-
ניסטר רשאי להגהיג שינויים חשובים בעבודת
מחלקתו בלי אישור הממשלה. כל שינוי הכרוך
בהגדלת תקציב ההוצאות טעון אישור מיניסטר
הכספים. ואין צריך לומר שהממשלה כולה
חייבת להחליט על כל שינוי באדמיניסטרציה

לחצאין בויכוחים עם מתנגדיה. פרט לדברים
שהם בגדר סוד מבחינת טובת המדינה, על
הממשלה לפקוח את עיני האזרחים למען יראו
את השאלות הנדונות מכל צדיהן וסבכיהן. כפי
שהן נראות לה. יש שממשלה רואה צורך, בלחץ
הבקורת הפרלמנטרית, להיטוג מעמדתה. נסיגה
כנה וגלוית-לב הפסדה מועט ממידת הנזק שה-
ממשלה עלולה לגרום לעצמה על ידי הסתבכות
במאבק של פרסטיז'ה שאין בו משום תועלת
למדינה.

זכות הבכורה על הזמן הפרלמנטארי היא
לממשלה, אבל עליה לאפשר לחברי הפרלמנט
למלא את תפקידם בדרך נאותה; על כן חייבת
הממשלה להקצות זמן מספיק לויכוחים בשאלות
שהפרלמנט מעונין בכירוין. יכול הפרלמנט
להפריע את פעולת הממשלה ויכולה הממשלה
לשלול או להגביל את חופש הביקורת. במקרה
כזה תהיה התוצאה ההכרחית הרס הדימו-
קראטיה. שני הצדדים חייבים בכבוד הדי-
מוקראטיה הפרלמנטאריית ובמילוי התפקידים
המוטלים עליהם. על הממשלה למשול
ועל הפרלמנט לבקר.

ג.

פעולתו התקינה של הפרלמנט תלויה במידה
לא מעטה ביכולתו, כשרונו והגינותו של יושב-
הראש שלו. יושב-הראש נבחר, בדרך כלל, מתוך
המפלגה השלטת; בדימוקראטיות נאורות נתמכת
בחירתו גם על ידי חברי הפרלמנט שאינם
נמנים על המפלגות המשתתפות בממשלה. עליו
להיות אובייקטיבי ככל האפשר, מחונן בסבלנות
ובעוז רוח כאחד למען יוכל, בשעות הצורך,
לעמוד גם נגד הממשלה. עליו להיעזר בסגן או
סגנים מתוך מפלגות אחרות אשר גם הם ינהלו
לפרקים את ישיבות הפרלמנט, כדי להגביר את
רגש האחריות הקולקטיבית של הדימוקראטיה
הפרלמנטאריית.

יושב-ראש טוב של הפרלמנט הוא אחד
הגורמים העיקריים בעבודתו הפוריה. לפיכך
חייבת הממשלה לתמוך במעמדו של היושב-
ראש ולשמור עליו מכשולון, כשם שהוא חייב
לשמור את הממשלה מכשולון. יושב-ראש הפר-
למנט הוא דוברו ונציגו הקבוצי. הוא המפרש את
הנוהג הפרלמנטארי ואת הוראות התקנון והנהלה.
הוא השומר על האוירה הפרלמנטאריית המר-
פמת. על הסדר הטוב ורצינות הדיונים ועליו
למנוע בזבוז הזמן היקר. הוא קובע את לחד

בהם. הוא המסמל את מפלגתו ובבחירתו הוא משמש, אם ירצה ואם לא ירצה, הציר שעליו יסובו הרכוחים על תכניות הממשלה. עם כל אלה ידעה העבודה בכל המדינות דימוקראטיטיות, שלא כל בעלי הכשרון במפלגת הממשלה או מחוצה לה מגיעים למקומות הנכונים. רבים המתאימים להיות צירי הפרלמנט אינם זוכים להיכלל ברשימה; בעלי יכולת אדמיניסטרטיבית אינם מגיעים לכהונה רפרזנטטיבית הולמת. חזיון מקובל הוא שמלבד קומץ אנשי סגולת הנמצאים בממשלה ובפרלמנט, יש בין הצירים ואף בין המיניסטרים, לא מעטים שרמתם ביגה גית הפרקים גם למטה מזה.

לפי החוקה ראש הממשלה אינו אלא ראש שון בין שוים: למעשה הוא הרבה יותר מיושב ראש של חבורה; הוא היסוד והעיקר של כל הממשלה. בממשלה של מפלגה אחת ואף בממשלה קואליציונית ראש הממשלה בוחר את חבר ריו ומציע להם כהונותיהם ותפקידיהם. בדרך כלל מצויים בכל ממשלה מיניסטרים שיש למנר תם מטעמים רבים ושונים. אם ראש המיניסטרים הוא בעל אופי והעזה, יכול הוא להרחיק מן הממשלה אנשים או חברים שאינם רצויים לו משום טובת הענין, ולפעמים אף להכריח מיניסטר להתפטר. קשה למיניסטר להיאבק עם ראש הממשלה, שהרי כל מלחמה נגדו מבפנים נושאת בחובה את הסכנה של התפוררות הרוב הפרלמנטארי. על שכמו של ראש הממשלה מוטל, בתוקף הענינים, שיעוד האחריות הגדול ביותר להנהגת המדינה.

ה.

דימוקראטיה פירושה עם בן-חורין, חופש בבחירת השליטים ושלטון השליטים בהתאמת אל רצון העם. חופש אזרחי הוא יסוד החיים המדיניים. חופש אזרחי אמתי וטבעי הוא פרי חיים וחינוך של דורות. אפשר לדכא חירותו של עם, אבל אי-אפשר לכפות חירות על עם שאינו שואף להיות בן-חורין.

פעולות הממשלה במדינה בת-חורין מכוונות להבאת אושר ושפע לכל שכבות העם. כי במדינה דימוקראטית לא יתכן, לאורך-ימים, להביא אושר ושפע לחלק מן העם על חשבונם של חלק אחר. אפשר, וצריך, לנהלם בתכנית ובמחשבה תחילה, אבל לא על חשבון חירות הפרט.

כאן תפקיד מכריע לבתי-הדין. שופט בלתי

המצריך תחיקה חדשה או שינויים בתחיקה הקיימת. על המיניסטר בעצמו להחליט אם הפעולה הנדונה טעונה אישור הממשלה או שהוא לבדו רשאי להחליט על כך. אם אין הדבר מחוור לו די הצורך, הוא נמלך בדעתו של ראש הממשלה. במציאות האדמיניסטרטיבית של ימינו אין חלוקת העבודה בין המיניסטרים השונים פשוטה כלל; כמעט כל ענין וענין נוגע בתחומם של מיניסטרים שונים. שר האוצר מעונין בכל ענין אדמיניסטרטיבי, שר המשפטים אחראי ליסוד החוקי של כל פעולה ממשלתית. בענינים שחשיבותם המדינית היא ממדרגה שניה מיישבים המיניסטרים את הענינים בינם לבין עצמם. ובשעת הצורך הם פונים לעזרתו של ראש הממשלה. מבחינה עקרונית, ראש הממשלה הוא המפקח על הפעולות של כל אחד מחבריו המיניסטרים.

מלבד הדיונים בממשלה הכרוכים בביצוע התכנית הממשלתית, מבררת הממשלה בשיבור תיה את השאלות שנתעוררו ברכוחים ובשאלות תות בפרלמנט וכן על דפי העתונות. דרך משל: אפשר שאין הממשלה מעונינת ברגע מסוים להחיש את הדיונים בביטוח סוציאלי, אם משום חוסר תקציב או משום סיבה אחרת. אבל מכיון שחברי הסיעה הממשלתית או סיעת אחרת מתחילים להתעניין ולדון בכך, מיד עולה השאלה על סדר היום של הממשלה ולא תרד עד שתגיע הממשלה לידי מסקנה ברורה, ולעתים קרובות לידי הגשת חוקים חדשים לפרלמנט. שאלות מדיניות-החזק תופשות מקום קבוע בדיוני הממשלה, שסדר-יומם בכללו נקבע מראש על ידי ראש הממשלה. אבל רוב הענינים העולים על הפרק אינם מתוך בחירתו החפשית, אלא בתוקף ההתרחשות המדינית הפרלמנטארית. דיוני הממשלה מבוססים המיד על הצעה מנוסחת הנמסרת קודם לכל חבר של הממשלה בצירוף התעודות הנספחות.

חוג הענינים שכל מיניסטר נדרש לחוות דעה עליהם הוא מקיף ורבגוני מאד, ומן הדין איפוא שיהיה המיניסטר אדם בקי בהיות רבות של העולם, מסוגל לתפוס תוכו של כל ענין, בעל כוח שיפוט החלטת מהירה, סגולות אלו תיקרנה שבעתים בראש הממשלה; עליו להיות בעל מעוף ויזמה, בעל שיקול-דעת ותפיסה מהירה, ובעל תכונות של מנהיגות. עליו להיות נואם טוב בפרלמנט ומחוצה לו, במפלגתו ובחוגים ציבוריים שונים; כלכליים, תרבותיים, מדעיים וכירצא

קירוב חוגים רחבים לתפקידי התנדבות בשירות המדינה הציבורי. כי שום מדינה אינה יכולה למלא את כל תפקידיה האדמיניסטרטיביים על ידי מנגנון התפקידות בלבד. תחומים נרחבים של פעולה אדמיניסטרטיבית נשארים תמיד פתוחים לכוחות ציבוריים חפשיים: חברי עיריות, שופט סים שאין אמנותם בכך, חברי ועדות ממשלתיות, חברי ועדים מפקחים במוסדות מדע, ספרות ואמנות, אלפי אנשים המתמסרים למעשי צדקה וחסד וכדומה. פעולת התנדבות זו שבלעדיה לא תוכל שום מדינה להתקיים טעונה עידוד וטיפוח מתמידים ותפקיד גדול מוטל בזה על הנשיא וביתו. אולם על כל אלה עולה שאלת התפקידים הקונסטитуטיביים של הנשיא, וכאן יש מקום להשקפות שונות. לפי דעה אחת תפקידים אלה של הנשיא אינם אלא פורמאליים בלבד. עליו למנות את ראש הממשלה וחבריו המסוגלים לרכז מסביבם את תמיכת הרוב בפרלמנט, ולפי המלצותיהם למנות את השגרירים הדיפלומטיים, השופטים, הפקידים הגבוהים האנורתיים והצבאיים, וכן עליו לכנס ולפזר את הפרלמנט לפי החלטת הממשלה. בכל הפעולות האלה עליו למלא בקפדנות אחר המלצת הממשלה או המלצת המיניסטר המתאים. אמנם רשאי הנשיא לדרוש מהממשלה או ממיניסטר מסויים דברי הסבר, ואף ליעץ להם בתחומי פעולתם, אבל אין לו כל סמכות ממשית בשום ספירה מספיק רות התחיקה והשלטון במדינה. לעומת זאת אנו מוצאים את השיטה האמריקנית שלפיה נבחר הנשיא לא על ידי הפרלמנט אלא על ידי העם עצמו בבחירות מיוחדות והוא ראש השלטון המבצע, הפועל באופן בלתי תלוי בפרלמנט. כיום אין איש מציע למדינת ישראל לחקות בארגונה המדיני את השיטה האמריקנית. השאלה העומדת לפני מדינתנו היא: אם השיטה של נשיא דיקוראטיבי ההולמת עמים בעלי ותק מדיני, מתאימה לנו ולנסיבות המיוחדות של התפתחותנו; או שעלינו לשנות שיטה זו ולסגולה למזג הפוליטי של עמנו על ידי צירוף זכויות שלטוניות לסמכות הנשיא.

כנסת דימוקראטית של בית יחיד המורכב מבאריכות מפלגות שונות בעלות יצרים חזקים ומסורת פוליטית חלשה; עם הכולל בתוכו חלק דתי קיצוני ניכר המשתמש בכל האמצעים כדי להחיות דוגמות דתיות שעבר זמנן ושאינן לעמוד בהן בתנאי החיים החדשים והמסובכים; אומה שהאחדות הלאומית בקרבת עודה לקרייה ויש

תלוי, שאינו סקבל פקודה הוראה משום מוסד זולת בית הדין גבוה ממנו חולת חוק הפרלמנט הוא ערובה חזקה לחירות המדינה. איתלותם המוחלטת של השופטים בהשטעה פוליטית ובפיר קוח פוליטי הוא הישג יקר שיש לשמור עליו מכל משמר, וזה למרות העובדה שמינוי שופט זה או אחר מושפע לפריקים מטעמים פוליטיים. העיקר שיהיה השופט פטור מלחץ פוליטי במעולתו המשפטית. עם כל זאת אין לשכוח שגם השופטים הרצויים ביותר אינם אלא כשרי דם, ועלולים לשנות, וגם הם ברובם אמונים על מושגים נושנים והיים בעולם רוחני-מקצועי סגור, ואף זו: השופטים לא על נקלה ניתן להם לחדוד לכל סבכי האדמיניסטרציה ההולכת ומתבססת בימינו על מומחיות מקצועית מפותלת. אולם עצם העובדה שכל פעולה אדמיניסטרטיבית ניתנת להיבדק על ידי בית המשפט היא אחת הערובות העיקריות לחירות האזרח.

ה.

בנהג שבעולם, בדרך כלל, עומד נשיא כראש כל דימוקראטיה מדינית. הלכות רבות שנו על תפקידי הנשיא, באמת אפשר למדינה דימוקראטית להתקיים בלא נשיא, כדוגמת שווייץ. באסטוניה נתקיים זמן קצר נסיון רביעוני. חוקתה של ריפובליקה קטנה זו, שנתקבלה ביוני 1920, מצוינת בפשטותה ובמיעוט סעיפיה. הוקם בית מחוקקים אחד ובו מאה צירים שנבחרו לשלוש שנים. הפרלמנט בחר לו ממשלה, וראש הממשלה מילא גם את תפקידי הנשיא. הפרלמנט בחר גם בשופטי בית הדין העליון. לאזרחים נשמרה זכות היזמה בחקיקה והזכות למישאל עם. כל הוראות החוקה היו מכוונות מצד אחד להניח דרך קבע בידי העם את הפיקוח על פעולות הפרלמנט ומצד אחר — שהפרלמנט מצדו ישתמש בזכות הפיקוח המתמיד על פער לות המיניסטרס.

אולם הכלל הוא שבכל המדינות שאין בהן מלך — והן הרוב — יש נשיא, ועל חוקת המדינה לקבוע ולהגדיר את תפקידי. ראשית — ועל כך אין מערעים — הרי תפקידי הטקס. גם במדינות דימוקרטיות אין הכל פרוזה וקורר שכל בלבד. על הנשיא לשמש סמל מחשי של אחדות האומה. לב העם ודמיונו זקוקים לביטוי חיצוני של קוממיות המדינה ועוזה. אין להכיר חיש: בקיום טקסים ממלכתיים על ידי נשיא מכובד יש משום חיזוק אחדות האומה, ומשום

על מנת להגן עליה בכל כוח השפעתו האישיית המדינית. אין להכחיש שבמקרה זה תוטל המדינה לסכסוך חמור העלול להביא לה גוש רב; אבל באין ברירה טוב סכסוך כזה מהפסקת העם למעשים מזיקים של מפלגה הנאחות ברסן השלטון לרעת המדינה. במקרה חמור כזה חובה היא לתת בידי הנשיא את הזכות למנוע אישור לחוקים שבלא חתימתו עליהם אין להם תוקף, אף לתת לו את הסמכות לסטר את הממשלה ולהעלות אחרת לפי ראות עיניו. אם הממשלה שהרכיב לא תקבל תמיכת הפרלמנט, יש לתת לו סמכות לפזר את הפרלמנט ולהכריז על בחירות חדשות. נראה שבמקרה כזה יש מקום להוראה קונסטיטוציונית, שאם לא יאשר העם על ידי רוב הבוחרים את פעולות הנשיא — עליו להתפטר מנשיאותו; רצון העם הוא בנצחון המפלגה המהפכנית ותכניתה הקיצונית על הנשיא הזהיר. אבל אם אישר רוב העם את דרך הנשיא הרי שפעולתו הצילה את המדינה מתהוירוביהו, ומשום כך בלבד חשוב ורצוי שבאוצר סמכויותיו של הנשיא יהיו מוכנים כלי-זין מדיניים יעילים ממין זה.

השש רציני להתפרצות כוחות אנטי-ציבוריים המחבלים במדינה; מדינת עניה הזקוקה לתמיכה גדולה מתמדת מקיבוצי יהודים בחרץ לארץ על מנת לבנות ולפתח שטחי מדבר ושוממה; מדינה ששומה עליה להכפיל ולשלש את מספר אזרחיה וחושביה תוך שנים מועטות על ידי הכנסת ער לים מכל ארצות תבל, שגודלו בתרבותיות, לשר נות, כלכלות ומסורות מדיניות שונות; מדינה שבתוכה חיים ליד אומת הרוב גם מיעוטים לאר מיים הקשורים בקשרי דת, תרבות ולשון באר- צות אחרות; מדינה המוקפת אויבים כפועל וככוח מכל עבריה; עם ומדינה כאלה האין הם זקוקים לנשיא נבחר ומורם מעם, המצויד בסמך כויות אשר שימושן בשעת הדחק יש בו כדי לבלום יצרים מפלגתיים הולניים או לעצור תמר רות נמהרות שיש בהן משום סכנה לשלום הארץ, יציבותה הכלכלית ובטחונה? וסוף-סוף יתכן כי רוב הקולות אשר רכשה מפלגה מסויימת בשעת תבחירות אבד לה תוך התקופה הפרלמנטארית על ידי פעולותיה הבלתי-רצויות. לפיכך יש לומר שחובה עלינו לצייד את הנשיא בסמכויות העולות על סמכות דקוראטיבית רגילה ומקובלת, למען יוכל בשעת הדחק להתייצב בשער המדינה

המבחן האמתי

אפרים ברוידא

הכוחות בחלק-עולם זה. אבל כשם שבא ישראל לא הוליד את חולשתם הצבאית של עמי ערב, אלא רק חשף אותה, כך לא נצחונו של צבא ישראל הוא שיצר את הכוח היהודי. הוא רק הסיר את הלוט מעל פני תהליך רב-שנים; גם בראשית התענינותו של מיניסטר-החץ הבריטי והאינדנא בתהליך זה, כבר מאוחר היה למנוע את גמר שכלולו. צמיחת כלי המדינה אשר פותרתם המחוקקת הוקמה עתה בירושלים החלה זה-כבר. מועד המושבה האבטונומי בימי התור-כים ועד אסיפת הנבחרים קצוצת-הסמכות בימי המנדט ועד הסוכנות היהודית רותקה חולית לתוליה. בתאי ההתישבות העובדת, בקיבוץ ובמושב, אולי הגיעה הווית העצמאות, במלוא רחב החיים המשקיים והתרבותיים, לידי גיליה המובהק והשלם ביותר בניסיונות שלטון זר. הנה כי כן, בשעה שביקש השלטון הזר להחזיר את חיינו לתהררובה, כבר צריך היה לסובב את גלגל ההיסטוריה סיבוב רב מדי לאחור. אותו נציב עליון, שאיים עלינו ב„הלל הריק“ שיווצר עם יציאת הבריטים ובאנדרלמוסיה שתבוא בעקבותיו, שכה מה שכתבה ועדת-מלכות בריטית על אותה „מלכות בתוך מלכות“ אשר הקימו כאן היהודים. מוסדות ההנהלה העצמית של היהודים היה בהם משום ערובה כי החלל הריק לא יהיה ריק כליכך.

בלא יודעים סייעה בכך אפילו ממשלח המנדט עצמה. ככל שמשכה הממשלה ידה מדאגת-אב לבעיותיה ומצוקותיה של מדינת הבנין והעלית העברית — והיא עשתה זאת בהתמדה ובעקשנות, — ככל אשר סירבה לקיים חובתה אפילו בתחום שירותי המדינה, כן גבר הלחץ על היהודים עצמם וכן רב מספר התסקידים שנטלו וקיבלו עליהם. ארגונים יהודיים גדולים, ובייחוד הסתדרות העובדים, נשאו אפוא בעולם של תפקידי מדינה, והמוני חבריהם, ככל אשר כבד עליהם העול, למדו לשאתו. באין דואג להם הוכרחו לדאוג לעצמם. הנסיון שקנו להם, ויכולת האימפרוביזציה בתנאים קשים ומשונים, תאי הממלכתיות העברית שנתקיימו כאן, בדמות מוסדות לאומיים וצורות חיים עצמאיות, מעט כח-אדם מנוסה, ועל הכל, הכוננות הנפשית

החדוה הטבעית בכלי זה ששמו המדינה, אשר היהודים ראוהו תמיד בידי אחרים ועתה הנה הוא בידיהם, לעשות בו ולשחק בו, ואף לשחת בו, כעולה על רוחם; הגאווה המוצדקת בנצחון הצבאי על אויבים רבים ושונים, וכיניהם זה המסתתר בערפל ומשלח אחרים לקרב ולאבדו; כל אלה משהים במקצת את חריפות התחרה שה כלפי החזית העקרית, אשר הקיפה אותנו מכל עבר, חזית שלנו, אשר לה היינו כמהים ומצפים שנים רבות כליכך, היא חזית העלית. אך „לא לנו המנוחה, לא לנו המרגוע“ — גורל הדור הוא, ואולי סודה של תקופת התקומה. חזית בחזית שלובה. המאמץ המדיני והמאמץ הצבאי נתנו לנו את עצם הכלי להצלחת שרידי העם והשרשתם; מערכת העלית מכוונת למלחמה על תכנו.

ב

בירושלים בחמשה-עשר בשבט הוצק הכלי יציקה שיש בה בנותן דמות, או לפחות יש בה משום התירה למתן-דמות. נורתה אבן הפינה למדינה של קבע לישראל. הפיגום היה לבית מדינה על-פי-עובדה היתה למדינה על-פי-דין. אותו יום לבשה החברה העברית המתרקמת זה ששים ושבעים שנה, דמות משפטית וחוקית; נתקיים התנאי להכרת האומות המאוחדות בישראל שהותנה בהחלטת כ"ט בנובמבר (פרט לקביעת החוקה); נתגשמה השאיפה הכתובה בנוסחת באזל, היא תכנית היסוד של הציונות, על הקמת בית לאומי לישראל שיהיה „מובטח במשפט-העמים“.

אכן רוב האומות לא חיכו לאסיפה המכוננת, או לכתיבת החוקה, הן הקדימו להכיר בנו — אם על-פי-דין ואם על-פי-עובדה — משום שהיינו לעובדה, אשר מאמציו של משרד-החץ הבריטי, על כל שפעת שלוחותיו הדיפלומאטיות ושלוחיו הצבאיים ואפשרויותיו הגלויזות והסמויות בתחום המדיני והכלכלי לא הועילו כנגדה ולא כלום. עתה מחפץ העולם עיניו, וחלק הגון מן העתונות הבריטית פרק עול הדרכתו של ה„סוריין אופיס“ והתחיל מדבר מתוך רחשי כבוד על הגורם החדש שנכנס למורח התיכון ואשר הביא לידי שינוי חריף כליכך ביחסיו

חיהם לא ישמע אף הגה עברי, ויתר על כן, ירגיש כי נקלע לתוך הווי זר ומוזר, לאו דוקא מבחינת האופי המיוחד והטבעי הכרוך בארץ-המוצא, אלא מבחינת עצם המנהגים והיחס לחיים שלא ראינו כמותם בתוכנו עד היום. והיקף הבעיות הללו, והצל שהן מטילות, מתרחב מיום ליום.

אילו היתה משאת-נפשנו מוגבלת בקיבולת של העברת המונים והטלתם בחופי הארץ הזאת, מבחינה גשמית בלבד, גם אז ספק אם אפשר היה להתעלם מבעיות אלה. אך בחיק התפתחותה של עלית ההמונים, הלא מקופל גורלה של מדינת ישראל בעתיד. מה דמות תהיה לחיי העם היושב בה, מבחינה כלכלית וחברתית, מוסרית ותרבותית — בתשובה על שאלה זו נעוץ לא רק פתרון התלבטותו והאבקתו של עם היסטורי גדול, אלא גם עצם מעמדנו וקיומנו הפוליטי. סוף-סוף, דמות מדינה כדמות אנשיה. מיבנה של המדינה ומוסדותיה אינם דבר שלמעלה מן החיים, אלא בכואה וזוהרור של חיי האדם בארץ יום-יום ושעה-שעה. רשאים אנו לומר כי מוסד דותיה ומיבנה של המדינה עתידים עוד ללבוש צורה ולפשוט צורה, עד הגיעם לתהליך של גייבוש, והשינויים אשר יבואו בהם יהיו כרוכים ודבוקים בהתקמות הממשית של צורות הכלליות ויחסי התרבות בחיי יום-יום. ואולם גם עצם קיומה של מסגרת-מדינה זו, אשר הוקמה מתוך התנערות גדולה של כוחות מתפתחים ומתגלים ויצירי-חיים רדומים, תלוי בתוכן אשר ימלאנה. לא קשה לשער במאמץ הדמיון את גורלה של מדינה יהודית בלבו של העולם הערבי והמוסלמי, על-פני רקע אימפריות עוינות, אם תעלה ותגבר בתוך המדינה הלאומנית היהודית הפאשיסטית. והרי התחלת האחת והייחודה לעלייתה ולתגברתה היא בעזובה הרוחנית שנעזבו חלקים חלקים מן הישוב הזה לעדותיו ולשכבות-מוצאו — ובחוסר-האונים שאנו עלויים לגלות, להוותנו ולרועץ לנו, בטיפולנו בעלית ההמונים.

ד.

וגדולה הסכנה. מספר הקולטים גופל בהרבה ממספר הנקלטים והעתידים להיקלט. והן, מבחינת התרבות, גם חלקים ניכרים, מן הישוב היושב בארץ זה-כבר לא יחשבו על הקולטים. טמיעתם התרבותית של גלי אדם גדולים בתוך קיבוץ אנושי קטן לפי הערך היא בעיה תמורה לכל הדעות ובכל הזמנים. הבעיה מחמירה עוד יותר

של המוני היהודים לקבל עליהם דינו של שלטון יהודי שלם, כל אלה הגורמים הללו היו שותפים בהקלת המעבר וביישור המסילה אל העצמאות. רק מתוך הישענות על הכוננות הנפשית הזאת, ועל לוח-השדרה של תנועת פועלים עברית חזקה, אפשר היה לאחוז. מניה וביה, את קרעי רקמת השלטון אשר נקרעה בזעם ובזדון בידי הבריטים, ואף לחשל פה ושם כלים חדשים — ולעשות כן תוך כדי התגוננות, והסתערות, במלחמה רבת קרבנות.

ג.

אך לא רק מסגרתה של מדינה הוקמה תוך כדי מלחמה. באותה שעת מלחמה נכנסו מחוץ-לארץ ונצטרפו לישוב המוני הושבים חדשים, בשיעור שבודאי אין לו תקדים בשום אומה נלחמת, ובשיעור שאין לו תקדים בארץ הזאת גם בימי שלום. עכשיו שהמלחמה מתגלגלת בשביתת-נשק, ואנו נכנסים אולי לתקופה ממרשכת של מעין שלום מזוין, גוברים גלי העליה, ויש לשער כי בשנה זו, אשר בראשיתה אנו עומדים, יכנסו לארץ כשלוש מאות אלף נפש. הבעיות של שיכונם וסידורם הראשון, של שילובם המודרג במשק הקיים ושל הרחבת בסיסנו ההתישבותי ההתעשייתי לשם קליטתם הפרודוקטיבית — כממדיהן לא ידענו עד היום, ומן הדין, ומן ההכרח שתתבענה את מיטב כוח-האדם והיכולת בקרבנו. נסיבותיה המיוחדות של המלחמה הליטו מפנינו את רישומיהן האמיתיים של הבעיות הללו, על אף רחבן וכבדן: חלק הגון מן העליה נכנס לצבא מיד לבוא, וחלק אחר נקלט בנקל בזכות התעסוקה הגבוהה והדוחק בפועלים שבאו בעקבות הגיוס. אך הנה כבר מתגלים והולכים כתמי השחור שבקליטת העליה: חוסר-עבודה מרים פה ושם את ראשו הכעור (בשלב זה, מכל מקום, הרי אין זה אלא חוסר-עבודה שמקורו בחוסר תרומה); ההצטופפות ההכרחית בערים ערביות ובשכונות נידחות, בתחום גדול ומסויג, מקשה ומאיטה עד מאד את תהליך הטמיעה התרבותית והלשונית בתוך הישוב הקיים; ההכשרה המקצועית דלה לעומת הצרכים, ויש אפילו בית-ספר מקצועי מן הקיימים, שאין בו תלמידים; יש מאות ילדים שאין עליהם עול תורה ואלפי בוגרים בני עדות מעדות שונות, מונחמים, ואין לעיניהם, „מרכז חיקוי“, תבנית חיים שממנה יראו וכן יעשו. בן-לילה צמחו בעריה וכפריה של הארץ גושיי-ישוב שלמים, שהעובר ברחובר

שלומי אמוניה יבחנו בו. אייכבושם של חלקים מן העליה לעבודה פרודוקטיבית בתעשייה ובחקר לאות פירושו גם אייכבושם לתרבות, ואין צריך לומר שפירושו אייכבושם של היצרים העכורים המפעפעים בדרך הטבע בכל קיבוץ אנושי בלתי־מרוצה, מוכנים לניצולם של פוליטיקאים חסרי רסן וחסרי ריתוי.

ה.

תקנת העליה פירושה תיכונן. כלי הקליטה התרבותית הקיימים דלים הם ומחוסרי־דמיון לעומת הצרכים העצומים, והם טעונים הרחבה ניכרת מתוך גיוסו ושימוש העיל של כל כוח ההדרכה הרוחני והחברתי המצוי בישוב. אך גם המוסדות התרבותיים המשובחים ביותר לא יצלחו, אם לא תהיה פעולת ההשכלה והתרבות משולבת ומתואמת עם תהליך ההשרשה הכלי־כלית והחברתית של העליה. חיות הפרודוקטיביזציה עוברת מן הגולה לארץ גופה, כאן יש לה מלוא הסיכויים להצלחה — לפי שכבר מצוי גזע אנושי, אשר אליו יורכב החוטר החדש, ולפי שקיים מכשיר המדינה, מכשיר של חובה, שבכוחו להדריך ולארגן ולהוליך את האנשים לקראת יעודם. פירושו של דבר תיכונן כולל, שלא יראו את הקליטה התרבותית כסרח־הער דף, אלא כשותף תיוני והכרחי עם הקליטה הכלכלית בתהליך התערותה של העליה. הדרכת המדינה אינה צריכה, כמוכח, לבוא במקום היוזמה הציבורית והחברתית המסועפת הגלומה בצורות חיה והתישבותה של הארץ. עליה לעוררה ולזרזה ולכוונה לאפיקים הנכונים, למעט ביזבון. הרחבה גדולה של החינוך המקצועי וההכשרה באומנויות ומלאכות, רשת ענפה של עבודות ציבוריות למיניהן, הכלאת צורות חדשות בין קיבוץ ומושב, ואף בין כפר ועיר, ספגות ומשק היס, פיתוח הנגב בצורות חיים קואופרטיביות, כאלה וכאלה תהיינה המשימות אשר לפנינו. כל הארץ תהפוך, וכדין שתהפוך, למעבדה שוקקת חיים והמצאה לשם הפיכת מדינת היהודים למצוי אות גדולה של חיי מיליונים. אך בעת ובעונה אחת, ובצמוד לשידוד־מערכות כלכלי, מן הצורך לחשל כל־יזין חדשים, חוקים ויעילים יותר, להרחבת ההשכלה העברית והעמקתה בהמוני העם. ספרי־לימוד ומילונים, אגניקולופדיות וספרי מור פת לגזע ולעם, מן הדין שיתחברו וייערכו מחדש מתוך כוונה להקל ולקרב אל ההמונים את העברית ותרבותה, ועם זה לשפר את הרמה

בשעה שהקיבוץ הקולט אף הוא אינו עשוי מיקשה אחת מבחינה תרבותית, ואף רבים — רבים מדי — מן המדברים עברית אינם עוברים לעולם את תחום הדיבור העברי ואינם מגיעים לכתיבה ולקריאה של ממש. אמנם הכוונות הנפשית של מרבית העליה להידבקות בישוב, בחברה ובתרבות, היא גורם רבי־ערך, ומסייעת לו גם העובדה שהעליה אינה עשויה אף היא מעור אחד והילכך אינה מטילה לחוף הארץ גוש לשוני־תרבותי אָחיד, שאחידותו פוגעת בקליטתה, ואולם השאלה אשר לפנינו היא, מה שימוש ייעשה בכוונות הנפשית הזאת, ומה יהיו הכלים אשר יבאו כדי לסייע ולהחיש את קליטתה הרחבת של העליה.

ולא זו אף זו: תהליך הקמת המדינה לא זו בלבד שהוא מסתיר את ממדי בעיותיה של העליה; הריהו גם תובע וסופג כוח־אדם וכוח רוחני (שאינו רב גם מבלעדי זאת), משקע אותו בבעיותיו הגדולות והקטנות, במנגנוני ובגיגוני, וממעיט בזאת עוד יותר את היכולת הארגונית והתרבותית המצויה לרשות הקליטה. גם אלמלא עמדנו לפני שפעת עולים עצומה זו, היינו חייבים לתת דעתנו על הצורך ב"מערך חדש" בתחום התרבות. הנצחון הצבאי יש שהוא מוליד צבאיות מנצחת, ומכל מקום ניוולאציה תרבותית ומוסרית; העליה מוסיפה גושי אדם ששרשיהם המוסריים והתרבותיים לא העמיקו, לכל הדעות, בתוך התפתה שערכה להם אירופה; וצחיחות זיקתו של חלק גדול מן הישוב הקיים ומן העליה לתרבות העברית היא הרקע הכללי לתהליך חברתי ותרבותי קשה ומורכב, שאין לו אָח אפילו בארצות הגירה קלאסיות.

אין תקנה לבעיות החמורות שמעוררת עלית ההמונים, אלא אם כן ייראו צרכיה התרבותיים כענין ראשון־במעלה, אך משולב ביתר צרכיה הגשמיים והכלכליים של העליה. הידחקותם של גושים גדולים לתוך רוכלות וסרסרות ופרנסות־בינים מעלה ומביאה עלינו מחדש בתוך ערינו ובפרבריהן את נגעי הגולה במרוכנו ובמגודש. וכשם שהצפיפות והעוני מביאים לידי חולי וזרזמה, כך הבדילות הטריטוריאליה בקצות המחנה, החופפת פירוד שבטי, ומצב גפשי וכלכלי מסוים ואָחיד לקבוצות־אדם גדולות, עשויה להצמיח חזיונות יאוש וחולי חברתי: פילוג מתמיד לשכבות־חברה ולדרגות־תרבות, ותחת מלחמה חברתית המעורה בתהליכי ארגונו של הפועל והרמת קרנו — מלחמת מעמדות ממין אשר גם

חות, תוכל לתרום בעזרת ההתישבות העובדת, תרומה מכרעת לחידוש כוחן המדריך והמשפיע של העבודה וההתישבות. הממשלה החדשה, ממשלה פרלמנטרית ראשונה לישראל, תתן ראי שית אוגה, אם חפצת־חיים היא, בהכרח לחזית הכלכלית, לתקנתה ולהרחבת גבוליה. היא לא תצא ידי חובתה אם לא תתן, בעת ובעונה אחת, מיטב כוחה גם לחזית התרבות: אם לא תעורר את הפרת הישוב על הצורך ועל הסכנות, אם לא תגייס ותארגן — אולי במתכונת צבאית — את כל כוח ההמצאה והיכולת הגלומים בישוב זה, אלה אשר יצרו את המדינה וערכו לנצחונה, לשם נטיעתה האורגנית של העליה בארץ הנאות בגוף וברוח.

הרבה אשים — ולא כולן זרות — מלהטות סביב העליה הגדולה וסביב העם במדינתו המחור דשת. הרי תפיסה דתית שמרנית, המבקשת חניטה לחיינו בצורות שאיברו את כושר־הסתגלותן ומאיימת להפוך את ישובנו לגטו יס־תיכוני המנותק מהחזית האנושות ומלבטי האדם בדורנו; הרי פאשיון המסכן את יחסי המדינה לעולם החוץ, מסרס דמותה מבפנים, המחנך לתרועת גרון ולמכת־אגרוף ולשיטוח מחשבה ולאחיות עינים לשם השלטון העירום; הרי סגידה לארצ־י מחשבה, שלא נבחנו בכור חיינו, ושעצם היותם התפשטותם על אדמת נכר, על כל כשלונותיהם וחטאיהם, משמש צידוק מספיק לחיקים ולהער ברתם לתחום חיינו. אלה ואלה סכנות האורבות לישוב, ובצדן, ועל כולן, הבערות, והשחיתות, והתלישות, עד שהגרעין האיכותי המחיה של תנועת העבודה מצטמק והולך, הן משום תהליכי התרחבותה של המדינה והן מטעמים התלויים במשבר הפנימי של התנועה, עשויים גלי העליה להציף ולטחוף את החלקה המטופחת, התאזרות טוטאלית למען תקנתה הגשמית והרוחנית של העליה כמוה כהתאזרות למלט ולקיים את פרי מאמציהם של כמה דורות חלוציים, ואת הישגה החיוני ביותר של המהפכה העברית.

הכללית של ידיעת הלשון, אגב עבודה זו יהיה מקום לקבוע סייגים הבחנות, שיעשירו את הל־שון ויוסיפו לה כוח ודיוק.

המהפכה העברית היתה מהפכה של יוצאי חלצי מעמדה־ביניים היהודי שנעשו עם עובד בגזירת יעד רצון כאחד. זיווג זה אין יסוד שיפסק כחזו לפעול ולהפעיל, עלית ההמונים, אסור שתערער ותעקור את הישינו החברתיים הכלכליים. לפנים היתה לנו הכשרה בחוץ־לארץ, הכשרה למעטים; לפנים היתה לנו, כביכול, שהות; לפנים היתה העליה, במידה ניכרת, מעשה בחירה מרצון. עכשיו הכרח לבקש דרכים חדשות להכשרה, להגביר את קצב הפרודוקטיביזציה, ולהתגבר על הכוח־המושך של האלטרנטיבות הקלות בחיי הארץ, מכמה בחינות יוכל כוחה המכוון והמסדיר של המדינה למלא, אם ישומש בתבונה, את פירצות הסטיכיה וההפקר, אך עיקר העומס והראגה לנפש העליה ולדמות אשר תיערך לה, יוטל בהכרח, וכדין, על תנועת הפועלים העברית.

אילו זכינו, היתה תנועת הפועלים העברית מקדמת את פני העליה הגדולה (אשר כל ימיה התפללה למצוה זו אימתו תבוא לידה ותקיימנה) ברב התלהבות ובשפע כוח; אילו זכינו, היתה מקדמת אותה כשהיא מאוחדת. אילו קידמתה במאוחד ובמלוכד, כי עתה היתה נמצאת לה תנופה מספקת להרמת המשא הגדול. עכשיו שלא זכינו, אין לנו אלא להתאמץ, איש איש לפי כוחו, מפלגה מפלגה לפי יכלתה ומצפונה, לשמור את צלמו האנושי והתרבותי ואת ריקמתו החבר־תית של מיפעל התקומה. הצבא, בהקיפו בקברי עות חוזרת חלק הגון מן העליה והישוב, יהיה אם יותאם לכך, גורם גדול במתן דמות לעליה; השל־טון, בחוקקו חוקים ובהקנותו זכויות אזרח, יוכל לסייע לא מעט לעשות את המישטר העברי בארץ ליסוד חייה ולמטרה חינוכית ברורה של המדינה כולה; ההסתדרות, המורגלת בגיוס כר

מפלגת המעמד

הרצל ברגר

המתחוקק ועל אופי המימשל במדינתנו ובכל מערכת בחירות תעמוד להכרעה חדשה השאלה אשר כבר הוכרעה בבחירות אלה. שתי המפלגות הציוניות הסוציאליסטיות זכו ב־65 צירים מבין ה־120 שמהם מצטרפת האספה המכוננת, והרי זה רוב ברור, יציב ובטוח. ואולם, מאידך, הרוב של מפלגות הפועלים בקולות הבוחרים צנוע יותר, ואינו מגיע אלא ל־50,5 אחוז. ביטול הקר לות שניתנו לרשימות הקטנות אשר לא זכו בצירים נתן לשתי מפלגות הפועלים 4 צירים נוספים, מעל לשיעור שהגיע להם לפי מספר הקולות אשר קיבלו. רוב זה אינו רוב בטוח; אין מאחוריו כל „תחום נסיגה“. אף ירידה קלה עלולה להפכו למיעוט.

שלוש פעמים נערכו בשנים האחרונות בחיירות כלליות בישוב שהקיפו מאות אלפי מצביעים. לפני ארבע שנים וחצי היו בחירות לאספת הנבחרים, לפני שתי שנים וחצי — לקונגרס הציוני, בראשית 1949 — בחירות לאספה המכוננת. בכל מערכות הבחירות האלה זכו רשימות הפועלים ברוב מוחלט. אך זאת הפעם — והיא הפעם הראשונה — השתתפו בבחירות כל הכחות המדיניים בעם אשר במדינה; אחוז המצביעים היה גבוה כל־כך, שלמעשה לא נותרו עוד „מחנות מילואים“ ניכרים העלולים לשנות את יחסי הכוחות (באין שינוי בחוחות) במדינה רבה. בבחירות לאספת הנבחרים בשנת 1944 לא השתתפו הרביזיוניסטים, הציונים הכלליים ב, אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל וההשתתפות בבחירות לא היתה גבוהה ביותר. בבחירות לקונגרס הציוני לא השתתפו אגודת ישראל, פועלי אגודת ישראל והקומוניסטים, וזכות הבחירה היתה קשורה בתשלום השקל הציוני. הפעם השתתפו בבחירות גם הבוחרים הערביים. הבחירות להשוות את תוצאות הבחירות שקדמו עם תוצאות הבחירות לאספה המכוננת חייב להביא בחשבון את שני הגורמים — את העדרם של גרשים מדיניים מאורגנים שלמים בשתי מערכות הבחירות הראשונות ואת ההשתתפות המעטה של שכבות־עם שהן כאילו בירכתי הזירה המדינית — והרי שכבות אלו הן המכריעות עתה בעולם במאבק בין הסוציאליזם הקפיטלי

שתי מערכות־בחירות גדולות נערכו בראשית שנת 1949 וקבעו את המסגרת, ואת המגמה הכללית, להתפתחות הפנימית במדינת ישראל העומדת להיבנות. מערך הכוחות, כפי שעלה מתוך הקלפיות ב־25 בינואר, הותך לא בלבד את גורל המימשל במדינה בשנים הקרובות, אלא גם את הדרך הכללית של התפתחותה. על כן הכירו בחשיבותן של בחירות אלה לא רק המבצעים על הגושים הפוליטיים, וההמונים המאורגנים בחיירות מפלגתיות, אלא קהל הבוחרים כולו, אף אלה בתוכו שרחוקים הם מיצרים פוליטיים או גם מהכרה פוליטית. יש להניח, כי בשעה שתבוא האספה המכוננת לדון בשני חוקי היסוד שהוטל עליה לקבעם — בחוקת המדינה ובתחיקת הביטחון הסוציאלי הכללי — לא יתבלטו ניגודים רבים בין המפלגות בקביעת הנוסחאות המשפטיות. עובדה היא שבמצעים אשר פירסמו המפלגות השונות לקראת הבחירות לאספה המכוננת נתגלו אך הבדלי נוסחאות מעטים בשאלות היסוד (להוציא שאלת מקומה של הדת בחיי המדינה). אך הבחור ידע יפה, כי מאחורי הניסוחים הדומים עומדות השקפות עולם שונות; הוא גם ידע כי את דרכה של מדינתו יקבע לא הנוסח של החוקה הכתובה אלא התוכן שיוצק לתוך כלי השלטון, והרוח החיה בהם, וכאן מביאה כל מפלגה מיטען משלה ותוכן משלה.

תנועת הפועלים הציונית־הסוציאליסטית הועמדה בבחירות אלה במיבחו בעל חשיבות היסטורית. הבוחרים נקראו להכריע, לאן שני המדינה היהודית הנבנית — לבנין חברה סוציאליסטית או להתהוות משק קפיטליסטי ודפוסי חברה רב־עמית בישראל. הבחירות העלו במדינה רוב ציוני־סוציאליסטי ברור. ההגמוניה של תנועת העבודה בתנועה הציונית תחזיק גם במדינת ישראל, ולא עוד אלא שהיא זכתה גם באישור מדיני משפטי וחוקתי יוטבע על שלטון המדינה.

כיבוש הרוב הציוני־הסוציאליסטי באסיפה המכוננת הוא הישג היסטורי אדיר של תנועת הפועלים היהודית. אך אין זה הישג שאינו ניתן לערעור. כלל האזרחים במדינת ישראל ייקרא להתחיל מחדש כל ארבע שנים על הרכב המוסד

ויכח חברי פנימי על הדרך. אך מפלגת הפוע' לים המאוחדת ביקשה ללכת דוקא בשני מתנות. בשתי דרכים. והנה נבדקו שתי הדרכים.

המשהו את תוצאות הבחירות לגבי מפלגת פועלי ארץ-ישראל ב־1944, 1946 ו־1949 רואה עליה מתמדת. איטית ויציבה מאד. יציבות העליה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל מובלטת ביחוד כשמביאים בחשבון את האוירה הפוליטית שבה נתקיימו שלוש מערכות הבחירות. ב־1944 עמדה להכרעת הבוחרים התביעה הציונית הגדור לה ומסתכלים שטחיים יכלו להניח כי המאכסני מאליוס המדיני של מפלגת פועלי ארץ-ישראל הוא שליכד סביבה המוני בוחרים. אך הבחירות לקונגרס הציוני בקיץ 1946 נערכו בתקופת אכזבה ושפל — אחרי 29 ביוני, באוירת אכזבה מתביעת המדינה ומן המאבק המזויין. אפשר היה להניח, כי במספר המצביעים בעד מפלגת פועלי ארץ-ישראל תחול ירידה ניכרת — והנה הוא לא בלבד שלא ירד, אלא עלה. בחירות ינואר 1949 נערכו כמצב נוח ביותר למפלגת פועלי ארץ-ישראל — לאחר הקמת המדינה והנצחונות הצבאיים, תוך זרם עצום של עליה וסיכויים ממשיים לשלום. מסתכלים שטחיים התגבאו לנצחון כביר למפלגה — והנה אף הפעם זכתה מפלגת פועלי ארץ-ישראל לעליה ניכרת. אך צנועה למדי באחת מצביעיה. אין זו עליה שבקונינקטורה, כשם שבשנת 1946 לא באה ירידה שבקונינקטורה. יש כאן תהליך טרודק סוראלי של גידול אטי ויציב מאד. יציבותו של המחנה הזה ויציבות גידולו מובלטת ביחוד על ידי חלוקתו השהה כמעט על פני הארץ כולה. פרט לישובים „מעור אחד“, המוגדרים ועומדים מבחינת השתייכותם המדינית, קיבלה מפלגת פועלי ארץ-ישראל בכל הארץ 30—40 אחוזים מכל הקולות. אין היא מרוכזת בחלק אחד מן הארץ דוקא או בסוג אחד של ישובים דוקא ואין היא נעדרת בשום מקום חשוב בארץ.

מכאן שמפלגת פועלי ארץ-ישראל היא כוח עולה ביציבותו ויציב בעליותו, מורשש במצב אות הארץ ויודע לכבוש המוני עם חדשים. המשתלבים במעגל הפעילות הציבורית והחברתית. רעה המדינית, לרעיונות הבניה הסוציאליסטית. מיבנה המציאות החברתית והכלכלית של הארץ. שהיסוד השיתופי בה חזק ומורשש כליכך, ועמ' דחיתה המבוצרות של מפלגת פועלי ארץ-ישראל כציבור ובשלטון. בצירוף לכוחה היציב העולה של המפלגה, הם בסיס בטוח להקמתה של החברה

ליוס, בין הסוציאליזם והמאשיזם. ועל הכל עליו להביא בחשבון את הגורם השלישי הגדול — את רבבות העולים שהגיעו לארץ בתקופה האחרונה הצטרפו לקהל המצביעים והמחליטים על גורל המדינה, הישוב והציונות. אם נביא בחשבון את כוחם המשוער (לפי תוצאות הבחירות שהם השתתפו בהן) של הגושים המדיניים השונים אשר נמנעו מהשתתפות בבחירות 1944 ו־1946 נגיע לידי מסקנה, כי 37 האחוזים שקיבלה מפלגת פועלי ארץ-ישראל ב־1944 משקלם הממשי היה 27—28 אחוזים ו־36 האחוזים שלה משנת 1946 משקלם הממשי היה 31—32 אחר וים. הפעם קיבלה המפלגה קרוב ל־36 אחוזים. בשנת 1944 קיבלה מפלגת הפועלים המאוחדת (היינו לאמור, הרשימות של „חזית השמאל“ של השומר הצעיר ופועלי ציון שמאל ושל התנועה לאחדות העבודה) קרוב ל־22 אחוזים, שמשקלם הממשי היה 16; בשנת 1946 קיבלו שתי הרשימות של מפלגת הפועלים המאוחדת כ־25 אחוזים שמשקלם הממשי היה 22; הפעם קיבלה מפלגת הפועלים המאוחדת קרוב ל־15 אחוזים. ברור הדבר, שהיאבקותה של תנועת הפועלים על נפש העם, היא בעיקרה היאבקות על נשמתן של השכבות החדשות העולות להריה מדינית ולהכרה מדינית — נוער העולה לגיל זכות הבחירה, הוגים אדישים ורדומים הנכנסים בהדרגה לחיי ציבור ולחשתתפות בבחירות, ואחרון אתרון חשוב — העליה החדשה. על אלה, בעיקר, חייבת תנועת הפועלים להיאבק ברצותה להקים ולקיים את שלטונה והשפעתה במדינה.

תנועת הפועלים יכלה להיאבק על נפש העם כשהיא מחנה אחד מלוכד. חברי התנועה שפרשו ממפלגת פועלי ארץ-ישראל ושלא הצטרפו אליה ושהתאחדו לבסוף במפלגת הפועלים המאוחדת טענו, כי יש הצדקה לשתי דרכים למלחמה למען סוציאליזם בישראל. איש מהם לא טען ואינו טוען לתפיסת השלטון בדרך מהפכנית. הדרך הפרלמנטרית של המימשל בישראל מחויבת המציאות היא והדבר מקובל על תנועת הפועלים כולה, והוא מקובל במידה כזו שאינו משמש אפילו נושא לויכוח. המדובר הוא איפוא על דרכים לכיבוש נשמת העם בדרך השיכנוע של הדימוקרטיה הפרלמנטרית המברססת על קיומן של מספר מפלגות שוות בזכויות ובאפשרויות. אם גם נסכים, שיש שתי דרכים לכיבוש העם — גם אז אפשר היה לציבור הפועלים לצאת למסע הכיבוש הזה יחידו, תוך

לים להיאבק על גפש שכבות ישוב נחשלות לבל יפלו סרף לתעמולה המסיתה והדימאוגיית של "חירות", עמדה במערכה, בעיקר, מפלגת פועלי ארץ-ישראל. "מפלגת הפועלים המאוחדת" כמעט שלא עצרה כוח לחדור למקומות ההם. תפקידה העיקרי במערכה חשובה זו היה ללמד לקח בהילכות "מלחמה בפאשיזם" למפלגת פועלי ארץ-ישראל, אשר עליה הוטל כל משא העמידה נגד "תנועת החירות" ושל כיבוש שכבות שיכלו להתפתות לרביזיוניזם בגלגולו החדש.

חוסר-יכולתה של מפלגת הפועלים המאוחדת לכבוש המוני עם חדשים לרעיון הסוציאליזם בישראל — והן המוני עם חדשים אלה הם שיכריעו בגורלו — אינו חזיון מקרי שנתגלה בבחירות אלה לרגל נסיבות אובייקטיביות שאינן תלויות בה. הוא תוצאה הגיונית והכרחית מכשי לזנה הפוליטי הגדול בשנות המאבק המדיני לתביעת המדינה היהודית. מפלגה הדוגלת בשם "הסוציאליזם המדעי" וטוענת שהיא המוסמכת לפרש את המאורעות לאור השיטה המארכסיסטית, ושיטה זו היא ערובה בידה שתמציא את הדרך הפוליטית הנכונה ותישמר מדחי ומישגה — לא השגיחה כלל בהתקרב המאורע ההיסטורי המרכזי בתולדות העם, בתולדות הצירנות הסוציאליסטית והמעמד, לא השגיחה ולא הבינה כי הריבונות המדינית המתקרבת עמדה להוציא את הציונות ואתה את הציונות הסוציאליסטית מן המבוי הסחום של משטר המנדט בהתנוונותו ותפתח שערים להגשמת הציונות והסוציאליזם בישראל; אף לא הבינה, כי התנגדותה למדינה (הכוונה למפלגה בתורת מפלגה ולא להמון חכרניה), לא תמנע את בואה. בשעת מיבחן היסטורי היא גילתה חוסר-אונים מפתיע לקיים את תפקידה של מפלגת פועלים סוציאליסטית: להבין את התהליך ההיסטורי ולהתיר ייצוב בראשו. העיוורון ההיסטורי הזה לא נסתיים, כנראה, עם הקמת המדינה היהודית. בהרפתחה לפני קהל הבוחרים לאסיפה המכוננת גילתה מפלגת הפועלים המאוחדת אי-הבנה מפתיעה לגפש העם ולרצון ההמונים — ולא, חלילה, בשאלות עקרוניות, שהם בבחינת, "יהרג ולא יערבור" למפלגת פועלים ולכל מפלגה באשר היא מפלגה, אלא בשאלות טכסיות וצדדיות במדיניות החוץ ובמדיניות הפנים כאחד. החוש המדיני גיברי של המוני המצביעים אמר להם, כי אין לפניהם מפלגה שדרכה ברורה לפנייה ודרכה המיוחדת קובעת את קיומה הנפרד אלא חסיבה ציבורית שקיומה הנפרד הוא מטרה בפני עצמה

הסוציאליסטית החפשית, בישראל.

במערכות הבחירות נבדקה גם הדרך השגויה — דרכה של מפלגת הפועלים המאוחדת. מפלגה זו, על שלושת הנחלים שנתמזגו לתוכה, הופיעה מראשית תקומתה כיריבה למפלגת פועלי ארץ-ישראל וכמתכוונת לרשתה. המפלגות שמהן נצטרפה המפלגה החדשה התעלמו מן הניגודים הרבים שהיו ביניהן כדי להקים מפלגה גדולה אשר תוכל לשמש, "אלטרנטיבה למפא"י". עתה ברור, כי נסיון זה נכשל. הוא נכשל בתוך תנועת הפועלים פנימה; אך במיוחד נכשל כשי לון חרוץ בנסיון להקים כוח העשיר לכבוש את לב המוני העם לסוציאליזם. אין כאן כוח עולה ואין כאן כוח יציב. עליתו הקונוקטוראלית בשנת 1946 נגרמה בעיקר על-ידי ראשית התפוררותה של "עליה חדשה" והמנוסה ההמונית של מצביעי מפלגה זו לשעבר, מפחד המאבק, לירועות "השומר הצעיר". אחרי העליה הקונקטוראלית הזאת באה הירידה הגדולה בבחירות 1949, ירידה אשר סיכנה את הרוב הסוציאליסטי במדינה כולה. עליתה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל היה בה כדי להציל את הרוב (שהוא, כאמור, בממש 50.5 אחוזים), אך לא היה בה כדי לאזן את ירידתה של מפלגת הפועלים המאוחדת. התברר כי אין בכוחה של מפלגה זו לרבוש לרעיון הסוציאליסטי שכבות עם חדשות העולות להריה פוליטית במדינת ישראל — לא את השכבות הנחשלות בישוב ולא את העליה החדשה. עיקר כוחה של מפלגה זו הוא בפנים המעמד — וגם כוח כיבוש זה אינו גדול ביותר, כעדותן הברורה של תוצאות הבחירות לוועידת ההסתדרות. גם בשיא כוחן לא הצליחו מפלגות מס'מ לכבוש לא בלבד את ההסתדרות הכללית אלא אף לא מועצת פועלים גדולה אחת (גם לא את מועצת פועלי תל-אביב אשר שלטו בה למעשה לפני 1944) ואף לא הסתדרות ארצית אחת. כוח ההסתערות של מס'מ כלפי חוץ אינו כוח ניכר כלל.

שני כוחות דינאמיים הופיעו במדינת ישראל עם תקומתה ונאבקו על גפש העם: תנועת הפועלים מזה ו"תנועת החירות" מזה. הקרב המכריע ביניהן היה בירושלים, אשר בה היתה "תנועת החירות" בטוחה בכוחה ובה ראתה את נקודת המיבחן כדי להזיז את ההתפתחות המדינית בישראל — ובה היתה גם תבוסתה המכריעה. בקרב זה בירושלים לא נראו פניה של "מפלגת הפועלים המאוחדת" במידה ניכרת כלל, גם בשאר המקומות שבהם נאלצה תנועת הפוע-

הגיעו לידי ארגון, ושכבות עממיות אשר מצבם הסוציאלי קובע קשרי גורל ביניהם לבין ציבור הפועלים, אם כי נתונים הם עדיין בסכנה להי תפס להשפעת תנועות עוינות למעמד הפועלים ולסוציאליזם. חלוקה סוציאלית זאת של קהל בוזריה של מפלגת פועלי א"י היא חלוקה אידיאלית לגבי כל מפלגת פועלים סוציאליסטית — ביחוד כשבצדה אתה מוצא רוב פועלי במוסד המחוקק שבמדינה, השפעה רבה של המפלגה בממשלה ובמנגנון המדינה, והעיקר — מיבנה כלכלי וחברתי אשר בו המשק השיתופי תופס כבר כיום, בכמות ובאיכות, חלק רב מן הכלכלה הלאומית.

פועלי ארץ-ישראל נכנסים לחיי מדינה עצמאית כשבראשם מפלגה גדולה המגימה ומיימנת את ההשפעה המכרעת של מעמד הפועלים במדינה והמוכשרת — והולכת ומתכשרת — להגשים את הציונות ואת הסוציאליזם בישראל. באותה שעה — וטראגדיה היסטורית היא — חלק ניכר ורבי-ערך מאותו המחנה, שהתלבש בדמות מפלגת הפועלים המאוחדת, עדיין מגשש ומתלבט בצדי דרכים. מפלגת פועלי ארץ-ישראל לא חדלה להיות מפלגת המעמד, לפי יסודותיה הרעיוניים ומבנה, גם כאשר הפילוג עשה אותה לרוב רופף במחנה הפועלים ואיים להפכה למיינועט. היא מתקרבת שוב לתפקידה של מפלגת המעמד גם מבחינה כמותית. האיחוד הפוליטי של המעמד הוא מעתה מחוייב המציאות ההיסטורית והמציאות האקטואלית כאחת.

התפקיד המוטל בתקופה הקרובה על תנועת הפועלים בישראל מחייב ליכוד מאכסימאלי בתוך המחנה. בחדשים הקרובים ובשנים הקרובות תעמוד תנועת הפועלים לפני הכרעות ומשימות, אשר כל ריב פנימי שלא לשמו — וקיומן של שתי מפלגות מתנצחות גורר אחריו ריב כזה — עלול לחבל בהם קשה. המלחמה על גפש העם לא נסתיימה עם כיבוש הרוב הציוני-הסוציאליסטי בי בכנסת הראשונה; זאת תהיה מלחמה מתמדת, שתסתבך בלי-הרף על ידי זרם העלייה העצום. מפעל הבנין הגדול ועיצוב דמותו החברתית מחייבים איחוד מאכסימאלי של הכוחות בהתישבות העדר כל חיץ פוליטי בין ציבור הפועלים בהתישבות ובין זה שבעיר ובמושבה. האיחוד הפוליטי של תנועת הפועלים הוא אחת ההנחות העיקריות להגשמת היעוד ההיסטורי של מעמד הפועלים היהודי. גורלו של האיחוד נתון עתה, במידה מכרעת, בידי מפלגת הפועלים המאוחדת.

והיא מגששת באפלה מתוך רצון למצוא דרך מיוחדת אשר תצדיק את הקיום הנפרד הזה בעיני עצמה ובעיני זולתה הזריחה נכשלת בכל אשר תפנה.

הכשלון הזה ערד העטיק בבחירות בהסתדרות העובדים. גם כאן הציעה מפלגת הפועלים המאוחדת לפועלי ארץ-ישראל את ההיפך ממבר קשם ומשאת-נפשם, וההיפך ממה שהסיטואציה ההיסטורית מחייבת אותם לרצות: לא לשמש נושא עיקרי למפעל בנינה של המדינה שציבור הפועלים היה בראש מקימיה ועתה הוא בראש כוניה, אלא להיות מרכז של אופוזיציה לממשלה בעלת הרוב הפועלי. מפלגת הפועלים המאוחדת הוכיחה בזאת, כי גם הפעם אין בכוחה להבחין ולראות את שעת-הכושר ההיסטורית הגדולה להשלטת מגמה סוציאליסטית בבניית המדינה מתחילתה ובתהליך הגדול של קיבוץ-הגלויות. היא הראתה בעליל לציבור הפועלים, שהיא מתכוונת להוסיף עוד משיגה, בחינת גולת-יכותרת למישגותיה ההיסטוריים: מתחלה ביקשה לתכשיל את התהוותו של הרוב הציוני-הסוציאליסטי בתוך המדינה; ולבסוף המליצה על הכשלת המגמה הסוציאליסטית בבניית החברה היהודית החפשיית במדינת ישראל על ידי הקמת קרע מלאכור תי בין ציבור הפועלים לבין נציגותו בהנהלת המדינה. היפושי הדרך של מפלגת הפועלים המתאוחדת וכשלוניותה תוך כדי היפוש דרכה היו לסכנת הכשלה מתמדת למעמד הפועלים היהודי במערכתו ההיסטורית על הגשמת הציונות והסוציאליזם. רק כוחה והתגברותה המתמדת של מפלגת פועלי ארץ-ישראל הסירו את הסכנה, ועדיין הסכנה קיימת. כי אכן לא הצליחה מפלגת הפועלים המאוחדת לבנות חייץ בין המעמד והעם; אך היא מאיימת בהקמת חייץ בין חלק גדול מן ההתישבות העובדת — קרוב למחצית מן ההתישבות העובדת שבתחומי הסתדרות העובדים ורוב בתנועה הקיבוצית — לבין הרוב המכריע של המעמד בריכוזיו הגדולים בערים ובמושבות, שבהם לא ריכזה מפלגה זו אלא רבע עד שליש מכל הקולות בבחירות בהסתדרות. הבחירות האלה הוימו את שתי התיאוריות של מפלגת פועלי ארץ-ישראל ועל „גידדת הכסיס הסוציאלי“. התכנית הסוציאליסטית הברורה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל נשענת על מחנה ברורים גדול אשר 60% ממנו הם פועלים המאורגנים בהסתדרות העובדים, ואין ספק כי רובם המכריע של 40% הנותרים הם פועלים שלא

האין מנוס ממלחמת-עולם שלישית?

ש. ז. אברמוב

עצמאותן של מדינות, כגדולות כקטנות, שהצטרפו לאחד הגושים. מדינות אלה מספרן כמעט כמספר המדינות בעולם, שכולן מפסידות עצמאותן במר בן המקובל, מאחר שניטל מהן חופש-הפעולה במדיניות החוץ. ההצטרפות לגוש זה או זה היא צעד ללא-חזרה הואיל והוא קובע את דמות המשטר הפנימי. הגענו איפוא למצב שבו קיימות למעשה רק שתי מדינות עצמאיות, ואילו האחרות אינן אלא כוכבי-לכת שאינם מסוגלים לסטות ממסלולם, וגורלן קשור קשר בלי-צתק במרכז זה שמסביב לו הן נעות. כל האינטרנאציונליסטים והפאציפיסטים למיניהם, אשר הטיפו לביטול הריבונות הלאומית, מזדעזעים בראותם כי חזר גם הולך ומתגשם בנסיבות המטילות אימה על כל החרד לקיומה הגשמי של האנושות. נראה כי בתקופת המדינות הריבוניות הקטנות, קטנות היו גם הסכנות, ואולם במידה שהיחידה הפוליטית הולכת וגדלה, בה במידה תגדל הסכנה הכרוכה בה. היסולה המעשי של הריבונות הלאומית בשתי השנים האחרונות אות-אזעקה היא לאנר שות: כל אבדן של ריבונות צעד נוסף הוא להתגבשותם של שני היריבים הענקים ולהחשת ההתמודדות ביניהם.

תהליך התחלשותן של מעצמות גדולות, שבדרך כלל הוא ענין לזרות, התרחש בדורנו במהירות מפתיעה. אך לפני שלושים וחמש שנה היו מרי-ביתן של המדינות הקטנות עצמאיות להלכה ולמעשה, ומלבד אלה התקיימו שמונה מעצמות אדירות: האימפריה הרוסית, האימפריה הגרמנית, האימפריה האוסטרו-הונגרית, האימפריה היאפאנית, האימפריה הבריטית, צרפת, איטליה וארצות-הברית. בסוף מלחמת העולם הראשונה נשארו רק חמש מעצמות ממש, מאחר שהאימפריה האוסטרו-הונגרית בטלה לחלוטין, ואילו צרפת ואיטליה ירדו לדרגת מעצמות ממדרגה שניה, שכן הראשונה היתה משועבדת למדיניות-החוץ של בריטניה, והשנייה סופה שנתתה למרכבתה של גרמניה הנאצית. מחמש מעצמות אלו שהטי-ביעו חותמן על המדיניות העולמית עד שנת 1939, נשארו עתה רק שתי מעצמות בלבד, ואילו כל האחרות, כגדולות כקטנות, חוסות בצלו של אחד הענקים, ולמעשה עצמאותן כמזה כאבטונר

העוקב אחרי המתרחש בזירה הבין-לאומית נדהם בראותו כי דעת הקהל השלימה בדרך כלל עם הרעיון שמלחמת עולם שלישית היא אפשר-רית וכמעט ודאית. איש לא פילל כי מקץ שלש שנים למלחמת-העולם השנייה תהיה האנושות ערוכה לקראת התמודדות רבתי ומצפה לאותו ניצוץ אשר יבעיר את הלהבה הגדולה. לאמתו של דבר כבר התחילה המלחמה העולמית ובצדה מתנהלת מלחמה מדינית בקנה מידה-עולמי. ביון ובסיון כבר נפגשו המזרח והמערב בשדה הקרב, והמערכה הפוליטית נטושה על אותם השטחים והעמים שעדיין לא נכנסו לתחומם של אחד משני הענקים. כל תמרוני הדיפלומטיה מכוונים לתכ-לית אחת, והיא השגת הכרעות פוליטיות בטרם תבוא ההכרעה הצבאית.

מאחר שכבר הוגדרו במידה רבה תחומי הגורשים, שוקדים שני הענקים על גיבושם של התחומים והבטחת יציבותם ונאמנותם. אין אמריקה חסה על הון תועפות כדי לתמוך בכל אומה המורכנה ליהנות הימנה, ובלבד שתבטיח בארצה יציבותו של משטר בעל אוריינטאציה נאותה. משלם המסים האמריקני השלים עם גטל המסים אשר עליו לשאת כדי לממן מפעל סיוע אשר לא נודע כמהו. נדם קולם של אנשי הבידוד, והדוקטרינה של טרומן שוב אינה הלכה מפלגתית בלבד אלא מושכל ראשון פוליטי שאין חולקים עליו. נעלה על כל ספק, כי אמריקה לא תרתע מכל קרבן כדי לקדם את פני הרעה, כפי הבנתה היא. והוא הדין ברוסיה. הנחיצות להקים הריסותיה ולרפא את פצעייה אינה מונעת אותה מקרבנות חמריים גדולים למען הכוננות למשבר הקרב. אין היא נרתעת מתביעת קרבנות מעמיה הסיבילים משנת 1914 ועד היום — למען החזקת צבא מיליונים ולמען הגשת תמיכה לאומות החוסות בצלה. „השפעתה“ על האומות האלה גוברת והורכת ועד מהרה נעלמים כל היסודות שיש להטיל ספק בנאמנותם למשטר החדש. הפיכת פראג באביב 1948 שימשה דוגמה לחיסולם של אותם היסודות אשר בנסיבות מסוימות עלולים היו לתמוך במדיניות מערבית.

כחיון לואי להתגבשותם של שני גושי שלטון וכתוצאה הכרחית ממנה, התבלט תהליך אבדן

ובעיקר על סמכותן לנהל מדיניות-חוץ. קנאי המדינה הריבונית כאילו נעלמו מן האופק ובמך קומם באו מדינאים שאינם חוששים לוותר על מידה מסוימת של ריבונות תמורת הצטרפות לארגון מקיף ותקיף מבחינה צבאית וכלכלית כאחת. הפדרציה הגדולה ביותר שהיתה קיימת עד 1939, היא האימפריה הבריטית, מתחסת כהרה. הואיל ומסדיה שוב אינם תולמים את צרכי הזמן החדש. היחידות שבהן היתה מורכבת הצ' טרפו למעשה לפידרציה גדולה יותר שמרכזה ברישנגטון.

תהליך זה שאמרנו להתברך בו ממלא לבנו חרדה, שהרי ברור לכל כי יצירת שני מרכזי שלטון עדיין אינה היא התהליך הזה של ויתור על ריבונות, שסיומו ההכרחי הוא שלטון מרכזי אחד שמצורתו פרושה על העולם כולו. קיומן של שתי „פדראציות“ בשעה זו הוא אך אקדמה להקמת סמכות מרכזית אחת שמרכזה יהיה בר שינגטון או במוסקבה; והשאלה היא רק זו: איזו משתי הבירות תאלה תהיה למרכז השלטון הער למי. על זאת המחלוקת.

החרדה הממלאת עתה את לבה של האנושות נובעת מן ההכרה כי שלטון עולמי, אם יכון בקי רוב, יהיה תולדה של הכרעה צבאית ולא גולת-כותרת של תהליך השתלשלות הניזון מרצונם החפשי של העמים המדינות לוותר על חלק מריבונותם. הכרעה צבאית זו אין לשור אחריה, כי בתנאי הטכנולוגיה של זמננו עלולה היא להמיט שואה על המין האנושי.

ב

יותר מרוב ההוגים בתחומי הגוש המערבי ביטא גיימס ברנהאם את הלכי-המחשבה הלכתי-הרוח השודרים בחוגים המדיניים את דעת הקהל בספרו „המאבק על השלטון“. ספר זה זכה לת-שומת-לב מרובה משום שרבים רואים בו מהר-הורי לבם, ויותר משבא להודיך ולכוון, נתן ביטוי לאכזבת-הדור ולפאטאליזם מסוכן שהתחיל נתון אותהיו בקרב עמי המערב.

לדעת ברנהם, מבוססת חלוקת העולם לשני גופים על יסודות חזקים יותר מיסודות גיאוגר-פיים. היסטוריים או אֶתניים, אשר הצצו עד כה בין מדינה למדינה ובין עם לעם. צמיחתה של המחיצה האידיאולוגית בדרגנו חוללה שינוי כה אדיר, עד שאין אנו יכולים להשיג במחשבתנו, שהשלמה בין שני קצוות אידיאולוגיים היא בגוד האפשר. תהום אידיאולוגית רובצת בין המזרח

מיה פנימית, תחת מספר רב של מדינות ריבוניות עדים אנו להתבססותם של שני מרכזי שלטון, המרכז המערבי ובירתו ושינגטון, והמרכז המזרחי ובירתו מוסקבה. בוישנגטון מתרכז השלטון על עניני מדיניות החוץ וההגנה, ובמידה מסוימת על עניני הכלכלה, של כל השטח הכולל את יבשת אמריקה הצפונית והדרומית, את יבשת אפריקה, את הארצות והמושבות של האימפריה הבריטית, את אירופה המערבית ואת כל יבשת אסיה עד לאמצעיתה של סין. הוא הדין במדינות הכלולות בתחום שלטונו של המרכז במוסקבה, אשר סמכותו משתרעת מנמל שנחאי במזרח ועד בודאפשט במערב; ארצות אלו עצמאותן מוגבלת יותר הואיל והשלטון המוסקבאי היה מעודו צנר טרליסטי יותר מהשלטון בוישנגטון.

לאחר מלחמת-העולם הראשונה ניתנו מהלכים לסברה, כי שורש הסכסוכים הבין-לאומיים נעוץ בעצם קיומן של מדינות ריבוניות ובפרט בקיומן של המדינות הקטנות. חכמי תורת-המדינה ושרי חרי השלום חבצו את ביטולה של הריבונות למען הקמת פדרציות, לנגד עיניהם ריחפה תמיד דוגר מת-המופת של ארצות הברית: שלש עשרה המדינות המגובבות לאורך החוף המזרחי של אמריקה הצפונית נאותו לוותר על מקצת מרי-בנותן ולמסור את הסמכויות, שעליהן ויתרו, לשלטון מרכזי בוישנגטון. אֶכספרימנט מדיני זה הצליח במידה לא-משוערת, ולא עברו חמישה דורות ווישנגטון משלה בארבעים ושמונה מדי-נות, אשר שגשגו במסגרת עצמאותן המוגבלת. חסידי הפידרציה ראו בחלוקת סמכויות זו בין שלטון מרכזי ובין שלטון הפריפריה את הפתרון לכל הבעיות הבין לאומיות ואת הערובה הנאמנה למניעת המלחמה. עתידות היו פדרציות אלה להתפשט בכל הארצות עד שתתמוגנה כולן בחבר-לאומים אחד, כמימשל עולמי מרכזי, כפי שעלה הדבר בחזונו של הנשיא וילסון. מנהיג גדול זה ראה בעצם קיומו של חבר-לאומים סייג לריבונות הלאומית וקיוה כי במרוצת הזמן תפה הגבלה זו שורש בהכרתם המוסרית של עמי העולם עד שהמימשל העולמי לא יזקק עוד לאמ-צעי-כפיה להשליט רצונו.

ספק אם אנשי אסכולתו של וילסון תארו לעצמם כי תהליך הוותר על הריבונות — וההת-קדמות לקראת שלטון עולמי מרכזי — יתגשם במהירות זו שראינו בעינינו. לא עברו שלוש שנים מגמר מלחמת-העולם השניה, ומרבית מדי-נות העולם ויתרו למעשה על חלק מעצמאותן,

יני מוסר, דת, אמנות וארגון חברתי. וכפסע בין המריבה המילולית ובין ההתמודדות הצבאית. בעיה זו של קיום שני עולמות בעלי אידיאולוגיות מנוגדות נדונה בכתביו האחרונים של לנין בצורה ברורה ופסקנית. לדעתו „עובדת היסוד של זמננו היא כי הקפיטליזם חדל מלהתקיים בקנה מידה-עולמי מאחר שנוסדה מדינה סובייטית. העולם התפצל לשני מחנות... אין אנו חיים בתחומי מדינה אחת אלא במערכת מדינות, ואין להעלות על הדעת כי הרפובליקה הסובייטית תוכל להתקיים לאורך-ימים בצדן של המדינות הקפיטליסטיות. בסופו של דבר ישלט צד אחד על רעהו“. בשורות אלה נוסחה בצורה קלאסית האמונה בהכרחיותה של התנגשות איתנים בין שני עולמות, שתהום אידיאולוגית מפרידה ביניהם, על עיצוב דמותו של העולם כולו. אמונה זו לא נתערערה אף כמלוא נימה, ועוד בפברואר 1946, כשעדיין לא התנדף הסיכוי לאגחות את הקרע בין המזרח והמערב, הכריז סטאלין: „טעות היא לחשוב כי מלחמה זו יסודה במקריות או בשגיאותיהם של מדינאים מסוימים. משגות אמנם נעשו, אך המלחמה פרצה כתולדה הכרחית של התפתחות הכוחות הכלכליים והמדיניים הטובעים באפיו של הקפיטליזם המונופוליסטי“. בשתי הצהרות אלה מצד גדולי הדוקטרינה הקומוניסטית נקבעה בצורה פסקנית האמונה בהכרחיותו של מאבק אידיאולוגי וצבאי על השלטון בעולם, והוא הדין במערב. אמנם כאן לא נוסחה האמונה בהכרחיות המאבק על שלטון בצורה פסקנית כל כך, בעיקר משום שהאידיאולוגיה המערבית חסרה את ההחלטיות הדוקטרינרית של חברתה. מאחר שהאמונה בהכרחיות משותפת לשני הגושים, הרי כל פעולה הנעשית על ידי צד אחד תיראה בעיניו כפעולת התגוננות, ואילו בעיני הצד שכנגד, כפעולת תוקפנות; ונמצא שאמונה זו כשהיא לעצמה מכשירה את הלבבות למאבק-האיתנים.

ולא רק הרקע האידיאולוגי מחייב לפי בית-מדרשו של ברנהאם, מאבק גדול על השלטון בעולם, אלא גם ההתפתחות הטכנולוגית, אם נעין עין על מלחמות המאה השמונה-עשרה באירופה, נראה כי מטרותיהן היו מוגבלות: תיקון גבולות, תחרות שושלות או התפשטות טריטוריאלי. ולא רק התכלית, כי אם גם מכשירי ההשגחה היו מוגבלים. הלוחמים עצמם היו בדרך-כלל שכירים ודבר לא היה להם עם האזרחים; הקרבות התנהלו הרחק מתחומי החיים, והרץ

והמערב. לשעבר יצרו השכל הבריא וחוש הקיום העצמי את המכשירים להתגבר על ניגודים הנובעים מהבדלים גיאוגרפיים, היסטוריים, כלכליים ולאומיים. ואילו עתה קצרה ידנו מלהקים מסגרת שבחוכה יוכלו שני מרכזי העולם להתקיים ולהתפתח כל אחד לפי כוחו. הניגוד האידיאולוגי הוא המסוכן ביותר, הואיל ואידיאולוגיה לפי מהותה היא דבר שבאמונה ולא דבר שביד-עה. בתולדות האנושות עדים היינו למלחמות דתיות — שגם הן היו מלחמות אידיאולוגיות — והללו היו הממושכות, והאכזריות ביותר. בעוד שבדברים שבידיעה ובעובדה יש מקום לויכוח ולפשרה, הרי בדברים שבאמונה אין מקום לויכוח, וממילא, גם לא לפשרה. האמונה — בין שנושאה הוא דתי ובין שהוא חברתי — יסודתה במושכל ראשון, וממילא אין מקום לויכוח ראציונאלי בינה לבין יריבתה.

לפיכך, אליבא דברנהאם, אין כל אפשרות להתגבר על הניגודים האידיאולוגיים שבין המזרח והמערב. ככל שננהג גמישות במונח דימוקרטיה לא נוכל להתעלם מן העובדה שהקומוניזם הטוטליטרי, כפי שהתפתח במזרח, והמשטר הדימוקרטי, כפי שהוא מתפתח במערב, הם דבר והיפוכו. שתי הגישות האלה הן דבר שבאמונה, ולכל אחת מושכל ראשון משלה. שתי הדוקטרינות, הקומוניסטית והדימוקרטית, דוקטרינות אוניברסאליות הן, ושאיפתן להאציל מאמנתן על העולם כולו. אין שתי דוקטרינות אלה פוליטיות בלבד, כי לאמתו של דבר הן מקפלות בתוכן גישות מנוגדות ליעוד האדם, לתכלית החברה, למוסר ולתרבות. ומיד מתיצבת לפנינו השאלה הגורלית: התוכלנה שתי דוקטרינות אלה לדור בכפיפה אחת מתוך סובלנות הדדית. תשובת המחבר היא בשלילה מוחלטת.

שלילה זו מקורה בניגודי דוקטרינה ובהתפתחות הטכנולוגית. בתחום הדוקטרינה אין המוח האנושי מסוגל למצוא פשרה בין הקומרניזם הטוטליטרי ובין הדמוקרטיה המערבית. תהום כרויה ביניהם, הואיל והיא מעוררת את הרגשות העמוקים ביותר, ומסוגלת להפעיל המרני אדם ולהפיח בהם רוח התלהבות כבמלחמות הדתות בעבר. שתי דוקטרינות אלה הן אוניברסאליות במהותן ונושאות בחובן את התרופה לכלל בעיות אנוש, ולא תבואנה על סיפוקן עד שלא הטילו מרותן על העולם כולו. חשיבות הנרגזים אינה מצטמצמת בתחום המדיני והכלכלי, כי היא מקיפה כל חיי אנוש וקובעת הלכות לענ-

מים הקולוניאליים ולשחררם מתלות פוליטית, על המפלגה הקומוניסטית צריך להכריז כעל ארץ גון בלתי חוקי. לבסוף חייבים לגייס את מלוא הפוטנציאל האנושי והחמרי, ובשלב האחרון יש ליטול את היזמה בפתיחת המאבק.

ג

זוהי התמונה העגומה המצטיירת בחזונו של בני דורנו. הסברה כי הניגוד האידיאולוגי יסתים בהתנגשות צבאית וכי בסופו של דבר תמצא האנושות הרצוצה את תיקונה בחסותו של שלטון עולמי אחד, הולכת ומתפשטת במזרח ובמערב. סברה זו, לא בלבד שהיא מתאמרת להיות הדיאגנוזה של המציאות, אלא שהיא עצמה נהפכת לגורם מסייע לאותה התפתחות שתסתיים בקרב המכריע. בעמדנו על פי תהום, מן הראוי שנבחן הלך-רוח פאטאליסטי זה, את מקורותיו ואת אמירתו. בעבר היו מלחמות אלו מן הממושכות והאכזריות ביותר. ספרד עוד לא שבה לאיתנה ממלחמות הדתות אשר ניטשו בתצי האי הפירינייני במשך דורות בין האיסלאם והנצרות. מלחמות הדת באירופה במאות ה"ט"ז וה"י"ז התנהלו ללא רחם ולמרות העובדה שאמונה נוצרית אחת היתה משותפת לשני היריבים, לא היססו הקתולים והפרוטסטנטים לעשות שמות אלו באלו. מעטות היו המלחמות אשר תשוונה במידת אכזריותן למלחמות האמונות. בניגוד למלחמות פולניות, הרי מלחמת האמונות היא טוטליטארית בתכליתה מאחר שהיא שואפת להשמדתו המוחלטת של היריב או השתלטות עליו. וכיון שהתכונות לית היא בלתי מוגבלת גם השימוש באמצעי ההשמדה הוא בלתי מוגבל. בפתח המאה ה"ח נדמה היה שכבר נפטרנו מסיוט זה של מלחמת-אמונות. ההיסטוריון האנגלי גיבון ניתן לו לסכם את אופיו של המלחמות בתקופתו בשורות אלו: "מטרת המעצמות במלחמותיהן באירופה מוגי-

בלת בתכליתה ומתונה בשימוש אמצעיה. מאונ הכוחות ירוע פעם לכיוון זה ופעם לכיוון אחר, ואולם מאורעות אלה אין בהם כדי לפגוע באשרנו הכללי. במערכת חוקינה, בתרבותנו ובנימוסינו ובכל אותם הערכים המבדילים את עמי אירופה מעמים אחרים".

היסטוריון זה חי בתקופה נאורה שהעריכה נכונה את האסון הטמון בחיקה של מלחמת אמונות. ואילו דורנו הולך אחורנית אל אותה תקופה חשוכה, כשבני האדם, מתוך התלהבות ודבקות בדוקטרינה, הוכשרו להרוג ולאבד למען

מנטל המסים, לא השתתפה האוכלוסיה האזרחית במאבק. בעקבות המהפכה הצרפתית בא שירותי חובה צבאי, ומאז ואילך סוחפת המלחמה לתוכה את האזרח ואת אורח-החיים האזרחי. עם התפתחות אמצעי התחבורה, ובפרט מאז המצאת האווירון, נעלמו המרחקים אשר היו תריס בין אורח-החיים הצבאי ובין האזרחי. המלחמה המורדנית לא רק שטשה מרחקים אלה אלא הורידה את המלחמה הטוטאליטארית המחייבת שעבוד כל אוצרות הטבע וכוח האדם למאמץ העליון. מלחמה זו אין תכליתה מוגבלת ולא תבא על ספוקה עד אם השמידה את היריב והשתלטה עליו. תביעת צ'רצ'יל לכניעה ללא תנאי של גרמניה הנאצית מסמלת את הטוטליטריות של המלחמה המודרנית. עם גילוי אפשרות הניצול של האנרגיה האטומית — אין גבול לתכלית המלחמה כשם שאין גבול לכוח ההשמדה.

קיומו של מכשיר ההשמדה האטומי ביד מדינה אחת הוא בגדר סכנה ממשית למין האנושי. לא רחוק היום ומכשיר זה ימצא בידי מדינות רבות, ומכאן ואילך יהיה גורלה של מלחמה עולמית נחרץ במידה רבה על די הצד שיקדים להשתמש במכשיר זה על מנת להנחית ליריבו מהלומות פטליות. נמצא שבכוחה של מדינה אחת להביא כליה על המין האנושי, ואין לסמוך על מדינה ריבונית, תהיה אשר תהיה, כי תדע לרסן את יצר התוקפנות ותעדיף עליו את השלום. מכאן בא ברנהאם לידי מסקנה כי רק בידי ארגון עולמי בעל סמכויות רחבות אפשר להפקיד את המכשיר הזה. אילו היה ארגון האומות המאוחדות מקובל ונאמן על כל העמים ומסוגל להטיל מרותו עליהם, כי אז היו חייבים למסור לו את השליטה על האנרגיה האטומית. אך הואיל וארגון זה נטול סמכויות הוא ואינו אלא זירת התגוששות בין שני האיתנים, אין למסור את האפטרופסות לו, כי אם לשלטון עולמי. לפיכך לא רק הניגודים האידיאולוגיים כי אם גם ההכרח ליצור את הרשות לפיקוח על ניצול האנרגיה האטומית, מוליד את ההכרח להתמודדות מזוינת בין המזרח והמערב אשר בסופה יפון שלטון עולמי רב סמכויות שמשמעותו ביטול הריבוניות של כל המדינות. ומאחר שאין להימנע מן הקרב על השלטון בעולם, יש לדעת ברנהאם, לנקוט אמצעים נמרצים כדי להיפון ליום המר והנמהר. בראש ובראשונה יש למזג את האימפריה הבריטית עם ארצות-הברית ולהדק את הקשרים עם כל ארצות המערב; יש לשפר את תנאי החיים של העי-

עד שנשיב על השאלה, האם מאבק צבאי על השלטון בעולם הוא תולדה הכרחית מחלוקת העולם לשני גושים בעלי אידיאולוגיות מנוגדות. מן הראוי שנקבע, כי מבחינה ראצינאלית אין למצוא פשרה בין הקומוניזם המזרחי ובין הדימור קרטיה שבמערב. לאמתו של דבר אין כל אפי-שרות למצוא, בתחום האידיאולוגי, שבלי-זחב בין שתי דוקטרינות אוניברסליות מנוגדות; כשם שאין מקום לפשרה, בתחום הדתי, בין הדוקטרי-נה הקתולית והפרוטסטנטית. כל מלחמות הד-רות בעבר היו איפוא למעשה נסיונות להטיל אחידות רעיונית בכוח הזרוע. נסיונות אלה, כידוע מן הנסיון המר, עלו בתוהו. המלחמה שבין הנצרות והאיסלאם, המלחמות שבין הקתולים והפרוטסטנטים לא יישבו את הילוקי הדעות האידיאולוגיים שבין היריבים, ומוטב כך, שהרי כל פתרון ממין זה פירושו כפית אחידות רעיונית שסופה עריצות ודיכוי המחשבה החפשית. העוב-דה כי אין להשלים מבחינה אידיאולוגית בין שתי השקפות עולם מנוגדות, אין פירושה שיש זכות קיום רק לאחת מהן, ואילו האחרת חייבת לעבור מן העולם. רק אם נכיר כי אחידות רעיונית ספי-מות היא להתפתחות האנושית, ואילו ריבוי גוני מחשבה, ואמונות פוליטיות ודתיות — תנאי קודם הוא להתפתחות הרוחנית של המין האנושי, נדע ונבין כי אין כל אסון בקיומן של שתי אידיאלר-גיות מנוגדות בדורנו; כי, אדרבה, נסיון מאיזה צד שהוא להיזקק לכוח הזרוע כדי להשליט את תורתו על העולם כולו, טומן בחובו שואה לאנר-שות כולה.

אין לשכוח, כמובן, כי הניגודים האידיאולוגיים בין המזרח והמערב יוצרים בעיות, ובהעדר פת-רון לבעיות אלה נוצרת מתיחות הרת-שואת. פתרון של בעיות אלה מטיל מעמסה נפשית כבדה על דורנו ומנהיגיו, ומוטב לקבוע מראש, כי לא נוכל למצוא בתקופה זו את הפתרון לכל הבעיות הנולדות עקב המתיחות האידיאולוגית. מן הראוי לציין כי העדר פתרון לבעיה מסוימת אין פירושו שפתרון כזה אינו בנמצא, אלא שאין בני דורנו מסוגלים למצוא. ועוד יש לזכור, כי שום אידיאולוגיה אין לה חיי עולם; במהותה אין האידיאולוגיה אלא התרכוזת רעיונית בכיוון מסוים ובתקופה מסוימת. התרכוזת זו מן ההכרח שתוליד ראייה חד-צדדית של הבעיות המעסיקות אותה. ואולם במרוצת הזמן מתברר כי התרכוזת זו ברעיון מסוים היתה מופרזת, מאחר שהרבתה להדגיש צד אחד של הבעיה ומיעטה בחשיבותו

הכחיד מעל פני האדמה עיקר-אמונה או רעיון שאינו מקובל עליהם. סכנת מלחמת האמונות בדורנו היא המורה ביותר שפן העולם כולו נגרר לתוכה, ומכשירי ההשמדה שוכללו במידה שלא שיערוה.

לאחר שעמדנו על טיבה של מלחמת אמונות ניתן דעתנו על השאלה הגורלית: הצודקים אלה בשני המחנות המשוכנעים כי הניגודים האידיאר-לוגיים מן ההכרח שיביאו לידי מלחמה שתקבע את פרצוף העולם? האמנם מלחמת עולם שלי-שית בלתי-נמנעת היא? האמנם קיים הכרח היס-טורי שניגודי אמונות יסתיימו במלחמת אמונות? לפני מאה שנה ויותר התחילו הוגי דעות במרכז אירופה לתת דעתם על הפילוסופיה של ההיסטוריה מתוך רצון לגלות את המניעים להת-פתחות החברה האנושית. לחקירת זו בפילוסופיה של ההיסטוריה היתה השפעה עמוקה על מחשבר-תיחם של ארבעה דורות רצופים. מאז ואילך הש-תרשה הסברה כי תהליכי ההיסטוריה מתנהלים לפי חוקים מסוימים, וכי מאחר שנתגלו לנו חוקים אלה, ביכלתנו לדעת מראש מה תהיה בהכרח תולדתו של תהליך היסטורי. אסכולה זו של אי-נמנעות היסטורית קנתה לה זכות אזרח במחשבות הדור עד שהיתה כמעט למושכל רא-שון שאין לחלוק עליו.

ואולם במשך עשרים השנים האחרונות עדים אנו לצמיחתה של אסכולה היסטורית חדשה השר-ללת את ההנחה כי ההתפתחות האנושית נוהגת לפי חוקים מסוימים שנגלו לבני האדם ושאין מנוס מהם. לפי אסכולה זו ההכרחיות בהיסטוריה היא צורה חדשה של אותו הפאטאליזם הדתי שלידתו במזרח. תהליכי החברה האנושית, בחיי האדם, מורכבים ומסובכים; הראצינאל-הבלתי ראצינולי משמשים בהם בערבוביה ואין בכוחו של המוח האנושי לדחוק חיים אלה לתוך מסגרת של נוסחה אחת, מבחינה דתית, כלכלית או פוליטית. המאמין בהכרחיות היסטורית שולל מן האדם והחברה את היכולת להשתלט על התה-ליכים ולהשפיע עליהם, ומציגם כחסרי-אונים למנוע את הרעה או לקדם את הטובה. ואם נעיין בדברי ימי דורנו נראה כי לא אחת סירבה ההיס-טוריה לציית לחוקים, ותחת זאת בחרה לה נתיב משלה. האמונה בהכרחיות לא רק שהיא נפסדת מבחינת האמת ההיסטורית, אלא גם מביאה את בעליה לידי כניעה ושפלות-רוח, סגולה לבואו של התהליך הבלתי-נמנע, לרפיון ידים ואף להשלמה עם שואה קרבה.

לשלול בכלל את הצורך במלחמה לשם פתרון בעיות שאין דורגו מסוגל למצוא להן פתרון. אם נצא מן ההנחה כי למען שמירת חיי הרוח של המין האנושי יש הכרח בקיומם של ניגודים במלכות הרוח, יהיה לנו גם אורך-הרוח לחפש, מתוך מאמצים רבים, אחרי פתרון אותן הבעיות הנשגבות ממנו כל כך. כדורות שעברו כן גם דורנו זה, רואה את ההתנגשות האידיאולוגית ראייה חד-צדדית, ועובדה זו מחייבת את שוהרי השלום לשנן ולחזור ולשנן, כי פתרון שנעלם מאתנו, עתיד להתגלות לאלה שיבואו אחרינו, אם רק תהיה לנו הסבלנות והשלווה הנפשית שבלעדיהן אין מנוס מהרס ואבדן.

לפיכך, עקרון ההכרחיות של מלחמת-עולם שלישית לא רק שהוא מופרך מבחינה היסטורית, אלא הוא מסוכן בהיותו הוא עצמו גורם מסייע להתנגשות מזוינת. אין כל סיבה המונעת מהמערב ומהמזרח להכיר בקיומו של הזולת בתחמו הוא, לעבוד יחד למען פתרון אותן הבעיות שפתרוןן אפשרי בזמננו, ולהניח לדורות הבאים את אשר קצרה ידנו לעשות עכשיו. כל שנה העוֹברת ללא מלחמה לא רק שהיא מרחיקה את מועד האסון הגדול, אלא שהיא מקרבת את היום שבו יראו הניגודים האידיאולוגיים האוכלים אותנו בכל פה באורם הנכון.

של צדה האחר. במשך הזמן באה הראיה החד-צדדית על תיקונה, ומכאן ואילך מאכזר הניגוד האידיאולוגי את חשיבותו האבסולוטיבית והריחו גראה, מתוך הפרספקטיבה של הזמן, באורו הנר כוון. כאחת הבעיות המעסיקות את האנושות, ולא כבעיה האחת והיחידה. בבוא המועד הזה ימצא הפתרון לכל בעיה אשר קודם לכך נעלם פתרונה מאתנו. מלחמות הדת העקובות מדם במאה ה־19 וה־20 לא פתרו את ההלכות האידיאולוגיות שהיו שנויות המחלוקת, ועתה עומדים אנו תוהים ומשֹׁר תוממים שעמי אירופה נזקקו לכות הזרוע לשם „פתרון” של דוקטרינות דתיות. במרוצת הזמן ראינו כי בעוד שבתחום הרעיוני קיים ועומד הניגוד בין הקתוליות והפרוטסטנטיות, הרי הבעי יות המעשיות שנבעו מניגוד זה נפתרו במאה ה־19 וה־20 בלא שפרכת-דמים. מאז פגה התרכוזותם של עמי מערב אירופה בבעיות הדת, נתִּישר רעיון זה בראיתם של הדורות הבאים, נמצא הפתרון לבעיות העיקריות ונוכחנו לדעת כי בעלי השקפות אידיאולוגיות מנוגדות יכולים לדור בכפיפה אחת, ורבות הדוגמאות לכך שנושא המשמש מרכז התענינות לדור מסוים מפסיד מחיוניותו ומחריפותו בדורות הבאים.

לפיכך שומה על שוהרי השלום לא רק לשלול את הרעיון על הכרחיותו של מאבק על-שֵׁטון העולם בגלל ניגודים אידיאולוגיים אלא גם

מוסדות המדע שלנו לקראת הבאות

מוע וחנשיה במדינת ישראל (ב)

ר. סמואל

ואפשרויות העבודה, ולא מבחינת הרכב הצוות, או מבחינת המסורת בעבודה. כל אחד מהם פותח אפשרויות לשיפורים, אף כי ככולם יש ויש כמה אנשים מעולים וכמה מחלקות מעולות, שבהן נעשית עבודה מצויינת. בדרך כלל, הושיטו מוסדות אלה עזרה מסוימת לתעשיות שלנו. אבל כמות העזרה אינה מרובה מדי. ולא עוד אלא שהיא מועטה עד כדי סכנה. אם נשווה אותה לתפקידים שלפנינו, לפי תכניות העליה החדשות. הגורם למצב ענינים זה הוא, לדעתנו, בעיקר: חוסר שיתוף-פעולה, שההתחרות מוסיפה על קלקולו, וכן החלוקה הבלתי-שווה, ולפעמים אף אוילית, של הסכומים, והם דלים ביותר, שמקציב הציבור שלנו בארץ ובגולה, לתכלית עבודת המחקר המדעית. ואולם, אנו אין אנו יכולים עוד להתליש את כוחותינו המעטים על ידי תוהר ובוהר; וכן אי אפשר לנו שנתעכב בשל חוסר ציוד — לפעמים מהסוג הפרימיטיבי ביותר. וכן לא נוכל לעסוק בעבודות מחקר שהן בבחינת מותרות, בעוד אנו מזניחים יסודיים שאלות לחם-החוקנו בחיי התעשייה שלנו.

כמה ממוסדות המדע שלנו שותקו מחוסר כספים, שהוא בעיקר תוצאה מהעדר הערכת מספקת מצד הציבור היהודי ומוסדותיו בנוגע לאפשרויות ההישגים של המחקר המדעי, וכן מהעדר רצון לנצל כראוי אפשרויות אלה. רבים מעובדי המדעים נאלצו להמשיך בעבודתם בציוד שאינו מניח את הדעת כלל, וכמה מן המעבדות בישראל אין להשוותן לאי-אלה מעבדות-יחורן מלפני חמישים שנה. איש-המדע היהודי, שבא לארץ-ישראל על מנת לשתף עצמו בעבודה החלוצית של פיתוח הארץ, אמנם, אינו מבקש למצוא כאן את התנאים והסידורים האגרדיים כמעט, שמעמידים, לרשותו, כדבר מובן מאליה, במוסדות-מדע מעולים שבחורף-לארץ. ודאי שדבר זה הוא למעלה מכוחנו. אבל הבסיס החמרי של העבודה המדעית מן ההכרח שיגיע למינימום מסוים, שבלעדיו לא תיתכן בכלל עבודה הראויה לשמה.

כשנאמתי פעם במסיבה אחת בבוסטון

אך מעטים בתוכנו עמדו כראוי על התפקיד היסודי הנודע למדעים בתהליכי ההתישבות והאינ-דוסטריאליזציה של ארצנו — אף כי רבים שילמו לו מס שפתיים. ואולם, כשם שאין הנפש יכולה להתקיים בלי הגוף, כך אין ההרפתקאות האינטלקטואליות של המדעים עתידות להתארע אלא בסביבה המוחשית של מוסדות-המדע. הציבור הישראלי בכללותו מרוצה בהחלט מזה, שקיימים אוניברסיטה ותכניון, והאל יודע מה עוד. והוא קורא את דברי התעמולה שמפרנסים בהם את העתונות היומית, דברים מופרזים לעתים קרובות, ולפעמים עד כדי חוסר-בושה. וכך נתחנך הציבור שלנו להאמין, שמוסדות המדע שלנו הם מהמעולים ביותר שבעולם. לצערנו, אין דבר זה נכון ביותר. אבל, מה מתרחש באמת במוסדותינו, מה העבודה הנעשית, ובאילו תנאים היא נעשית — דברים אלו אין הציבור שלנו יודע ואף לא איכפת לו. זרמי העליה החדשים מגיעים לארץ שבועי-שבוע, וכבר אנו עומדים לפני הבעיה הממשית כיצד ליישב ולסדר בארץ את מאתי-האלף השניה והשלישית, ומשבר כלכלי נואש מאיים עלינו תוך שנתיים-שלוש, אם לא נשביל להקדימו ולמנעו בעוד מועד על ידי הגדלת משקנו התעשייתי. לאור כל אלה, חשיבות כפולה ומכור פלת לדיון במוסדות המדע שלנו ולתיכנון עביר דתם, למען יהיו לנו לעזר של ממש תוך חבלי הלידה של המדינה החדשה.

למזלנו הרב, יש לנו כמה מוסדות-מדע, ובהשוואה לאוכלוסי המדינה ולגודלה — מספרם הוא אפילו ניכר למדי. בין החשובים ביותר שבהם יש למנות את התכניון ואת האוניברסיטה, את מכון דניאל זיו ואת מכון וייצמן למחקר חימי ברחובות וכן את מכון התקנים. היינו יכולים להדביק על רשימה זו אף את התחנה לחקר החקלאות ברחובות, החשובה לחקלאות לא פחות מחשיבות התכניון לתעשייה. ואולם במאמרנו זה אין אנו דנים אלא בתעשיות. כל המוסדות האמורים צעירים הם לימים, ואף אחד מהם לא הגיע לדרגה של שלימות, לא מבחינת הציוד

זו אין תרופה. בשטח האמור תמצא כפילות באר-ניבסיטה ובתכניון שבאותה עיר, ואפילו אם שני המוסדות אינם רחוקים זה מזה, כאשר בבוסטון, יותר מכמה עשרות מטרים. יש שתחומי מדע הנראים דומים זה לזה, שונים זה מזה לחלוטין, התינוך הניתן לחימאי, למשל, באוניברסיטה שר-נה לחלוטין מחינוכו של מהנדס-חימאי במכון טכני. וכן רב ההבדל בין מומחה תקלאי, שגמר בית ספר גבוה לחקלאות ובין מהנדס לחקלאות ולטיוב-קרקע, שקנה תורה במכון לטכנולוגיה. אבל בדרך כלל, ברור ומחזור הכלל, שעלינו להמנע בהחלט מכפילות. במקום זה עלינו להנהיג את עקרוני התיאום. מגמת פנינו צריכה להיות — חלוקת עבודה, ואת העבודה המשותפת אפשר לחלק, אם חלוקה גיאוגרפית, ואם לפי הנושאים. כיצד יתקיים עקרון כזה הלכה למעשה? אך שאלנו את השאלה, וכבר ברור לנו, שזקוקים אנו לפיקוח ציבורי כלשהו על המוסדות שלנו, כדי להתגבר על התוהו-והואו הקיים. והרי זה תפקיד יסוד ראשוני לממשלת ישראל: להקים גוף מרכזי, שישמש כעין „בית-סילוקין“, ושייצג את האומה, כתריס בפני הנטיות המופרזות, אך הטב-עיות ביותר, לצמיחה ולחירות, הטבעיות בכל מוסד אקדמי חי וער, הראוי לשם זה.

ומכאן, אנו נתקלים מיד בבעיה חדשה, בבעית האבטונומיה האקדמית. איש המדע מייצג את המקצוע החפשי האחרון, בכל צורה של שלטון, ולא אהיה מופתע אם אווכה לדעת, כי בשביל רבים מאתנו היה זה אחד הנימוקים המסייעים שחש-פיעו עלינו לבחור במדע כמקצוע. על כל פנים בין אנשי-המדע אתה מוצא אחוז יותר גבוה של אינדיבידואליסטים ושל בעלי דעה עצמאית ועצמית מבכל קבוצה אחרת. מתפקידו של איש-המדעים, הטהורים והשימושיים כאחד, לברוא רעיונות חדשים, ואולם רעיונות הם ילדי-ההש-ראה, מתנה מן השמים, ששום מצביא ושום מי-ניסטר אינו יכול לקבלם, לפי הזמנה או צו. השלטונות יכולים ליצור תנאים נוחים להתהוותם אבל לא יותר מזה. כאן קצה גבול יכולתם, אבל איש המדע הכרת הוא לציבור, ואין להשיג שום מטרה על ידי דיכויו. מכאן שהחירות והפיקוח גם יחד דרושים למען פעולתם היעילה של מוסד מד-עי ושל ציוויליזאציה חדשה. בארצות מבוססות ובעלות מסורת, נוצר, במרוצת הימים, איוון-כותות עדין, והוא נהפך לחוק בתוקף המסורת. הפתרונות שונים בכל ארץ וארץ. ומן הראוי לנו, שנעניין בהם עין מדוקדק, אם ברצוננו שישבו

וביקשתי כספים „להשלמת מפעל התכניון“, ישב לידי הד"ר קומפטון, נשיא המכון הטכנולוגי של מאסאצ'וזטס, הגדול והמעולה שבמכוני העולם. למשמע דברים אלה פנה אלי, והסתכל בי בהבעה של השתוממות גלויה כל כך, שאי אפשר היה שלא יבחינו בה קהל המסובים. ולכן הוספתי ואמרתי: אני יודע, כמובן, מה כוונתו של ד"ר קומפטון: אין לך מכון טכנולוגי בעולם שאפשר לדבר על השלמתו. אבל התכניון בחיפה צריה, קודם-כל, להגיע לידי אותו מצב רגיל של חוסר-השלמה, בטרם יוכל להושיט לתעשיות שלנו את העזרה הדרושה.

לזאת אנו מתכוונים, וזאת עלינו להשיג: לא דברי-מומרות מדעיים, כי אם מצב רגיל של חוסר-השלמה, שעדיין אנו מרוחקים מאוד ממנו. ליקויים אלה אי אפשר לסלק מיד, וללא עזרה מן הגולה, אלא עלינו לעיין בגישה מודרנית אל הרמה הגבוהה יותר, שארצנו צריכה להציב לה למטרה בעתיד, כמינימום הכרחי.

פיקוח, אחריות ותיאום

העקרון היסודי בכל תיכנון של עבודתנו המדעית צריך להיות: מניעת כפילות. אמריקה אוהבת את הכפילות, ומספר מוסדות המדע בה — לגיון. אין לך כמעט עיר של מאה אלף נפש ויותר, שאין בה לפחות מוסד מדעי אחד, מאיזה סוג שהוא. אפילו לעבודה מדעית מסוגים המצרי-כים ספציאליזציה מיוחדת, יש כמה וכמה מוסדות העוסקים בה בפינות שונות של הארץ הרחבה הזאת. אנו שארצנו קטנה ועניה ועומדת בראשית התפתחותה, צריכים לשכוח תפיסות וגישות כאלה. עלינו לזכור את הכלל הבדוק והמנוסה, שמעבדה מעולה אחת עדיפה ומועילה יותר מהרבה מעבדות גרועות. כך, למשל, אין בארצנו מקום אלא למעבדת-מחקר אחת, הראויה לשם זה, בשדה-ה-א-ל-ק-ט-ר-ו-ט-כ-נ-י-ק-ה. כוונתי למעבדה טובה, גדולה וחדשה, וזו תהיה מספקת לכל מטרותינו. האכסניה הטבעית לזו הוא התכניון. וכל מוסד אחר, המבקש להשקיע כספים, מוטב לו שיקים מעבדה מסוג שאין עדיין דוגמתו בארץ.

אמנם, לא תמיד אפשר יהיה להמנע לחלוטין מכפילות. מדעי-היסוד, המתמטיקה, הפיסיקה והחימיה, מן הדין שיהיו מיוצגים בכמה מוסדות מדעיים, שלא יהיו שלמים בלי ענפים אלה, ושלא יוכלו לפעול כהלכה בהעדר נציגיהם. כנגד חקלה

טכנולוגיות שלנו בימי שלום תהיה רבתי־ערך יותר מכל התרומות שבידם לאסוף בזמן מן הזמנים.

אבל תרומות אלה של ידידים יש להפריש לצורך הרחבת המוסדות ולמטרות תכניות־מחקר גדולות. מה שעלינו לדרוש מאת הממשלה, הוא, שתערוב לתקציבנו השנתי השוטף, המצב המעורי־ער הנוכחי — אין לשאתו. הוא שמנע במקרים רבים גידולן של תעשיותינו, והוא עלול להשפיע לרעה על התפתחות ארצנו.

איזה ראשי־מעבדה יכול לקבל על עצמו לחקור תהליך תעשייני מסוים, אם הוא חושש, שמא הכסף שיועמד לרשותו בעוד שלושה חדשים לא יכלול את עשרים או מאתיים הלירות, הדרושות כדי להמשיך בחקר התהליך עד גמיראו לעתים קרובות נמסרת עבודה כזו לסטודנט שגמר חוק לימודיו, להשתמש בה בתורת בסיס לתזיה שלו — משום שמועטים העוזרים המדעיים העובדים בשכר, ומי יכול ליטול על עצמו את האחריות למסירת עבודה מסוימת לסטודנט, אם עבודה זו עלולה שלא להסתיים לעולם, מחוסר סכום כסף מועט, היש מוסד בעולם, שיוכל לפעול בצורה יעילה בלי לדעת — לפחות בקירוב — כמה יהא מותר לו להוציא בשנים־עשר החדשים הקרובים? אם יש את נפשנו לייצר אותה תפוקה של עבודה מדעית, הדרושה כמינימום לניסוי הגדול של הגברת צפיפות האוכלוסים בדרך מתוכננת — על מוסדות המדע לקבל מאוצרי־המדינה הקצבה שנתיית, תקציבם של מוסדות אלה, שיתבסס על הקצבה זו צריך לכלול שני סעיפים: ראשית, סכום מסוים, מעל לצרכים המינימליים הדרושים לתכלית קיום המוסדות, ההוראה והמחקר, שנית, משכורת מס־פקת בשביל העובד המדעי, ושוב, אנו רוצים שיהא ברור בהחלט, שאין אנו מתכוונים לתבי־עות מופרזות ולמותרות, אבל חייו של איש־המדע, מן ההכרח שיתבססו על רמת־חיים מינימאלית, ההולמת מקצוע אינדיבידואליסטי: האפשרות לרכוש ספר, להנפש, ולזכות לשעת הפנאי, הדרושה בשביל הגות, ושהיא לפעמים תנאי מוקדם להישגים האינטלקטואליים הגבוהים ביר־תר. בלי אלה — לא יהיו לאומה אנשי־המדע המסוגלים למלא את התפקיד המוטל עליהם, או שהעובדים המדעיים ייאלצו להשלים שכרם בהכנסות־מעבודות־חוץ, שהן לעתים קרובות עבו־רות של מר־בכך, וכך לא יהיה להם די שהות ודי מרץ לפתור במעבודותיהם את הכעיות

ואף ישארו בתוכנו אנשי־מדע בעלי שאר־רוח שאנו זקוקים להם כל כך.

ברגע שהממשלה מקבלת עליה את התפקיד של גוף־מפקח ושל נציג הצבור — עליה לקבל על עצמה גם משהו ממידת האחריות למוסדות ולע־בודתם, הכל יודעים, שהמצב הכספי של המדינה החדשה הוא דחוק ושום אדם בר־דעת לא יבקש דברי מותרות בשעה זו, כשצרכי־ציבור מהדהר פים ביותר מרובים לאין מספר. אבל עלינו לומר ראשית כל, שקיומה של העבודה המדעית הוא מן הצרכים הראשוניים להתפתחותנו בעתיד. עבודת פיתוח מדעית וטכנית היא ההשקעה הזו־רה ביותר, וההכנסות שהיא מכניסה גדולות ביותר, אילו הוצאו על ידי התכנון בשנים האחר־ונות אלפי לירות אחדים — נוסף על המינימום המחלט הדרוש לקיומו — למטרות החקר הספ־יולוגי, כי אז אפשר היה להקים כמה וכמה בתי־חרושת בהון פרטי, בלי השקעה נוספת כלשהי של הון לאומי, וכך היו נקלטות בחיי עבודה בארץ מאות משפחות נוספות, האנשים האחראים לפוליטיקה הכספית של מדינתנו, למדו בעשרות השנים האחרונות לומר „לא“, ומכיוון שהם ציונים נלהבים, ללא ספק, הרי דבר זה היה קשה עליהם למדי, עכשיו בתנאים הנוכחיים, יקשה להם, לפעמים, עוד יותר ללמוד לומר „כן“, ואולם, אין לך סעיף של הוצאות, פרס לסעיף של הצבא, שהוא דחוף כל כך, כסעיף זה, אחוז מועט מן התקציב הכולל יש הכרח להשקיע בעבודת־יסוד זו, הנותנת אפשרות להקים תעשיות חדשות; ויש לעשות זאת מיד, משום שמראשית עבודת המחקר השימושי ועד להפעלה בית־החרושת החדש בתהליך הייצור — צריכות לעבור כמה שנים, שוב אין כאן שאלה אם על המדינה להוציא הוצאות למטרה זו, אלא — כמה היא מוכרחה להוציא.

רוב מוסדותינו קיבלו עזרה כספית מן הציבור בצורת מגביות מיוחדות בארץ ובחוץ־לארץ. אין אנו סבורים, שצורה זו של מימון צריכה להפסק לחלוטין, אבל אין מגבית כללית עשויה להיפגע, אף אם הבריות תורמים מרצונם הטוב סכומים נוספים למטרות הקרובות ללבם במיוחד, בדרך זו נוצר גם קשר אמיץ ורבי־ערך בין ישראל ובין חוגים מיוחדים שבגולה, התכנון, למשל, גאה על אגודת ידידיו שבאמריקה, הכוללת את מיטב הטכנאים היהודים שם, תעשיינים ומהנדסים כאחד, מומחים לכל ענפי הטכנולוגיה, בעלי שם ופירסום רב ביותר, שעצתם המקצועית בבעיות

וכיום — ביתר קלות מאשר לפניו. אבל לא נוכל להביא לידי קשר אינטימי בין בעלי-המניות באמריקה לבין היחידה התעשיינית כאן. זו הסיבה לכך. שלא הצלחנו מעולם לגייס את האוצרות העצומים של ידיעה טכנית, של נסיון מעשי בייצור ושל כושר-מעשה מסחרי, הגנוזים ביהדות האמריקנית וממתינים שיבואו ויסתיעו בהם.

רעיון המתקבל יותר על הדעת הוא: לבקש מאת אישי-עסקים ותעשיינים יהודיים בעיר אחת מסוימת בארצות-הברית להתחבר יחדיו ולרכוש מניותיו של מפעל מסוים בארצנו. אני מכיר יפה אנשים אלה—בדטרויט ובקלייולנד, בלוס-אנגולוס ובבוסטון, ובעוד תריסר ערים אמריקניות. ואני משוכנע, שאפשר לארגן בכל עיר ועיר קבוצת בעלי הון, שתהא מוכשרת לחתום על ההון הדרוש לתכלית זו, עד סכום של כמה מאות אלפים דולר. אנשי העדה היהודית הם קבוצה מלוכדת כראוי בכל אתר ואתר. והם פעלו בצוותא, משך שנים רבות, בענינים יהודיים. הם סועדים יחד כמעט מדי יום ביומו, ויש להם קשרים בין-משרדיים. אם יקבלו עליהם ביצוע הצעה כזו יחדיו, חזקה עליהם שידאגו לכך שמפעלם החדש בישראל יקבל לא לבד את כל ההון הדרוש, אלא אף את כל העצה והעזרה הדרושות בעניני טכנולוגיה, בעניני דוגמה וצורה, שיווק, פירסום וכו'. ואם יהיה צורך — אף ישלחו לכאן מומחים, מהנדסים ופועלים ראשיים. וקשר אמין מסוג זה ייצור זרם מתמיד של רעיונות מעבר האוקיינוס — מן הארץ שהיתה ל"גן העדן של אישי-העסקים והמהנדס".

להגשמת תכנית מסוג זה אפשר להסתייע הרבה בשני גורמים נוספים. אפשר לסדר את העניינים כך, שכל קבוצה וקבוצה מן הסוג הנזכר, תבחר לעצמה קידומו של ענף ייצור מסוים, שאחד לפחות מאנשי הקבוצה בקי בבעיות הכלכליות והטכנולוגיות הכרוכות בו. תועלת מרובה תצמח למפעל כשיהיה בו גם שותף במדינת ישראל, אם בעל-תעשייה, ואם חברה או מפעל, שיש לו נסיון בשטח קרוב, ובמקרים רבים — מוסד כלכלי מתאים של תנועת העבודה בארץ — קיבוץ, או חברה, או מוסד הסתדרותי מסוים. שיתוף-פעולה ישיר מעין זה בין הפועלים ובין בעלי-ההון כבר הביא כאן תוצאות טובות הרבה, ובודאי ימשוך אף לבו של אישי-העסקים היהודי הנכון היושב בחוץ-לארץ.

החשובות למדינה. ההולאנדים תופסים מקום ראשון בחקלאות הטרופית. והרבה מעושרם בא להם בזכות הפיתוח המדעי באימפריה שלהם. הם הכירו בחוב הגדול שהם חבים למדע, בכנותם כמה מאניות-הנוסעים הגדולות שלהם בשם חכמי-הבוטאניקה שלהם, ולא בשם אישים מבית-המלוכה, למשל, או חיילים, או מדינאים. לא ארחיק לכת עד כדי לתבוע הכרה מסוג זה לאישי-המדע היהודי. אבל יש לתת לו אותו מינימום של חירות והרחבת הדעת ברשות-היחיד שבלעדיו לא יוכל להביא את התוצאות, שציבורנו רשאי לצפות מידו.

המדע וההשקעות

לאחר שנביא סדר בביתנו ונקים רשת של מוסדות-מדע העובדים בעילות, נהיה מוכנים לצעד הסופי: הוא התיכנון הראציונאלי של הרחבת כלכלתנו התעשיינית.

לצורך זה יש להקים תכניות ברורות וממשיות למען הקמת בתי-חרושת חדשים, ועכ" שיו שאנו באים לבדוק, מה פירושו של דבר, נקדים ונאמר כי, מכל מקום, אין פירושו של דבר ועדה נוספת שתרבה שיחה על נושאים כלליים.

אם נוכל להכין תכנית ברורה ומפורטת להקמת יחידת-ייצור חדשה, ויובה, כי המפעל החדש דרוש במדינה; וכן שהרעיון בריא מבחינה כלכלית ושמהפעל יוכל לעמוד בהת-חרות; ולבסוף, שהתהליך הטכנולוגי הקשור בייצור במפעל החדש נחקר ונבחן עד לשלב הנסיוני בזעיר-אנפין, המשתמש בכמויות זבת-הליכוי-ייצור תעשייניים למחצה — או אז, מובטחני שיימצא ההון הדרוש להשקעה. יש בעולם רבבות אנשי-תעשייה יהודים המוכנים בשעה זו להשקיע אחוז צנוע מהזנב במפעל חדש בארצנו.

ואולם אחרי נסיון של שנות תעמולה מרובות, ביחוד בין טכנאים ותעשיינים יהודיים שבאמ-ריקה, יורשה נא לכותב הטורים האלה להעיר הערה מסוימת. כדי להשיג בארצות-הברית הון בשביל תכניות תעשייה בארץ, הקימונו מוסד מרכזי ומשרדים בנייר-יורק, ומכרנו מניות בכל הארץ. ברוב המקרים לא עשינו גם זאת, אלא מכרנו מניות של איזו חברת-הון, שתמכה אחר כך על ידי הקצבותיה במפעלים החדשים. בשיטה זו אפשר לנו, ללא ספק, לגייס הון.

תיכנון מדעי וטכנולוגי

יש ארצות, שבהן נעשה חלק ניכר מאוד מעבודת המחקר הטכנולוגית — למען הקמתו והרחבתו של משק הייצור התעשייתי, על ידי התעשיות בעצמן — אם על ידי המעבדות של פירמות גדולות ואם על ידי מרכזי-מחקר, שאורגנו על ידי ענפי-תעשייה שלמים. באנגליה, למשל, קיימים כיום כשלושים מרכזי-מחקר מן הטיפוס האמור, ואולם עבודת-המחקר והפיתוח שאנו מתכוונים להן — מן ההכרח שיוצאו לפועל על ידי מוסדות ציבוריים, מפני שהן נוגעות בעיקר לתעשיות אשר טרם באו לעולם.

כדי להביא לידי התיאום הדרוש, ולנצל כמיטב היכולת את כל כוחותינו המוגבלים, תצטרך הממשלה להקים מוסד מיוחד שנקרא לו כאן בשם „הועד המייעץ למדע וטכנולוגיה“, לזכר מוסד דומה שהיה קיים בארץ אפילו בתקופת שלטון המנדט. הועד החדש, כקודמו, יציג לעצמו, מטרה עיקרית, לסייע בפיתוח הארץ באמצעים מדעיים, אבל אנו מקווים, שועד זה ייבדל לטובה מקודמו במידה ניכרת. עיקר תפקידו יהיה: לא לדון ולהתווכח על עניינים כלליים, ולא לפעול באיטיות ובכבדות של מוסד המייצג ממשלה קולוניאלית, כי אם בזריזות ובהחלטיות של מכשיר יעיל המייצג אומה בת-חורין האצה לדרכה, וועד זה אסור לו שירהף על פני המים בבדידות מזהירה, אלא עליו להיות קשור, ככל האפשר בחיי האומה, על כן אין הועד צריך להיות מורכב מנציגי השלטונות והמוסדות המדעיים בלבד, אלא עליו לכלול מספר ניכר של תעשיינים, מהנדסי-ייצור ונציגי הצרכנים, שכל המקיים לשמוע עצתם ומשאלתם בשעת תיכנון תעשיות חדשות — הרי זה משובת, ורק בדרך זו ניתן להפוך דברי ביקורת חיצונית להצעות קונסטרוקטיביות.

ועד כזה צריך שתהיה לו כמובן ועדה מרכזית, שתדון ותחליט בשאלות המדיניות הכלליות, אבל עיקר תפקידה יהיה: הקמת ועדות מישנה רבות בשביל כל ענפי-תעשייה לחד, ועדות-מישנה אלה יפעילו חבר עובדים לחקר חכניות מסוימות, לקביעת תהליכי ייצור טכני, ולהתאמתם לתנאים המיוחדים השוררים בארץ. כתוצאה מזה יוכל „הועד המייעץ“ להודיע, אחרי גמר חקירותיו, על הסיכויים הטכניים של מפעל פלוני, או תעשייה פלונית חדשה בישראל, באילו שטחים יערוך הועד חקירותיו, אילו תעשיות חדשות, אילו בתי-חרושת חדשים ואילו

תוצרים חדשים יבדוק ויבחון? רעיונות רבים יועלו מבפנים, על ידי חברי הועד בעצמם, אבל הטכנולוגיה אינה פותרת אלא מחצית השאלה, אפילו אם כבר עובד והוכן תהליך טכני בריא ומתוקן לייצור של תוצר חדש — עדיין אין תהליך זה נותן לנו את התשובה לשאלה, אם בית-חרושת המתבסס על תהליך זה יהיה בעל כושר-תחרות, וכדי לייסד תעשיות חדשות, תצטרך הממשלה להקים גם סוכנות-מחקר כלי-כלית, ושוב, לא לשם דיון וויכוח בעניינים כלליים אלא כדי לחקור את סיכוייהם של בתי-החרושת והמפעלים החדשים מנקודת-הראות של התחרות, בעיות שיוק, יצוא וכו', סוכנות כלכלית כזאת, שתתחיל אולי עבודתה בבדיקת רשימות מיצרכי-היבוא, הוכל לבקש גם היא מאת הועד המיעץ הטכנולוגי לחקור את אפ-שרויות ייצורן של סחורות-מסוימות בתוך מדינת ישראל.

הועד המיעץ, המייצג את האומה, בתנרת שכזו, יעמד אף לפני שאלות כלליות רבות-חשיבות הטעונות פתרון, במוקדם או במאוחר, שאלות אחדות, שהן גלויות וברורות לעין, נוכל להעלותן כאן מיד, יש בעיות כלליות, כבעית המים, למשל, והשיטה הטובה ביותר למציאתם, אצירתם ושימושם היעיל ביותר, וכן בעיות הגיי קו, ההשקאה והטיוב הרי זו דוגמה מובהקת לבעיה שמעניינת ענין רב לא לבד יחיד, או ישוב מסוים, או חלק מן האוכלוסים, אלא את האומה כולה, והרי תפקידי הבדיקה והבחינה הגיי-אולוגית של ארצנו, שלא הושלמו עדיין כל עיקר, ויש עוד בעיות כבעית החלודה, המכלה את צינורות הברזל באיזור גידול-ההדרים, והעולה לנו כמאה אלף לירות לשנה, נזק רב זה אפשר היה למנוע, אילו היה מוסד ציבורי יכול להשיג את הקרנות הדרושות בשביל לחקור שיטות המניעה — הידועות יפה, רובן ככולן — ולמצוא את השיטה ההולמת ביותר את תנאי האקלים והקרקע שלנו, והרי סבך הבעיות הקשורות בענף הבנייה, שהוא, ללא ספק, אחת התעשיות העיקריות בארץ של עלית-המונים; שאלת הצורה של דירות-פועלים, נוכח העובדה, שאנו מנסים להקים ציולי-אציה תעשיינית באקלים שלנו; שאלות חמרי-הבנייה, התיכנון העירוני וכו'.

בעיות מסוג אחר עולות לפנינו עקב חוסר תעשיות-מפתח מסוימות, דוגמה נאה לכך ניתנת בבעית החומצה הגפרייתנית, כל עוד אין מייצרים

לייצור החדש. השאלה כולה של האינדוסטריאלי-זאציה היא רצינית כל כך, שהממשלה חייבת לקבל את היוזמה לכוון מרצו של העם היהודי לאפיקים אלה. דבר זה אינו ניתן להיעשות על ידי דיבורים כלליים ועל ידי חיבור תכניות מדויקות של בתי-חרושת מסוימים, ודבר זה אינו ניתן להגשמה אלא בדרך שיתוף-הפעולה בין מוסדות הממשלה ובין איש-המדע, המהנדס והתעשיין בישראל.

סוף דבר: המדע במלחמה ובשלום

לבסוף, נזכור בסיכום הערותינו את הקשר הקיים בין המדעים ובין המאמץ המלחמתי. היתה לי הזדמנות לחוות בשיתוף-הפעולה הנהדר בין המדע לבין החעשיה בתקופת המאמץ המלחמתי האמריקני, שהוכחד בהישג הרכבתה של הפצצה האטומית. הישג זה ניתן לה לאמריקה, לפני ארצות אחרות, כתוצאה מהעבודה המתואמת של רבבות אנשי-מדע ומהנדסים.

במלחמת המגן שלנו ניצלנו גם אנו את יתרוננו המדעי והטכני, וזכינו לראות גם אצלנו, כבארצות-הברית, את כושר הסתגלותם של אנשי המדע הטהור לבעיות שימושיות ותעשיניות. אין ספק כי בעתיד יהיו כל שלושת השירותים הצבאיים שלנו זקוקים לא בלבד לקצינים טכניים בעלי רמה גבוהה ביותר, שיש לחנכם ולאמנם לתכלית זו, אלא אף לעתודות של מתנדבים מחילה-מדעים — מעובדי מוסדות-המדע שלנו, יש לקיים אתם מגע, באופן שיהיו בקיאים בבעיות השירותים שלנו. המדע תרם למאמץ המלחמה שלנו תרומה עצומה. ניתן לייצר בארץ תוצרים חדשים, שלא יוצרו בה קודם מעולם, ואולם העליה ההמונית תביא בכנפיה למדינה סכנות של אבטלה, הורדת רמת-החיים ופשיטת-רגל למדינה החדשה. לפנינו מלחמה חדשה, והפעם — לא מלחמה הרסנית, אלא מלחמה בנאית ויוצרת. שוב עלינו להרחיב את מגננו הייצור שלנו על ידי אוצר החכמה של המדעים והטכנולוגיה בישראל, ועל ממשלתנו החדשה למצוא את האנשים הנאותים אשר יארגנו את המערכה הזאת.

בארץ חומצה זו, שהיא אחד מהמרי-היסוד לכל התעשיות החימיות, אלא מכניסים אותה מתוך-לארץ ארוזה במיכלים מיוחדים ובתנאי-בטחון מיוחדים — גבוהה ההוצאה עד כדי כך, שאין להקים בתי-חרושת חימיים התלויים באספקת כמויות גדולות של חומצה זו. איש-הכלכלה יכול להדגיש, ובצדק, כי אין השוק הקיים מצדיק הקמתו של בית-חרושת כזה, ואולם, מאידך גיסא, הרי זה מעגל-קסמים: אין השוק מתקיים, משום שהתעשיות הצורכות אינן יכולות להתקיים במחירים הנוכחיים של החומצה הגפריתנית. והנה, אף שבית-חרושת כזה לתומצה גפריתנית אי אפשר שיהיה עסק מכניס מיד, ולכן אין להקימו כמפעל של יזמה פרטית, הרי ועד מיעץ כגון זה צריך לבקש את הממשלה, שתושיט יד עוזרת, ושתדאג להקמתו של בית-חרושת כזה, ושהוא יוסיף לתקיים ולייצר אפילו על יסוד גירעון כספי, עד שהתעשיות החימיות הצורכות יווסדו ויתפתחו כראוי, ויהיו שוק נכון וטבעי לחומצה הגפריתנית.

אכן בתי-הזיקוק בחיפת התחילו לייצר חומי זה, ולמכור כמויות מסוימות לשוק היהודי. אפשר להטיל ספק בדבר, אם זהו הפתרון הנכון לבעיה. המחכמה נעשה למסור את גורל תעשיית-תינו החימיות העתידות לקום, לחסדי „בתי-הזיקוק המאוחדים“, והירהיבו התעשיינים שלנו עוז בנפשם להקים בתי-חרושת חימיים, שסוכן זר עלול לסגרם בכל רגע מטעמים פוליטיים, ויש עוד כמה שאלות דומות, אחת מהן — נזכיר אותה אגב-אורחא — היא שאלת מחיר החשמל, אם לא נצליח לייצר כוח-חשמל של-ייום, זול יותר, למטרות תעשייה — ננעל ממילא דלת בפני חדירת שפע תהליכים תעשיינים לארצנו. הערותינו המעטות האחרונות דנו בבעיות הכלליות, שהן גדולות מדי בשביל איש-התעשייה הפרטי, ולכן הן עוברות באופן טבעי לתחומי פעולתו של הוועד המייעץ למדע וטכנולוגיה של הממשלה. אף על פי כן אנו סבורים, שהתפקיד העיקרי של הוועד צריך שיהיה: לפתוח בעבודות מחקר טכני ומדעי ובעבודות פיתוח של תהליכים טכניים, העשויים לשמש בסיס

הַיְפָה פִּיָּה הַנְּמָה

לאה גולדברג

א. ארון הסוכיות.

כּס שָׁנָה הִנֵּה בַמַּסּוּת,
תַּרְדֵּמָה, תַּרְדֵּמָה לְדוּרוֹת,
עַל אֲרוֹן הַסּוּכִיּוֹת הַסְּתוּחַ
מְבַצְדִים צִלְלִים וְאוֹרוֹת.

ב. נאים הקטן.

עוֹרֵי כְּלָה, עוֹרֵי כְּלָה,
הַמַּיִם דָּמְסוּ עַל קַבְרֵךְ.
עוֹרֵי כְּלָה, עוֹרֵי כְּלָה
לְעַלֵּל גַּם לְכַרְךָ.

אֲרוֹן הַסּוּכִיּוֹת סְתוּחַ
וְחוֹלְמִים עַל פְּנֵי דוּרוֹת,
בַּסּ בְּרַנֵּי הַסְּמָה וְתוֹמֵם
מְבַצְדִים שְׂמֵמִים קְרוֹת.

לְסַנֵּף אֲדָמִי מְכַנֵּס אֶתְכֶם,
מְבַצְדִים עֲנוּגִים וְבוֹשָׁת,
עוֹרֵי, הַקִּיצִי, כְּלָת נְאֻמָּה,
וְהִיֵּית לִי לְאִשָּׁה.

וּמַעֲבֵר מְזֵה, וּמְבַצְדִים
שִׁירָה שֶׁל לַיְלוֹת וְיָמִים,
לוֹחֲמִים וּבּוֹנֵי הַפְּגֵד,
בְּמֵרוֹן, בְּפִיּוֹס, בְּדָמִים.

בְּדַמְעָה מִתְעוֹרְרֶת שִׁינֵיךְ יָסוּת —
בְּמָה דוּרוֹת לֹא בְּכִית,
אֵיךְ תַּצִּינֵי בְּגָלִים קְטַנוֹת, יָסוּת,
לְעִבּוֹר עַל שְׂבָרֵי הַסּוּכִיּוֹת?

יְבַצְדִים וְשִׂמְחוֹת מְבַצְדִים
אֲנִי הַמְּבַצְדִים,
לֹא יָנְעוּ בָּהּ בּוֹנֵי הַפְּגֵד,
לֹא יוֹכְלוּ לָהּ הַלּוֹחֲמִים.

כִּי נִשְׁכַּר הַמֵּרוֹן וְנִשְׁכַּר הַמְּלֹחַ
וְקַפְּמֵי שְׁלֹמֹה שְׂבוּרִים,
וְעֵרָה וְסַנְטָה תְּבוֹאֵי הַלּוֹם
לְקַבֵּל אֶת הַיְסוּרִים.

הַשְּׁלֵמָה הַקְּרָה הַנְּצַחַת,
הַמְּמַמָּה הַנְּבַחֵת —
בִּין קַמִּילָה וּבִין תַּפְּרֵחַת
מִתְבַּצְדִים אֲרוֹן הַסּוּכִיּוֹת.

כִּי כֶּתֶת הַכִּוְרֶת בְּנֵי אֲנָדוֹת
וְסַחֵץ לְתַנוּקוֹת מְתַקָּה,
מַעֲטָה לָךְ נְכוֹנֵי יָמֵי תַּרְדֵּמָה
וְלַיְלוֹת נְסַתְלִים בְּתַשׁוּקָה.

אֵךְ בְּחוֹף הַנְּהִי רִיבְּרָה
בְּעַל פְּנֵי הָאָגֶם שֶׁשָּׁלוּ
לְאִשָּׁה לְאִשָּׁה מְבַצְדִים
צְשִׁינָה מְמִידָה שֶׁל הַלֵּב.

וְאוֹלֵי תַחֲנוּנֵיךְ תַּפִּילִי, כְּלָת:
מִי יָשִׁיב הַלּוֹמֵי הַתַּמִּים?
וְאוֹלֵי תַּסְכִּי הַמְּבַצְדִים לְקַלְלָה:
אֲרוֹר מְבַצְדִים נְרַצְמִים!

הַיְבוֹא, הַנְּגִיעַ הַמְּלֹחַ
מְבַצְדִים הַמְּלֵת הַיְמִים?
הַיְבוֹא, הַיְאִמֵּר: הַרִי לָךְ
אֶתְכֶם וְשִׁלּוּמִים.

כי מלאה הכוס —
ברכי נפשי ו

יברך המאיר,
יברך הגואל,
כי היום לי האיר,
כי תקשיך הליל.

יברך אהובי
כי זכו שפתי
לבקש בשובי
את פליחת מתי.

ברכי נפשי —
כי היית לאחות
לעולם הערים
בצינים פקוחות.

כי מלכי בין חוחים, כי תבני מספצעים,
כי הדרך איננה סלולה,
כי לאלה, לאלה קראנו חיים,
עורי, עורי בלה!

ג. ברפת סגלה
לבני לא יחזור
לתנומת דורות,
כי מתק האור,
כי טוב לראות.

יברך אהובי
פותר חלומי,
כי העיר באבי,
כי שפך דמי.

על יגון ומשוש,
על מרורי גם דבשי,

משלים והגיונות

ליאונארדו דה וינצ'י

נבחר וחורגט בידי יעקב קופלביץ

לקט קטן זה של משלי טבע, משלי היות ועוד, לקוח מתוך הוצאה מקיפה ומוגהה של „הפנסקים“ מעזבונו של ליאונארדו דה וינצ'י. פנסקים אלה כתובים היו רובם בכתב-סתרים או כתב-ראי ונשמרו באשר נגנו, בפיוזוט, משך שנים רבות, „לא-מסוענחים ובלתי-סדורים, ללא מוקדם-ומאחר. רק לפני עשר שנים (1938) יצאו לאור במלואם (בשני כרכים גדולים). ערוכים בפעם הראשונה באופן מדעי, בתרגומם האנגלי.

רוב רובן של רשימות-סתר אלה עוסקות בבעיות של טבע (המים והדראוליקה) ובאמצאות טכניות (כלי-מסוס, כלי-מפץ), נושיות ומלחמת-ים, ארדיכלות וציתר וכלכל-סמנים, עצות לצייר ולפסל ובעיית אור-וצל ועוד. לתוך העניינים השונים והמרוכבים האלה משולבים גם משלים ואלגוריות, דברי „התנבאות“ והגיגי חכמה.

כמה מן המשלים שבפנסקי ליאונארדו מסתיימים במוסר-השכל, שראיתי להשמיסו כאן, בתרגומי העברי, כיון שעל פי רוב מקופלת בתוך המשל כשהוא לעצמו מחשבה הרבה יותר רחבה מזו שמציין, הנמשל הנתון, ויתכן כי בכמה מקרים לא בא, הנמשל המפורש אלא כדי להסוות את רעיונו האמתי של ליאונארדו, כדרכו.

י. ק.

גורש השלג

ערימת שלג קטנה נאחזה בראש צוק-סלע שהיה מתרומם על גבי פסגת הר גבוה. ובהיותה שם לבדה עם נפשה החל הכוח המדמה לפעמה והיא אמרה אל לבה:

„האין זאת יוהרה יתרה בי לשים משפני על במתי רמה כה נשגבה — ואנכי קומץ-שלג נקלה? ואיך אראה בשלות-נפש את שיכבת-השלג האדירה והנרחבה מסביבי והנה היא משפילה שבה למטה ממני? ברי לי כי אין מידת גדלי המועטת ראויה למושב-כבוד כה שגיב. ואם לא די לי בהרגשת אפסותי, הלא אלמד לקח מגורלן של אחיותי ושכנותי אשר רק אתמול הומסו בן שעה קלה בקרני החמה. ולמה קרתה אותן כזאת? הלא מפני שהתנשאו ואיוו להן מושב הגבה יותר מאשר נתבקשו. הבה אברח איפוא מחמתה של השמש, אשפיל את עצמי ואמצא לי מקום צנוע, כיאה לי וכמתאים לשיעור קומתי.“

וגושי-השלג הקטן התנפל למטה והתחיל יורד ומתגלגל ממרום הצוקים ומגמת פניו אל משטח השלגים הרחב אשר לרגליו. וככל אשר הוסיף לבקש לו מקום יותר נמוך, להיצמד אליו, כן הלך נפחו הלך וגדל, עד שלבסוף עמד מהתגלגל ונתעכב ליד גבעה אחת, ואז ראה והנה גובהו כגובה הגבעה גופה. ויהי גושי-השלג הזה אחרת-אחרון להפשרת השלגים בקיץ ההוא, בהיות החמה בגבורתה.

האגוז והצרירח

עורב מצא אגוז, נטלו וגשאו אל ראש צריח רם ונישא. נשר האגוז ממקורו הקטלן של העוף, נתגלגל ונפל לתוך בקיע שבהומת הצרירח ומשם נשא קולו בתחנונים אל החומה, לאמור: „אנא, הנשגבה, אשר בחסד מרומים זכית להיות לתלפיות ולהשמיע צלילי כרזון לקרוב ולרחוק, עשינא חסד גם עמי והיי לי למקור פדות וישע. אם לא זכיתי לנשול לרגלי אבי, עץ-האגוז רב-הפאות והירוק, ולשכב באדמה, מכוסה עלי שלכתה, אלינא תתכרי לי את, לפחות, ואל תדחיני מפניך. כי בהיותי בתוך מקורו האכזר של העורב נדרתי נדר: אם תשחק לי השעה ואני אימלט מזה, אוציא את שארית ימי בסתר חור קטן שבקטנים.“

נכמרו רחמי החומה על האגוז הקטן היא נתרצחה לו, לתת לו מקום בסדק אשר לתוכו נפל. לא יצאו ימים מועטים והאגוז נתבקע מקליפתו והתחיל שולח אבי שרשים לבין אבני החומה ולתוך בקיעיה וזיוי שרשיו הזיזו את האבנים — ועד מהרה התרוממו שרביטי יונקותיו של האגוז והשתרכבו מעל לראש החומה גופה. ומשנתעבו השרשים העקלתונים, החלו לפרוץ את החומה ולהסיט את אבני הגזית העתיקות ממקומן.

רב היה צערה של החומה המתפוררת, אבל לשוא נקוטה עכשיו על המעשה אשר גרם את חורבנה. היא איתרת את המועד. לא יצאו ימים רבים והחומה נפרצה ונהפכה ברובה לעיי מפולת.

מעשה בפרעוש

כלב היה ישן על גבי פרוות־כבשים. הריח אחד מפרעושו את ריח הצמר השמן ואמר בלבו: הנה מצאתי מקום יותר טוב למחיה, אשר יהיה לי למפלט מפני שיניו וצפרניו של הכלב הרע הזה, שעליו פרנסתי.

ובלי ספקים יתרים עזב איפוא הפרעוש את הכלב, קסץ לתוך הצמר העבות והתחיל טורח ומתאמץ להגיע עד שרשי הנימים. אך לשוא היה כל עמלו של הפרעוש: הוא נוכח לדעת כי בשום אופן לא יוכל לחדור שמה. מפני שהצמר היה סמיך ונימיו דחוסות כל כך, שכמעט דבוקות היו זו לזו, ולא היה ריח כלשהו ביניהן, מקום שם יכול היה הפרעוש לטעום את טעם העור אשר בו הן נעוצות. ומקץ הרבה עמל וגייעות ניחם הפרעוש על מעשהו וביקש לחזור אל כלבו, משפנו הקודם. אבל הכלב כבר הלך ואיננו.

רבה וממושכת היתה חרטת הפרעוש ודמעות הרבה שפך — עד כי גווע ברעב.

האש והמים

אמרה האש בחרונה אל המים שבתוך הדוד אשר נשפת על הכירה: אין אתם ראויים לעמוד ממעל לי, שאנוכי הנני מלכת היסודות!

ובדברה כך, התגעשה ושלחה לשונות־ריתחה כדי לגרש את המים מתוך הדוד. המים, ברוב ענוותם, ביקשו לעשות את רצונה של האש הגאוונה: הם גלשו וירדו על האש וכיבו אותה.

התמור והקרח

התמור נרדם ברבצו על גבי הקרח המכסה את היאור. חום גופו המס את הקרח והתמור הקיץ כשהוא שוקע במים — ועד מהרה טבע בהם.

הידידים

איש אחד נמנע ממגע־ומשא עם ידידו משום שהלז היה רגיל לדבר סרה בכל ידידיו. יום אחד ביקש ממנו הידיד העזוב כי יסביר לו מפני מה שכח את הידידות הגדולה שביניהם. הלז השיב:

„איני רוצה להיראות עוד בחברתך, משום שאנוכי אוהב אותך ואיני חפץ איפוא כי תעשה רושם רע על הבריות מתוך שתלעזו באזניהם עלי, על ידיך. עכשיו שאין בינינו שום מגע־ומשא יהיו האנשים סבורים כי שונאים אנו איש לדעהו — ואז לא יטילו בך דופי, במידת כזאת, בגלל הלעז שאתה מוציא עלי, כדרכך.“

הפוליטיקה

דומה הפוליטיקה לכריית בור: ככל שאתה מרבה לקחת ממנו, כן הוא מרחיב את גבולו, וסופו שהוא בולע אותך.

אפרסק ואגוז

עץ־האפרסק נתקנא בשכנו, עץ־האגוז, בגלל שפע־הפרי הרב שהלזו נושא, וגמר אומר לעשות אף הוא כן. העמיס על עצמו אפרסקים במידה כזאת, שנטל־הפרי הכבד שבר את גזעו, חשף את שרשיו והפילו לארץ.

ועץ־האגוז, כיון שנתגלתה עתרת פריו לעין העוברים ושבים, היו הכל מיידים בו אבנים.

הצמח והכלונס

הצמח מתלונן על הכלונס היבש והישן, שהגבן תקע לצדו, ועל המשוכה אשר בה הוקף. הכלונס לשם מה בא? — כדי לשמש סומכה לצמח. המשוכה לשם מה באה? — כדי לשמור עליו מפני שן חיה ושאר מזיקים.

הנמלה והגרגיר

הנמלה מצאה גרגיר דוחן. כשהרגיש הגרגיר כי נתפש בכף, קרא אל הנמלה: „אם תעשי עמי חסד ותניחי לי להגיע למילוי הפץ חיי — לנבוט ולצמות — אעניק לך פי־מאה משלי“.

וכך היה.

יובל הרים

יובל־ההרים גרר בזרמו קנזות־עפר וצרורות־אבן מרובים כלי־כך, שלבסוף מוכרח היה להחליף את אפיקו.

השלהבת והנר

השלהבת שבראש הנר היא אש כבולה. באכלה את אזיקיה תאופל היא עצמה.

העצבות

העצבות משולה לעורב. עוף זה, בראוהו את אפרוחיו בהתבקעם מביצתם והנה הם לבנים, הריהו צורח מרות, עוזב אותם לנפשם בהתמררות ואינו גותן להם מזון עד אם צמחו להם קצת נצות שתורות.

השקר

התנשמת עיניה זעירות והיא שוכנת תמיד במעבה האדמה. היא חיה כל זמן שהיא נשארת במחבואה, אך בו ברגע שהיא יוצאת לאור העולם הריהי נופחת רוחה ומתה, כיון שהיא נגלית לעין. כך גם דבר־שקר.

הערמה

השועל, כשהוא רואה להקת זרזירים או עורבים ועופות כיוצא בזה, מיד הוא מתנפל ארצה ולועז פעור, כאילו הוא פגר מת. העופות יורדים עליו כדי לנקר את לשונו — והוא מולק את ראשם בשיניו.

גאוות התער

מעשה בתער שחרג ויצא מתוך הקנת, המחוברת אליו, אשר שימשה לו נדן, והיה מוטל גלוי בחוק, מתערה באור החמה. אותה שעה ראה את זוהר השמש המשתקף בתלקתו והוא נתמלא גאווה. נמלך התער בדעתו ואמר אל לבו: „האומנם נגזר עלי כי אשוב לבי־גלב זה, שמתוכו נמלסתני? חלילה לי! ודאי אין זה רצונה של התשגחה כי האי שופרא ישפיל עצמו

למלאכה כה בוזיה! חבל על זיריופי זה! הלא אך שגעון יהיה זה להוסיף עוד לעסוק בגילוח שלפי זקניהם של עמי־ארצות! כלום לעבודת־עבד כזאת נועד גוי המזוהר? לא ולא! הנני ואצפין את עצמי בסיתרת־מבטחים ואבלה שם את שארית ימי בשקט ושלוה.

והתער הסתתר ונעלם משך כמה ירחים. — יום אחד חזר והגיח ממחבואו, יצא מדפני קנתו וראה והנה מראהו כמשורר חלוד, פניו שונו לבלי הכיר ושוב אין חלקתם משקפת בקרבה את יפעת החמה. לשוא קרא הי ומספד על מכתו האנושה, בהתחרטו על המעשה שעשה ובאמרו אל עצמו:

„הלא הרבה יותר טוב היה אילו נתתי לו לגלב להשתמש בלהבי החד מכל להב, אשר עתה אבד ללא שוב! היכן היא עכשיו חלקת פני המבריקה? אכול אכלה אותה החלודה נעוות־המרדות!“

הצור והפלדה

הפלדה הכתה באבן־הצור ומחצה אותה. נדהמה אבן־הצור ואמרה בתרעומת:
„מה השחץ הזה, הממריצך להציק לי? חדלי לך ממני, כי טעות בידך: מעודי לא הריעותי לזולתי.“

השיבה הפלדה לאבן־הצור:

„אס־נא חשאי עמדי באורך־אפיים ראה תראי את הפלא אשר יצא ממך.“
נחה דעתה של אבן־הצור ונשאה בסבלנות את יסוריה, עד שראתה והנה נולדה מבטנה האש, יסוד־הפלאים האדיר, שנעשה גורם־פועל לגדולות אין־ספורות.

המגילה והדיו

המגילה הלבנה צר לה בראותה והנה היא נכתמת כולה בחשרת הדיו. — הדיו מנחמת אותה בצערה ומראה לה למגילה כי בכוח המלים הללו, שהיא מעלה עליה, הריהי אוצלת לה את הזכות להישאר קיימת לאורך ימים.

רע וטוב

הרע שאינו מזיק לי דינו כטוב שאינו עוזר לי.

ויכוח

נגד. — מפני מה לא הנהיג הטבע שלא יהיה בעלי־חיים אחד חי ממותו של בעל־חיים אחר.

בעד. — הטבע הפכפך הוא וחומד לו ליצור וליצור שלשלת בלתי־פוסקת של חיים וצורות, משום שידוע הוא כי כולם משמשים להגדיל את ישותו הגשמית, ולפיכך מהירות היצירה של הטבע מרובה ממהירות־ההריסה של הזמן. אי־לזאת הנהיג הטבע שבעלי־חיים רבים ישמשו מזון לבעלי־חיים אחרים; ועוד לא די לו בזה והוא שולח מפקדה לפקידה מיני קטב ומגפות ואדים מזיקים, הפוגעים בעדרי בעלי־חיים וביחוד בבני־אדם, המתרבים במהירות מאחר שאין בעלי־חיים אחרים חיים מבשרם. ואם תחול הסיבה תיפסק גם התוצאה.

נגד. — נמצא כי עולמנו זה מבקש כלייה לחייו בעוד כליון נפשו נתון לפריה־ורביה בלתי פוסקת; וזה בגלל הטעם האמור. המסובב דומה לא־פעם לסיבה. בעלי־חיים הם טיפוסיים לחיים על פני האדמה בכלל.

בעד. — ועתה הן דעתך על התקוה והתשובה שבלב אדם לשוב לארץ מולדתו, או אל

התוהו־וּבוהו ההיולי, כתשוקת העש אל השלהבת, כדרך האדם המצפה תמיד בכליון־נפש ובשמחה כמוסה לקראת כל אביב חדש ולשוב הקיץ ומתכה לבוא הירחים השנים אשר לפניו ונדמה לו כי הדברים שהוא נכסף אליהם מתמהמתים לבוא — ואין הוא נותן דעתו בשעת מעשה, כי אל כליונו הוא נכסף. ברם, תשוקתו זו אינה, בעצם מהותה, אלא רוחם של היסודות, המוצאים את עצמם כלואים בתוך חיי הגוף האנושי ומבקשים כל הזמן לחזור למקורם. וזאת לדעת כי תשוקת־כליון זו מתכונת הטבע היא, וכי האדם הוא דוגמה של העולם.

תחושת הכאב

הטבע נתן את תחושת־הכאב לאותם אורגניסמים חיים המחוּננים בכשרון התנועה, כדי לשמור בזאת על אבריהם, העלולים להתקפה בתנועתם. אבל האורגניסמים שאין להם כשרון תנועה אינם עשויים להיתקל בעצמים אחרים לדעתם, ומשום־כך הצמחים אין להם צורך בתחושת־כאב, לפיכך אין הצמח הנשבר בידינו חש באבריו את פחד־הכליון שחשים בעלי־החיים.

*

הטבע מלא גורמים אינספורות שלא הגיעו מעולם לכלל נסיון.

על הנפש

עפר שלוחץ בתנועתו על העפר, ברדתו עליו, גורם תנועה כלשהי בעפר הנלחץ; כשמים מצליפים על מים הריהם מכים גלים מסביב למקום המוצלף; הקול בתוך האויר מתפשט עוד יותר; ועוד יותר מזה — האור; רוח־האדם — היקפו עולם ומלואו, אבל מהיותו סופי אין הוא מתפשט ללא גמול ועד לאינסוף.

אי־שוויון הוא הגורם לכל תנועה במקום.

אין מנוחה בלי שוויון.

התנועה היא הסיבה לכל חיים.

העצם הנמצא בתנועה קונה מקום באותו שיעור עצמו שהוא מפסיד מקום.

כל פעולה שנעשית על־ידי הטבע נעשית בדרך הקצרה ביותר.

במקום שהירידה היא קלה ביותר, שם העליה קשה ביותר.

אין אתה יכול ליצור את הכבד בלי שיצטרף אליו גם הקל, ובהיותם יחדיו הם סותרים

זה את זה.

חזל לך מלשקוד על לימוד כזה, שהפועל־יצא ממנו שובק חיים יחד עם פועלו.

חשוב היטב עד סופו של דבר, ותן דעתך על הסוף תחילה.

כשההלכה גדולה מן המעשה — אין לך רעה חולה יותר מזה!

הברזל מעלה חלודה מחוסר שימוש; אגם עומד סופו שהוא נרפס ובימי־קור הוא מתכסה קרח. כן גם רוח האדם כוחה תש מחוסר פעולה.

כל הפרחים הרואים את־השמש מבשילים זרע; לא כן הפרחים שאינם רואים אלא את ההשתקפות גרידא של אור־השמש.

גדול כוח־הדיבור של האדם, אלא שהוא נבוב בחלקו הגדול ורובו מירמה. בעלי־החיים — כוח־הדיבור שלהם מעט הוא, אבל המעט הזה כולו מועיל וכולו אמת. וטוב דבר מועט ובטוח מדבר גדול ושקר בו.

הדמעות — מקורן בלב, ולא במוח.

המדבר בשבחו של אדם פחות־ערך עושה משגה לא פחות גדול מן המדבר בגנותו של אדם רבי־ערך.

אסור לשקר בנוגע לעבר.

הצדק זקוק לכוח־שלטון, לכוח־תבונה ולכוח־רצון.

אין לך עצה יותר ראויה לסמוך עליה מן העצה שנותרים בספינה המחשבת להיטרה.

מי שמסתמך על רבותיו בויכוח נמצא משתמש לא בשכלו, אלא בכוח־זכרונו.

הספרות הנעלה באה לנו מאת אנשים שהיושר הוא הותמם. וכיון שעלינו לשבח את העילה יותר מן התוצאה, הרי שאדם ישר שאינו סופר מובהק צריך שיהיה עדיף בעינינו מסופר מובהק שאין בו יושר.

מי שאינו מעריך את החיים אינו ראוי להם.

חיים שהשתמשו בהם כראוי הם חיים ארוכים.

ככלות תקוה בא הגדר.

פליאה היא שהעין רואה את העצמים כחלום ביתר בהירות משרואה אותם כוח־הדמיון בהקיץ.

איני יודע ליאות בהבאת תועלת. איני מתעייף לשרת אחרים.
אפס־מעשה דיו לעייפני.
מות, ולא עייפות!

בין מאזני-בקורת ודבקות-חסידיים

„בתחילה היתה זו מוסיקה“ (ב) *

ר' בנימין

מוצרט לומר: „מוכן שאזרח מאד מלהכניד מלים על שלוש יצירות-פלאים אשר הקורא נושאן בלבו ובראשו מילדותו“. שם האיש הזה הוא אדוארד הונסליק. הוא מפורסם לשבה בספרות המוסיקלית. נולד בשנת 1825 וחי עד 1904. לאמור: לעיניו ולאזניו עברה ההתפתחות המוסיקלית של המאה הי"ט. הוא היה באוניברסיטה של וינה פרופיסור לאסתטיקה ולתולדות המוסיקה. הוא היה עשרות בשנים הסופר המוסיקלי של „ניואה פרייאך פראסה“. ספריו בעניני מוסיקה נפוצו בקהל. ספרו בן חשעה כרכים, „האופירה החדשה“ יצאה בחייו בעשר מהדורות. „מאיר“, שהוא ממעריצי ואגנר, אומר בכל זאת על הנסליק: „הוא מגדולי הבקאים ומוכשרי-הדיון ביותר בין הסופרים הכותבים על האופירה של ההווה.“ (מאיר משנת 1926).

נדאי לנו לסור מעט לאהלו, להקשיב לשיחו, ולהאזין להשקפתו ולמשפטו.

הכרך הראשון של „האופירה החדשה“ הופיע 1874. הוא דן על ההצגות הבולטות והחשובות ביותר במשך עשרים השנים האחרונות או באופירה הוינאית. המחבר אומר בהקדמה בין השאר:

„ביחוד באופירה שוטף מהלך-הימים במהירות אכזרית את המפורסמים של התקופות הקודמות. רק הגאונים ביותר מבין המוסיקאים הדרמטיים זוכים ביצירות מופלאות אחדות ל„השארית הנפש“ לאחר מאה שנים. מענין לראות מה מן האוצרות הגנוזים של העבר פועל עוד היום ככוח חי ושייך למצרכים האסתטיים של הדור. בריפורטואר המודרני גוברים המחברים החדשים והחדשים ביותר. קומפוזיטורים מהוללים של העבר מרבים להסתלק מן המערכה ועוברים כבני „אלמות“ אל הליכסיקונים. המימרה המפורסמת, כי „היפה באמת“ (מי חכם וקבע את מהותו?) אינו מאבד לעולם את חנו וקסמו. אינה בשביל המוסיקה אלא מליצה נאה בלבד. אמנות-הקולות נהנת כמו הטבע, הוושך בכל סתיו את עולם הפרחים למק ומצמיח אחר-כך במקומם ציצים חדשים. כל מוסיקה היא מעשה-ידי-האדם. ייצור של אינדי-ווידואליות. זמן, תרבות, ונתון למוח מהיר או אטי. יצירה שיש בה מנשימת ההווה, מדוסק הרגשתנו ומאיינו, דרכה לרחות מפניה יצירה מעולה ממנה

ואולם סוף-סוף „מאי הוי עלה? מה ואגנר באמת? שמענו את טולסטוי ואת נורדוי. שניהם „אשלי רברבי“, שניהם גדולים במלכות הרוח של אירופה, איש איש כדרכו וכציונו. אבל בדבר הזה שניהם אינם מהימנים עלינו. מסני ששניהם קיצוניים. זהו מורליסט קיצוני, וזהו פוזיטיביסט קיצוני. שניהם סוביקטיביים במידה מרובה. (סופר עברי בעל-מדרגה קרא בהנאה מה שכתבתי עד הנה ואך העיר בחינך: „הפתיחה ל„טנהויזר“ — נהדרת“. חבר יקר אחר, מוסיקלי מאד, קרא, התעניין, דרש להמשיך, אך העיר בכיבד ראש: „לוהנגרין היתה לי חוויה גדולה. עד היום אני שומע מנגינות נהדרות משל ואגנר.“ מה אמת? מה חשוב העולם האוביקטיבי?

לכאורה קל מאד לדעת את מחשבותיו של העולם האוביקטיבי. לכאורה יש בעולם מיני מכשירים לכך: לקסיקונים, אנציקלופדיות, „גיתי ספר ונחוי“, שם בודאי יושבת האוביקטיביות הטהורה כסא למשפט, ללא-משוא-פנים, אם לחיוב ואם לשלילה, כי לכך נוצרו, אך לגודל התמהון אורכת לנו גם בהם אכזבה מרה. האוביקטיביות מהם והלאה, כי בהם שלטת הסוביקטיביות הפוכה, מצד ההלל והשבח וההשתחוויה. לא מיבעיא מצד „מאיר“ הגרמני אלא גם מצד „האנציק“ לופדיה הבריטית“ המצוינה באמת. זו מקציעה לו לואגנר 14 טורים ארוכים, אך כל זה חד-צדדי, כל זה בדחילו-ורחימה, ב„יראת הרוממות“. כל נדנוד קל של פקטוק ובקורת נרמז רק ברמז דרמיוז, כמי שכסאו שד, כמי שהי במשטר טוטליטרי. כאן לא תקבל צילום אמיתי מן הזרמים והדיעות אשר התאבקו בעולם התרבות.

האינדיש בעולם בני-אדם מוסמכים, שלא נתפסו לימין או לשמאל, אלא נשאו אוביקטיביים במידה מרובה?

יש. במקרה נודע לי אחד מהם, איש וינה.

וינה היא עיר המוסיקה מאז ומעולם. פה חיו ויצרו גדולי המוסיקה במאה הי"ט. פה קלט הציבור את היצירה המוסיקלית באהבה ובהבנה. היא היתה לחם יומו. רק פה יכול היה אחד, אשר עליו ידובר מיד, בדברו על שלוש האופירות החשובות בחתר של

בתביעה אל אמן המוסיקה שיהיה כך או כך. הוא חי את חייו כמאת השנים הי"ט. שנתחדשו בה נצורות ונפלאות בעולם המוסיקה, והוא נהנה מהם, ידע אותם על בורים והכיר את שבילי התפתחותם.

גישתו היא לא כמסביר אלא כנהנה, הססית לא אל הינוקות, אלא עם מביני דבר, עוכר אתם מפרשה לפרשה. אומר דין הנין לן ודין לא הנין לן, מעיר על הידושים ועל חולשות, והכל לא מתוך קרירות וזרות של אדם בלתי מושפע מן היצירה אשר לפניו; גם לא מתוך התפעלות יתירה של איש, שרק זה עתה נגלו לו בפעם הראשונה מעדני המוסיקה, אלא כבני בית, כיודע ורגיל. לפיכך מדובה בספר זה חלק הפרוורוס ומעט הוא החלק הכללי, אך פסקאות מעטות מן הדברים הכלליים יבואו פה.

בדברו על מוצרט הוא אומר:

„שלוש משבע האופירות המופלאות שלו משמשות כיום יתדות היסוד של כל בית־אופירה גרמני וקישוט לכל בית־אופירה בחוץ־לארץ: נשואי סיגרו, חליל הקסמים ודון ז'ואן. אצלן מתמזנת לגמרי השתאות המבינים עם התפעלות הקהל, הפעולה היא גדולה, בטוחה, ללא־פקוק, אפילו אם ההצגה חלשה במקצת. מובן שאזהר מאד מלהכביר מלים על שלוש יצירות פלאים אשר הקורא נושאן בלבו ובראשו מילדותו. אניד רק זאת: מי שחי במשך שנים רבות כמגע כמעט בלתי נפסק עם המוסיקה מאבד בלי משים כמה מאידיאליו הראשונים, לגמרי או במקצת; חזיון הנפרץ ביותר באופירה, בצורת גדולה נו של המוסיקה שהיא מורכבת, תלויה בניסיונות הזמן ונחונה מאד לתמורות וחליפות. יבינו זאת היטב אלה אשר כמזני חיו את ימי הנעורים, הנוחים לקבל השפעה, בהתלהבות לבטהובן, וובר, שוברט ושומן, התלהבות מאושרה וצודקת אלא שעל נקלה היא הופכת בלתי־צודקת וקרייה לגבי מוצרט. אכן התהליך המהיר של התפתחות המוסיקה והפניה הכללית של הטעם לא נשאר בלי השפעה; לפעולה של המוסיקה המוצרטית יש כבר היום הבדלי־דרגות חשובים. היא תיראה לנו תמיד נאה, עדינה, רבת־חן, אך היא תסתער עלינו ותכבוש אותנו בכוח אדיר רק בנקודות השיא אשר לה. ודין ז'ואן כולו הוא נקודת־שיא גדולה כנו. כל אופירה אחרת, וגם פיידיליו בכלל, אינה עושה עלי רושם דומה ובלתי־נחלש כאיתוד כביר זה של יופי מוסיקלי וגדלות דרמטית, של מתק־עדינות ושל קריאת אדירים“ (ע' 29).

במה שיבוא נשמע את דברי הנסליק על וואגנר בעצמו.

מתקופה קודמת. יפה היא האמונה בנצח היצירה האמ־נותית, אך היא אינה אלא הויה. אם בגבורות חיה אופירה „נצחית“ מן 40 עד 50 שנים. רק מעטות מאד זוכות לגיל כזה. מוסיקה יפה גודלה כהיופי בכלל, שעליו מספר גיתה: „מעשה שהתיצב היופי לפני כסא־הכבוד, נאמר: בורא כל העולמים! למה יצרתני כך חלוף? — אשר על כך, ענה הבורא, עשיתי את החלוף יפה. והאהבה והפריחים והטל והנעורים שמעו זאת ויסתלקו בדמע מלפני כסא־הכבוד“.

הספר הראשון מכיל 341 עמודים ובו 16 מאמרים. על גלוק, מוצרט, בטוהובן, רוסיני, מאירבר, ורדי, שומאן, רובינשטיין, יוהאן שטראוס ועוד. ריכרד ואגנר לבדו זוכה בשלושה מאמרים: ריאנצי, מייסטרוינגר וריינגולד.

טולסטוי בספרו „מחי האמנות“ מונה שלושה גורמים מיוחדים לקקול האמנות: הפרופסיונליזם של האמנים, המביא להם רוחים גבוהים, בתי ספר לאמנות והביקורת המקצועית. אשר לביקורת הרי הוא יוצא מתוך הנחת־היסוד שלו, שעצם מהותה של היצירה האמנותית היא העברת־הרגשה (מוסרית או בלתי מוסרית) אל בני אדם אחרים. „אם היא מעבירה הרי מרגישים בה, וכל הסברה היא מיתרת; אם הם אינם מרגישים מאומה, שום הסברה אינה יכולה לעשיתה למשפיעה. יצירת האמן אינה ניתנת להיות מוסברת. הסבר האמנות על ידי דיבורים רק מוכיח, כי המסביר בעצמו אינו מסוגל לחוש בהשפעת האמנות. ואמנם המבקרים הם תמיד בני אדם, שהם נתונים פחות מאחרים להיות כבושים על ידי האמנות. לרוב הם סופרים מוכשרים ונבונים ובעלי־השכלה, אך נתקלקלה או נתנונה הכשרתם להשתלה על ידי האמנות.“ (פרק י"ב ע' 120 בהוצאה האנגלית של „וולטר סקוט“) בלי לדון לא על השקפתו זו של טולסטוי ולא על נימוקיה, שנראים קלושים ושטחיים במידה מרובה, רוצה אני לומר, כי על כל פנים לגבי הנסליק כל אותם בוקי סריקי, שטולסטוי תולה אותם במבקר, הם ממנו והלאה. אין הוא מדבר רמות ונשגבות, בהסברות, בהשתפכות־הנפש. לא רק שהוא מושפע מיצירות המוסיקה, אלא הוא גם טבול בהן, חי בהן, בקי בהן, לכל בהן חיו רוחו. הן עולמו.

הנסליק מכיר במידת האפשרות את יצירות המוסיקה לא רק של דורו הוא אלא גם של דורות שקדמו לו. הוא יודע את מוצאיהן ואת מבוואיהן, טולסטוי בקבלו על המבקר המיפוטסי הוא מתאר שמדרכו להגיד: „אמנם יצירה פלוגית איננה גרועה אלא שבכל זאת זה האמן איננו דאנטי ולא שקספיר ולא גיתה ולא רפאל ולא בטוהובן בתקופתו האחרונה“, אך גישה כזאת זרה לגמרי להנסליק. הוא אינו בא

ומכטל אותו ואנו מסכימים לו בזה. ההבדל הוא רק בנימוק: הוא פוסל את ריאנצי מפני שלדעתו כל האופירה הישנה, שאליה הוא משתייך, אבד עליה כלת, ואנו פוסלים את ריאנצי מפני שמומו בו בעצמו, מפני שהוא מוסיקה גרוועה. "לא יצלת".

הנסליק מסיים את דבריו הכלליים על ריאנצי, שרק תמציתם נמסרה פה, ועובר לדון על פרטיו. הוא מסיים: ואגנר בספרו "אופירה ודרמה" אומר: "במור סיקה של מאירבר מתגלות ריקניות מבהילה ואפסות אמנותית כזו, שיצרנו משיאנו לתעמיד את כל הכשרתו המוסיקלית על אפס (1). ואם בכל זאת הגיע להצלחות כאלה לפני הקהל האירופי, הודוש אל האופירות, זה מתבאר עליידי טיבו של הקהל הנה". והנסליק אומר: ספק הוא אם דברי ואגנר אלו הולמים במשהו את מאירבר, אך הם הולמים ללא ספק את ריאנצי של ואגנר.

ואגנר חיבר את ריאנצי לפני שמצא את דרכו הוא. מאמרו השני של הנסליק אשר בספר מוקדש ל"מייסטרזינגר", ממבטת האופירות שלו לאתר שנת" גלה לו דרכו הוא. "מייסטרזינגר" פירושו "האומנים המזמרים", בימי"הביניים, כאשר פסקו המלחמות והחרבנות, והערים הגיעו ליציבות כלכלית והאומנים היו מעמד מכובד, ונתארגנו בגילדות מיוחדות, התנסו הלכות גם לתענוגות, לדברי זמר ושיר, ויש שערכו התחרות בעינים אלו לפי מנהגים וכללים מקובלים. מן הימים ההם נתפרסם ביתוד האומן הנס זאפס הסנדלר, שגם שימש נושא לשיר של גיתה. האופירה "מייסטרזינגר" בנויה על הרקע הזה. מה תכנה הדרמתי?

תפילה בכנסיה בנירנברג. האביר הצעיר ואלטר מסתכל יפה בחיה הצעירה, בת צורף-הזהב פוגנר, ומתאהב בה. כתום התפילה הוא שואל: "את ארוסת ד" היא: "לך אהיה או לא אהיה לאיש". חזת הולכת, ואלטר נשאר בכנסיה. הוא יודע, כי אביה לא יתננה לאיש כי אם למי שיוכה בפרס בשירת-ההתחרות של האומנים. בכנסיה עושים הכנות לאסיפת האומנים המזמרים. השוליא דויד מבאר בינתים לואלטר את חוקי ההתחרות. האסיפה נפתחת בנאומו פוגנר, מופיע ואלטר ומתחיל מומר. מזכיר העיריה בקמסר, רווק זקן שגם נפשו חשקה בחיה, רושם מאחוריו וילון כל מה שואלטר חוטא לכללי הזמרה. כל הנוכחים, מלבד הנס זאפס, מסכימים לבקורת הקשה של בקמסר ופוסלים את שירת ואלטר. שחורגת מן השיגרה. תמה המערכה הראשונה.

במערכה השניה אנו נמצאים ברחוב. בית מול בית. בית הנס זאפס מול בית פוגנר. מופיעים שוליות

באופירה סתם המוסיקה היא, כידוע, העיקר. והתוכן הדרמטי טפל. בא ואגנר (1813—1883) ופרסם בשנת 1850 את ספרו "יצירת-האמנות של העתיד" וטורה הלכה, כי הדרמה והמוסיקה צריכות להיות ממדרגה שווה, צריכות להתמזג לחטיבה אורגנית אחת. הוא גינה את האופירה וחבע את ה"מוזיקה-דרמטי" מא", ואף התחיל לחבר את יצירותיו בהתאם לשיטתו: להנגרין, די מייסטרזינגר, גיבלונגרינג ועוד. אך בתקופתו הראשונה חיבר גם הוא אופירות לפי השיטה הקודמת. אחת מן הראשונות האלה, ריאנצי, שחיבר אותה בהיותו בן כ"ח שנים, זכתה בשעתה להצלחה בליפציג, וכאשר עלה כוכבו של ואגנר החדש נוכד בוונה ביצירה זו הציבות בשנת 1871.

לרגל הצגה זו כתב הנסליק על ואגנר וריאנצי בין השאר:

"בני אדם לחשו בשעת ההצגה: זהו ואגנר? לא, זהו תערובת מספונטיני, דוניצטי ומאירבר, בתר ספתימה מוובר ומרשנר. אך ריאנצי היא אופירה גרוועה לא בגלל הצורות הישנות. אופירות אחרות, שנתחברו לפי הצורות הנה, כוחן אתן עד היום הזה. אלא מה שבאופירות הנה נובע כמשהו רענן, מיוחד, עצמי, מספטי פה כחקר חלש וקלוש. אסוגו של ריאנצי איננו בצורה הישנה של האופירה, שואגנר השתמש בה, אלא בזה שלא היה בכוחו למלאה בזרם אידאות מוסיקליות עצמיות. בצורותיהם של מאירבר, רוסניני, וורדי יכול לעשרת פעולה רק מי שהוא עשירי מילודיות ומקורי, מי שהוא נסיד בדמו המוסיקאלי. בריאנצי מכירים בבהירות מה מעטה זכותו דוקא של ואגנר להתפאר בזה, ודאי שאין לבוא בטרוניא עליה על שפנה לסגנון אחר, מקובל, לפני שמצא את סגנונו הוא. כזאת וכזאת עשו גם גלוק והנדל, גם מוצרט ומאירבר, ובכל זאת איזה הבדל! טול, למשל, את קרוציאטו למאירבר, שחיברו שש שנים לפני האופירה המרעישת, "רוברט השד", אך אינו חיים מוסיקליים עסיסיים, איזה עושר במילודיות נחמדות ומקוריות אצורים שם בצורות ובפורמולות הישנות! ולעומת זאת מה גדולה הדלות בכל אלה בריאנצי של ואגנר. אכן ואגנר שפיקת הוא הבין מיד, למרות הצלחת ריאנצי בדרודן, כי לא תהיה תפארתו בשיטה המקובלת, מפני שחסר הוא הכוח להרהיב את לב השומעים בעושר האידיאות המוסיקליות וביופין, ובאין כריזה מוכרח היה לחפש לו דרך חדשה, ואכן יגע ומצא, אם לא בשטח המוסיקלי, הרי על כל פנים בשטח הפיזיית-התיאטרלי; ויפה עשה: הוא כבש לו את המקום הראשון בשטח אשר לו במקום שהיה יכול להיות לכל היותר הששי או השביעי בשטח של מאירבר וחבריו. ואגנר בעצמו מתכחש עתה לריאנצי

קץ המוסיקה; אך במקרים יוצאים מן הכלל חסודים הם בזה יותר לעיון ולמתשבת מתריסר אטריות שכיחות של אותם הקומפוזיטורים הרבים ו"ההגונים", שגרמניה נתברכה בהם, ואשר תולקים להם חנם כבוד למחצה, אם אומרים עליהם, שהם חצאי-כשרונות.

בשנים 1885—1887 מורץ פרסומו הגדול של טולסטוי באירופה וכובש את עולם הקוראים, וביתוד את הנוער. רומין רולאן מספר: "בחוג הקטן שלנו נמצאו ריאליסטים בעלי אירוניה ונמצאו פייטנים, חסידי הריניסנס האיטלקי או המסורת הקלטית, סטנדליאנים או ואגנריאנים, כופרים בעיקר ומיסטיקאים, והיו כמובן לעתים ויכוחים וגם היכוכים, אך במשך חדשים מספר איחדה כמעט את כולנו האהבה לטולסטוי; ודאי כל אחד אהב אותו מטעם אחר, כי כל אחד מצא בו את עצמו, ובשביל כולנו היה הוא גילוי החיים, השער המביא אל עולמות בלתי מוגבלים". נלהב מאורו של טולסטוי, אך נסער מעמדתו כלפי מאורי התרבות עורך רומאן רולן בן הכ"א (בשנת 1887) מכתב אליו ומציע את תמיהותיו; וטולסטוי, איש הששים, עונה לו במכתבו בן ל"ח עמודים: "אח יקר, קבלתי את מכתבך הראשון. הוא נגע אל לבי. קראתיו בדמעות בעיני... ודאי לא היה זה מאורע פשוט בשביל רומין רולאן, אף-על-פי שהמכתב עם כל אריכותו לא היה מעין "תשבי יתקץ קושיות ואבעיות". עשרות שנים אחר כך, אחרי מותו של טולסטוי, הוא כתב את ספרו "היי טולסטוי".

הוא כותב אותו מתוך אהבה והבנה כאחת. מתוך לימוד וידיעת הנושא כפי החומר שהיה אז בנמצא. הוא אהב את טולסטוי, אך הוא גם אהב את התרבות, את האמנות, ביחוד את המוסיקה, את בטהובן. האם לא התמרמר עליו על הסיחו דברים קשים כנגד בטהובן? ראה זה פלא! הוא מדבר על זה בשקט בפרק על "סונטת קרויצר". הוא מסביר, כי ההתנגדות החריפה של טולסטוי לבטהובן באה דוקא מפני שהכיר בכוחו העצום ופחד מפניו (כמו גיתה", הוא מוסיף). "שנאתו היתה אולי משמחת יותר את בטהובן מאשר אהבתם של כמה מן הבטהובניאנים". אך לא באותו השקט הוא מדבר על הספר "מהי אמנות?". הוא אומר: "סוף-סוף מה היה יכול לדעת מן האמנות של דורו? מה היה יכול האציל הפרובינציאלי הזה, ששלושת רבעי חייו בילה בכפרו, שמשנת 1860 לא הוסיף לבקר באירופה, לראות מאמנות הצורך? למוסיקה יש לו הבנה עדינה הרבה יותר. אך כמעט שאינו מכיר אותה: אינו יוצא מתחום רשמיה-ילדות, דבק באלה שכבר בשנת 1840 היו בין הקלסיקנים, ומאו (חוץ משייקובסקי, שהמוסיקה שלו

עליונים ושרים, מופיעים פוגנר ובתו חוה. היא נכנסת אל זאכס וזה מספר לה מה שעלה לו לואלטר. מופיע ואלטר. הוא היא רוצים לברוח. יש עיכובים. מופיע בקמסר ומתחיל שר לפני חלון חוה. זאכס מפריע. בקמסר והוא מתקוטטים. השוליא דויד מכה את בקמסר. מהומה. הרחוב מתמלא אדם. אור-הירח מאיר על האנדרלומוסיה. הקהל מתפור. שומר-הליל צועד לבדו בדומית הרחוב.

תמה המערכה השניה ומתחילה השלישית. זאכס מתפלסף עם השוליא. מופיע ואלטר ומזמר שיר נהדר נחמד משלו. מופיע בקמסר ומקבל את השיר מואכס עם רשות לזמר אותו בו ביום כשיקר הוא בשעת ההתחרות בחגיגות. מופיעים ואלטר והוג ויהד עם זאכס ושני שוליות הם מזמרים חמישיה נחמדת. המחזה עובר מן הרחוב אל ככר מחוץ לעיר. חגיגות. מגיעות הגילדות בתלבושת חגיגית, בדגלים, בזמרה ובמנגינות. מגיעים בסוף "האמנים המזמרים". מופיע בקמסר, מזמר את שירו של ואלטר, טועה ונכשל ומסתלק בבושת-פנים. מופיע ואלטר המורד (כואגנר) בשיגרה, מזמר את שירו כהלכה ומתקבל בתרועות. הוא זוכה בחוה. הכל אתי שפיר.

זהו התוכן הדרמטי של אופירה מהוללה זו. דל-העלילה וקלושה-המחשבה. מוסר השכל: דרך הקוצים של איש הכשרון המורד בשיגרה. חנם זאכס אומר: ווער אלס מייסטער ווארד געבארען.

דער האַט אונטער מייסטערן דען שלימסטען שטאַנד.

לאמר: מי שנולד אימן מצבו קשה ביותר בין האומנים. מעין זה אומר פרנץ אופנהיימר בתולדות חייו: "אין לך בניאדם קשירת-פיסה לגבי רעיון חדש מבעלי-המקצוע". אלא, מנחם ואגנר, סוף הנצחון לבוא. זה הצד המוסיקלי?

הנסליק הולך צעד אחרי צעד, דן על הפרטים אם לחיוב ואם לשלילה. בכללות הוא אומר בין השאר בתחילת המאמר: "בחיבור זה יש מקומות יפים וכן מקומות חלשים ודוחים. ישנם מחזות שמקומם בראש ההשראה המוסיקלית המוצלחה ביותר של ואגנר, ומסביב להם שטחים נרחבים משעממים ללא-נחמה או מוסיקה מעוררת בחילה". והוא אומר בסוף המאמר: "הצגת אופירה זו תישאר לחובב המוסיקה חויה מיוחדת אם גם לא כזו אשר ברכת-היופי שבה מלווה אותנו בחיים כשהיא מוקפת אותנו, ומרעיפה לנו אושר. אין אופירה זו יצירה מן השיתין, אין בה יופי ואמת נצחת, אך יש כאן אכספרימנט מחוכם, המפליא במרץ העקשני של הגשמתו, ובחידוש של המיתודה שלו. הופעה זו שייכת לסוג "יוצאי-הדופן" המוסיקליים המענינים. אילו הגיעו לשלטון היה בזה

הריינוס" וה"ואלקירות". הנסליק נסע למינכן וראה את הצגת "זהב הריינוס" אך לא היה יכול לראות את הוואלקירות. מזו שמע רק חלקים מוסיקליים בקונצרט שואגנר ערך בווינה. אותו זמן היה ואגנר עסוק גם בתעמולה לבנין התיאטרון שלו בביירוט. מאמרו השלישי של הנסליק (19 עמודים צפופים) דן בכל אלה: זהב-הריינוס, וואלקירות, ותכנית ביירוט. הנה קטעים מן המאמר.

ההצגה הראשונה של "זהב הריינוס", שהנסליק נסע מוינה לראותה, היתה במינכן 1869. הנסליק מתחיל בתיאור התוכן הדרמתי של ההצגה (מה שעושה גם טולסטוי בנספח לספרו, והדברים משלימים אלו את אלו). דן על השאלה אם אפשר בכלל להחיות באופירה את יצירי המיתולוגיה הגרמנית במידה שרוב הקהל יבין ויהנה מזה, מראה על סלסולי-לשון ועל גסות-הלשון כגורם מפריע ומכביד, ומציין לבסוף את העובדה, כי ההצגה נמשכת כשלוש שעות בלי הפסק. "לגבי איהמנוחה המונוטונית, שהיא אופינית למוסיקה זו, וכן מפאת ההפלגה בהופעות-לראות על הבימה אל יאה גם העדר התפסקה קל בעיניך. ב"זהב הריינוס" מקבלות אומנויות הקישוט, התלבושת והמכונות השיבות מוגזמת שלא היתה כמות. העין עסוקה בלי הרף על-ידי חילוף מכושף של הדיקורציות, שידות, מכונות-תעופה, רשמית-אורה ואדים צבעוניים עד סינוור. אין עוד אוסירה, שבה ירד הקומפוזיטור לדיוטה כזו של שמש (שין פתוחה) מלווה למכונאי ולצייר-הדיקורציות. מי שאכל במינכן את פתו בדמעות (רמוז לשירו של גיתה בוילהלם מייסטר. ר' ב.) יעיד, כי בכל השיחות על "זהב הריינוס" (ושיחות אחרות לא היו) נסבו הדברים אך ורק על הניקסות השטות, על אדיי-צבעונים ועל ארמון-האלים ועל הקשת, ורק מעט מאד על המוסיקה. (סינוור העין על-ידי הופעות-ראוה וטמטום האוזן על ידי צריחות משונות ומילודיה "ללא-סוף" במקום מוסיקה — שיטה זו העביר אחר כך היטלר, חסידו ותלמידו, ברוב תרצות לשטח טראגי אחר. ר' ב.) האם מאירב, אשר ואגנר ניאץ אותו ככיכול, מטעמים של צנע וחסידות, אינו ילד תמים לעומת הקומפוזיטור המספסר בתאות-הראוה הערומה ביותר שבהצגה זו? מה נשאר מן "זהב הריינוס", אם מנכים ממנו את תענוע-העין של המחזות?"

ישוב...

"היבור זה הוא לגמרי למטה מהשראותיו הקדמות של ואגנר. ב"מייסטרזינגר" יש בינות לשממה גם נאות מדבר, ואין להוציא אותם מן הפה בנשימה אחת עם "זהב הריינוס". חסידי ואגנר הנלהבים ביותר מוכרחים להסכים, כי המוסיקה של "זהב הריינוס"

מביאה אותו לידי בכי) לא הכיר מאומה; הוא שם בעצם את בראהמס ואת ריכרד שטראוס לתוך קדירה אחת, נותן שיעור לבטהובן, ואחרי ההצגה יחידה של "זיגפריד" שאפילו לא נכה בה מן ההתחלה ונכח בה רק עד אמצע המערכה השניה (רציה לעזוב מיד אחרי המערכה הראשונה) הוא כבר בטוח בעצמו, שהוא יודע למדי את ואגנר, עד שהוא יכול לדון על-ידי (בתרגום הגרמני ע' 107). לכאורה טענה מוצדקת מאד, ובכל זאת אינה צודקת. כי טולסטוי הקדים, כנראה, וקרא את הטקסט התפל והנבער של ה"רינג" (המכיל 443 עמ') עד כדי יכולת לכתוב (ב"נספח" ג. לספר "מהי אמנות?") את התוכן הדרמתי של ההצגה. שתי השעות שישב באופירה והסתכל בקהל שלוש אלפים איש ואשה, זקן ונער, בורים ומלומדים, כשהם יושבים בדחילו ורחימו, בעינים נטריות ובאזנים קשובות, כדי לראות ולשמוע את התבלים ואת השטריות ואת התיפלות של ההצגה — שעתיים הללו היו לו שעות של בחילה, ואי אפשר היה לו להמשיך. ויילמדנו רבנו רומן רולאן: אטו בהא תליא מלתא? האם היה "האציל הפרובינציאלי הזה" משנה את השקפתו השלילית בהחלט על התוכן הדרמתי ועל המוסיקה של ה"רינג", אילו התגבר על רגש הבחילה ושתהימצה את קובעת כוס התרעלה עד גמירא? הנה מכס נורדוי לא יצא באמצע ונעשה אפילו בקי בפרטי המוסיקה הזאת, — האם נעשה על ידי כך לחסידה של מוסיקה זו? ופרופ' אדוארד הנסליק, המומחה המוסיקלי הגדול, שהיה בקי במוסיקה בכלל ובזו של ואגנר בפרט, — איך דן הוא על ה"רינג"? אכן בעל כרחנו עלינו להגיד, כי לא במספר השעות תלוי הדבר, כי אם בנטיה, הללו מקבלים מלכתחילה והללו דוחים מלכתחילה.

אבל עת לשוב אל הנסליק ולשמוע מה בפיו על ואגנר ועל ה"רינג" לפי מאמרו השלישי והאחרון עליו בספר אשר לפני.

ה"ניבלונגרינג" של ואגנר מכיל ארבעה חלקים, שכל אחד מהם דורש ערב שלם להצגתו. אם רצונך להקיף את כל היצירה הזאת עליך להקדיש ארבעה לילות רצופים אך ורק לה. כבר דבר זה הוא יחיד במינו. שום קומפוזיטור לפניו לא עשה כדבר הזה. ואחריו? כנראה גם כן לא. הליל הראשון נקרא "זהב הריינוס" והוא משמש פתיחה. אחר כך באות שלוש הצגות: וואלקירות, זיגפריד, שקיעת-האלים. זיגפריד נחשב לשיא של כל היצירה. (טולסטוי נכה בניגפריד). בזמן שהנסליק כתב את מאמרו השלישי כבר היה כנראה מפורסם כל הטקסט ואולי גם כל תוי הנגינות, ואולם עד אז הגיעו להצגה (במינכן) רק "זהב

למשכילים בעם ולששויי'עם כאחד. הנסליק מוסיף למכתב זה: "אופירות עם מוסיקה יפה מתקבלת יפה גם בבימות פרובינציאה הקסנות ביותר, כלעומת שתערב המוסיקה כן יכולה הבימה להיות צרה והסצנריה פשוטה יותר". ואמנם כל אחד יודע באינו תנאים פרימיטיביים הוצגו בראשונה סחנות שקספיר, למשל.

אך ואגנר, התועמלן המצוי, הבטיח תרים וגבעות על ידי התיאטרון בבירויט. בין השאר הבטיח מין "חדש ימינו כקדם" לגבי תקופת-הזהב של יוון הקדומה, ששם התיאטרון לא היה שעשוע יומי-ומי אלא חג'עם גדול ונדיר, התעלות נעלה לאומה בספירה הדתית-האמנותית, הנסליק מראה על הבדל גדול אחד: שם היו באמת המחנות עממיים כמלוא מובן המלה, הביקור היה חפשי לכל ובלי כל תשלום, אך כדי לראות את הגיבלונגים בבירויט היה צורך להצטייד ב"תעודת-פטרונט" במחיר 300 סלרים, ואלה שאין ידם משגח? התועמלן ואגנר ידע מוצא: הציע ליסד "אגודות-ואגנר" ושם יגדילו התעודות הגיל, ומוסיקאים עניים ותלמידי-מוסיקה חסרי-אמצעים, שגם נפשם חשקה ליהנות מזיו ה"רינג" בבירויט? התועמלן הגאוני לא בא במבוכה, הציע לארגן "קונצרטיו-ואגנר" והחכנסה קודש לדלים האלה, הנסליק אומר: "כך הפך ביקור בהצגות של 'חג'העם' למין מוסד של צדקה וחסד, שבשבילו ערכו קונצרטים, כדרך שנהגו עד עתה לעשות לטובת מוסד-עורים או חולי-שחפת עניים. פירוש הדבר הוא, כי החג הלאומי כביכול של האומה הגרמנית הוא קנין העשירים ושל אותם הסידי-ואגנר העניים אשר העשירים יואילו בסובם לשלם בעדם, זה לגמרי לא דומה ל"משחקים האולימפיים" וגם אינו עולה בד"בד עם ההעויות הדימוקראטיות אשר ואגנר ערדנו מתקשם בהן, התיאטרון הרגיל, הפתוח לכל בעד אגודות אחדות, טוב ממנו".

והנסליק אומר עוד את הדברים האלה:

"אכן ואגנר מצליח בכל דרכיו, הוא מתנפל בשצף-קצף על המלכים, והנה מופיע מלך רב-נדיבות באהבת-הערצה, ומעניק לו קיום מזהיר ללא-דאגה כידה-מלך, הוא מחזר כתב-פולסטר נגד היהודים: היהדות' במוסיקה, ומחוז' למוסיקה, כורעת ומשתחווה לו במאמרי-בקרדת וברכישת, בבירויטער פראמעססען', הוא מנאץ את המנצחים וראשי המוסיקה, והם מייסדים אגודות-ואגנר' ומאספים היילים בשביל מלחמת בי-רויט, הוא מחרף ומגדף את הקונסרואטוריונים, ותלמידי הקונסרואטוריון בוינה עורכים לו שורות-כבוד בכואו לוינה, ומוסרים לו תשורת-כבוד, צרף לזה את התשואות המחרישות אונים, את זרי-הדפנה ללא-ספור,

היא נחותה, דלה, קרה ואין בה לשובב את הנפש, אותו תזרז-חלילה הדקלמטורי יורד כערסל ככד על החזה, ומלים מעטות מדבריו על ה"ואלקירות".

"הגרעין המוסיקלי הממשי נראה לי דל, אפילו דל יותר מאשר באופירות הקודמות של ואגנר, בהיבורי-הניבלונגן סולקה הצדה ההמצאה המוסיקלית הסהורה, במקומה הם נותנים דיקלמציה מונברת וצירוי-קישוט מוסיקליים", בתארו פה בפרוטרוט את טמסום העין הזאוזן ואת המכשירים ואת ההמצאות לכך שבטכניקה זו, הריני רואה שוב את האבטיפוס של היטלר ותבריו ושיטתם בתעמולתם.

תעמולה — זה היה הנוסף החדש, שהוסיף ואגנר לעולם הצלילים הסהור, הוא סימא אותו, הוא היה אמן-התעמולה, לא בהריפות ושנינות והברקות ופקחות נבונים, כי אם בזה שהעלה גירה מאה פעמים ואחת אותם הרעיונות האידיוטיים-הפרימיטיביים, עמד על זה מכס נורדוי בדבריו על כתביו הפרונאיים, כמאניאק הוא חוזר בלי הרף על להגו התפל, וגם בזה הוא משמש אבטיפוס להיטלר ומרעיו, והוא היה "שנורר" בחדר עליון, את כוחו הגאוני באמת במקצוע זה גילה אמנם כל ימי חייו, אך גילה אותו ביחוד בשנים שעסק בהקמת התיאטרון המיוחד ליצירותיו בבירויט, גם על זה מדבר הנסליק בסוף מאמרו, וכדאי למסור תמצית דבריו גם בזה, כי גם זו היא פרשה מענינת בתולדות החרבות האירופית, כשאנו סחים ודנים על טולסטוי ודרכו אין להתעלם גם ממנה.

הנסליק מדבר על מאמר תעמולה גדול של ואגנר לטובת הקמת התיאטרון המיוחד שלו, וקובע, שהוא בנוי על שתי הנחות צנועות מאד: האחת היא, שכל מה שנוצר עד אז בשטח האופירה שוה כקליפת השום, והשניה היא כי ה"רינג" היא יצירה חשובה כזאת שהיא שווה כל עמל וכל קרבן, (דוגמא נאה ואבטיפוס לשיטת הטוטאליטאריות), לעצם שאלת הנחיצות בתיאטרון מיוחד ובכלל בהגזמות התכניות בבנינים האלה מביא הנסליק מכתב מענין מניהת אל קלויסט, שיש בו ענין גם לגבי עמדת טולסטוי לאמנות וגם לגבי השקפות בנוגע לבימות הרווחות בצבור בארץ, גיתה כותב בשנת 1808 אל קלויסט: "יורשה נא לי כמו כן להגיד, כי נעצבתי תמיד בראותי בעלי שארירות וכשרון המחכים לתיאטרון שעתידי לבוא, יהודי המחכה לביאת המשיח, נוצרי המחכה לירושלים החדשה, פורטוגזי המחכה לדום סבסטיאן אינם משרים עלי הרגשה אי-נעימה יותר, לפני כל פיגום של קרשים הייתי קורא אל הכשרון התיאטרלי האמיתי: 'היק רהודוס, היק סאלטא', בכל יריד ועל גבי מרישים הערוכים על הביות אני מקבל עלי לגרום במחנות קלדרון את העונג הגדול ביותר

כל מי שהוא. מתוך למקום זמן יש חברה נבחרת של בני אדם בודדים שהם נמשכים לחלק ביחד חיים נמרצים יותר (182). גוסטב מאהלר, בעל עשר סימפוניות משלו. נתמלא רתיחה אם בן־תמותה פשוט ההין להוציא הגה של בקורת על ואגנר. קראו את התיאור הקצר הזה בזכרונותיה של אלמה. הם הגיעו בסעם הראשונה לניו־יורק והזמנו שם בסעם הראשונה לסעודה בחברה נכבדה. „מאהלר הושב למולי מימין לבעלת הבית. לשתע פתאום. מתוך דומית־סה אני שומעת אותו קורא בקול רם: „מה זה? ואגנר הית כפוי־טובה לליסט? ויצא לו שם רע? ומה „טריסטאן־בעיניך? בעלת־הבית. מתוך רצון להשקית את הסער, אמרה בענוות שאינה יכולה לישון כל הלילה אחרי הצגה של טריסטאן. אך מאהלר המשיך ואמר: „ואת מעיזה ככל זאת למרוד את ואגנר בקנה־המדה הקרתני שלך? בעלת־הבית לא ענתה דבר. וכל אחד קם מן השולחן בשתיקה גמורה“ (109). מאהלר מנצח גם על ה„ואלקירות“ בהצלחה כזאת עד אשר „שום איש מתוך הקהל לא העיז לנשום“ (ע' 93).

אך התיאור הצירי ביותר להתרגשותו של אותו דור בשל המוסיקה של ואגנר הוא זה אשר לפנינו:

היה זה ברומא. בקרבת פיאצא קולונא. המנצח וויסאָלא. שעמד אז בראש ההזמורת העירונית, מנגן את מנגינת־האכל על מוחו של זיגפריד. כל אחד ידע, כי מנגינה זו של ואגנר לא תסתיים סה בלי קטטה קשה. המגרש מלא עד אפס מקום. היציעים מסביב כלאים אנשים. אפנס שופעים בראשונה את הקסע עד תומו. ואולם אז מתחוללת בכל השטח המערכה בין תרועות־ההסכם ובין המחאה הלאומית. הללו צועקים „הדרן“ ומוחאים כפים, והללו עונים לעומתם „הסלי“ ושורקים בפיותיהם. דומה, כי סיעת ההתנגדות תנצח, אך וויסלא. שליחה המסור של המוסיקה הגרמנית ברומא, אינו נרתע לאחור. הוא הוזר. עכשיו טפנינים בלי חמלה בעצם המנגינה. דתיפות וקריאות למוסיקה איטלקית קורעות את מקומת הפיאנו. בעוד שבשעת פורטי גוברות קריאות־ההסכם של הנלחבים. אך בהגיע בשנית תורו של המוטיב „נוטונג“ מיד מתפשי טים הריתמים האדירים שלו מעל מלחמת תדעות אשר על המגרש, ובהגיעו לנקודת עלילא־וילעילא שלו, מיד מתפרצת תרועת־נצחון מהרשת־אזונים, והיא עושה שמות בסיעת־ההתנגדות. מביאה אותה במבוכה ומשי תיקה אותה לזמן רב...

בתוך הקהל הצפוף הוה עומד לו צעיר בן עשרים. חזיר, זר, השמים הכחולים בלי קץ מרגיזים כמעט את עצביו. לעצית־חומר אין הוא שם לב. ברכיו כושלות

וכל שאר הצורות של הבעת־הערצה, שנחל ואגנר כוינה ובמקומות אחרים (שמעולם לא זכו לחן, לא מוצרט, ולא בטוהובן, ולא גיתה, ולא שילר, ולא כולם ביחד) ותכיר, כי חסרה רק פסיעה אחת אל הפולחן האמיתי של דאלאי־לאמא“.

זוהי עמדה־הערכה לא של טולסטוי וגם לא של נורדוי, כי אם של איש־המקצוע, של מומחה אשר גם „מאיר“ מוכרה לציין, כי הוא „מגדולי הבקאים ומוכי־שרי־הדיון ביותר בין הכותבים על האופירה של ההווה.“ (נורדוי קובל עליו שבסופו של דבר נכנע גם הוא לזרם הכללי. „האנסליק עמד זמן רב בשלילתו, עד שלבסוף, ולא דוקא באומץ־לב, קיפל דגלו בסני הקנאות הגדירה של ההיסטריקנים המשוגעים לואגנר“ ע. 351. לא בירר אל מה התכוון... „מאיר“ אינו מציין כל סטיה אצל הנסליק. אף נורדוי בעמוד 323 מביא עוד ציטאטות שליליות חריפות מספר „מוסיקאלישע סטאציאָנען“ של הנסליק, שהופיע בשנת 1880).

ג. כ. שפיקר חיותו בעולם הצלילים, אומר לי: „ריכרד ואגנר אינו אקטואלי כיום במוסיקה“ נכון. לאמר: הוא מתמול שלשום. גם טולסטוי, גם הנסליק, גם נורדוי, גם רומין רולאן, גם אני, היום יש היטלריום סטאליניזם, מיליטריזם, שחיטת בהמה ועוף ואדם, פצצה אטומית, גם מוסיקה חדשה. אנו סה, בערוכ יום אתמול, רוצים להבין רחשי תמול שלשום.

האנסליק לא היה פוסק יחידי. היו גם אחרים. והם היו מחסידיו הנלהבים של ואגנר. טול אח גוסטב מאהלר, למשל. כאיזה רטט הוא מדבר על ואגנר, שאת מיטב יצירותיו הוא הציג כמנצח כוינה ובבימות מהוללות אחרות. הוא כותב לאלמה אשתו, קומפוזיטורית גם היא: „עכשיו אני דבק בבטהובן. יש רק הוא וריכרד ואגנר — ואחריתם אין עוד, זכרי זאת!“ (גוסטב מאהלר, זכרונות ואגרות, מאת אלמה מאהלר, באנגלית, ע' 181) „כל היום קראתי את המכתבים ואגנר—ואַזונדונק ומצאתי בהם חיזוק עמוק; הם גותנים מבט אל האספקט החשוב, אולי החשוב ביותר, של חיי האדם הגדול והיקר והמיוחד הזה“ (ע' 180). „קבלתי את אגרתך בעוד מועד, ולכי יגיל בי, בראותי איך את בולעת את הדפים הנפלאים של המכתבים האלה, ובקראי את הערותיך. האנולוגיות עם החיים העצמיים, שעולות מאליהן בלי הרף בצורה זו או אחרת בחליפת־מכתבים מעין זו, מוסיפות קסם מיוחד, מצד אחד אפשר ללוות את הצגת היצירות בהבנה והערכה; מצד שני יש סיפוק עילאי, כשאתה מוצא עצמד ביחס של קירבה בגורל ובסבלות עם אלה שהם מדרי־מרום. וזה יקרה לך, אלטה, תמיד כשתסתכלי לתוך חיו של

תפילה, כי האל יגאלני מן החיים האלה. ושוב אני מתפלל ושואג סכאב. אני נאחזתי במצודה, טבעתי ביוון מצולה, לא אוכל לבדי, ואך שנאתי את עצמי ואת היי. (על הנבולין, מאת ר' ב. ע' 322).

אך אנו דנים על בטהובן — ועל ואגנר, וצריך לסיים את הדיון במלים הפשוטות ביותר.

הוא מופיע במחצית המאה הייט עם תכנית חדשה, טיטאליסארית. עם כמה רעיונות חדשים, מהם משונים שעלולים לקלקל יותר מאשר לתקן. יש לו כשרון מוסיקלי מסוים שלעתים הוא זוכה בו גם להצלחה גדולה. רעיונותיו שולטים ויש להם גם כוח שליטה לפחות על חלק מן הציבור הגרמני. המיתולוגיה הגרמנית וגם אגדות גבוריהם נשכחו ברוב הימים על ידי הנצרות, אך שרדו במספר ספרים כגון ה-אידרה ו-שיר הניבלונגים. מימי הריינסאנס התחילו חרשות התרבות והמדעים התחילו מספחים בחיבה את העולם העתיק של יוון על משורריה, אמניו ופילוסופיו הגדולים. הכנסייה הנוצרית לא חששה עוד לאלילות. אמנם בעטיו של הריינסאנס רשתה האמונה בדוגמות הנצרות, לעתים אף אצל גדולי הכנסייה עצמם, אך פג כל חשש שמא יבואו ויעבדו את יופיטר. בגרמניה התחילה הערצת העולם היווני העתיק בעיקר בימי ווינקלמאן, לסינג, וגיתה. לעוד, היא היתה די נמרצת. עוד גיתה ושופנהאויאר החיתסו בכיטול אל שיר הניבלונגים. ואולם כינתיים התחילו רוחות אחרות מנשבות. בא. למשל, תומס קרליל, התעמלן הגדול והרצה לפני מאה שנה מספר הרצאות נפלאות על גבורים ועבודת גבורים בהיסטוריה, והקדיש את ההרצאה הראשונה שלו לאודין, האליל הגדול של המיתולוגיה הגרמנית, שלפי קרליל לא היה אלא אדם גבור שתפך בדמיון בני דורו לאל. השפעת התרצאות האלה כשהופיעו בספר מיוחד היתה עצומה. (הן חדרו גם לעברית. בתחילה מסרתי אני את המצית שתי ההרצאות הראשונות בהמעורר של ברנר, אחר כך הופיע כל הספר בתרגום מצוין של אינהורן בהוצאת שטיבל. אגב, לפני זה ניסה ברנר בעצמו לתרגם את הספר מאנגלית בעזרת לברטוב בלונדון ורק בקבלו את מאמרי הפסיק). מאז דהה לאטילאס הקסם של העולם היווני העתיק, והתחילו הגרמנים סחורים אחרי העולם הגרמני העתיק. פרידריך הייבל, למשל, שעוד חיבר שתי דרמות יפות על גושאים יהודיים, חיבר טרילוגיה על הניבלונגים ברוב הצלחה, כיון שהיסוד הדרמטי ישנו כבר בשיר המקורי.

ולפיכך כשבא ריכרד ואגנר עם הפרקמטי המיתולוגית שלו כבר מצא פתחים פתוחים לפניו. אף נצחונותיהם המזהירים של ביסמרק ומולטקי הזקן סייעו בדבר. עם כל ההבדלים העצומים (הבדלי דת

כמעט מרוב התלהבות, אך הוא אינו מחא כסים, כי אינו יכול להניע יד בהמון הצפוף; הוא אינו משתתף בקריאות, כי גורנו כאילו סגור, אך בהתגבר המוסיב „גוסונג“ דמעותיו ניגרות על לחיו, פניו מחייכים, ולבו דופק בהרגשת נעורים תולדותיו ועושים...

שם הצעיר הזה היה תומאס פאן. הוא גם הוסיף ואמר (לפני שלושים שנה):

„מה שיש אתי מן השימוש באמצעים, מן הפעולה, מן הרוח האפי, מענין ההתחלה והסיום, מן הסגנון בהסתכלותו של האיש אל החומר, משירת-הסמל, מן הריכוז האורגני אשר לאחדות-החיים שביצירה — כל מה שיש אתי מכל זה ואשר נסיתי לעשות מכל זה בתוך גבולותי אני, נחלתי מן התמסרותי לאמנות זו.“ (פרצופים, ר' בנימין, חלק ראשון, תרצ"ד, ע' 113-115).

דברים נכרעים ואמילו אם הם מוגזמים בטקצת. דרכו של אדם לייחס רוב יבולו למעין אחד, כשעה שבאמת יניקתו מכמה מעיינות, ואפילו מעצמו. מאן כתב דברים אלו כאשר עוד לא היה מראשי המדברים בשער הדימוקרטיה. האם ראה אחר כך את ואגנר כראותו אז? בשיחתי היחידה אתו הזכרתי גם פרשה זו, ושתק ולא העיר מאומה. השינה אחר כך את עמדתו? אני שומע כי בנאום בפאריס בשנת 1933 דיבר גם על ואגנר, ודיבר דברי שבח וגינאי כאחד, וכי גם בשל דברי השלילה האלה נשללו סמנו זכויותיו בגרמניה הנאצית. אך איני יודע דבר זה על בודיו.

אפשר לסכם ולסיים פרשה זו.

מתוך דברי א. ד. גורדון באתי לעמדת טולסטוי לאמנות בכלל, ומתוך כך ליחסו של טולסטוי אל ואגנר, מה שהוא אצלו רק ענין צדדי, מעין סמל לדוממה. בשעה שעסק בחיבור ספרו על האמנות רשם דברים אחדים ביומן שלו, שהם מגלים לנו סכבשון לבר אולי יותר טכמה פרקים שבספרו. הנה הם:

26 ביוני 1896. יסנאיה פוליאנה, בבוקר.

כל הלילה ללא שינה. הלב כואב, בלי הפסק; אני סובל כל הזמן ואי אפשר לי להתמסר לאלהים... לא כבשתי את הגאווה ואת הגבוהות, ולבי דוי כל היום. יש רק נחמה אחת: אין אני לבדי, הנני עם אלהי, ולכן לסרות כל המכאובים: הולך ומתהוה דבר פה. השיעה נא, אבי.

תמול הלכתי לבכורינו ופגשתי (שלא בכונה, להיפך, חפצתי מאד לנסות הצדח) את בן השמונים אקים בחרשו בשדה, את ירימישובה אשר אין לה כסות, את מריה אשר בעלה קסא, וכיום אין מי אשר יביא את דגנה הביתה; הילד מתנוון ונמוג לו; טרופים וחלופקה, הבעל והאשה, שניהם גוזעים מרעב, כמו כן ילדיהם, אך אנו דנים על בטהובן, ואני נשאתי

האלף הנשמות האלה את הניק האחרון של עצמאות (זה היה עוד לפני המלחמה). ואני מאז קראי את חיבוריו של טולסטוי מן ההצגה של ה"ניבלונגים" במוסקבה אין אני יכול להפריד ברוחי בינה (ואלף הצגות אחרות כמותה) ובין אותה אסיפת-המזנים בקילן (ואלף אסיפות כמותה). לכאורה "התייח" (כביטוי התלמודי) "ניבלונגים" בגרמניה, בחינת "עצם מעצמי ובשר משרי". אך מה ל"ניבלונגים" ולאופירה במוסקבה, ולמוסקאים הללו? ובכל זאת אותה הפטיכולוגיה ואותה הפתולוגיה. קרא עוד פעם את חיבוריו של טולסטוי!

ואגנר כדוגמה וכסמל. ואגנר כאבטיסוס לאדולף היטלר. במטרה, במגמה, באמצעים, במכשירים. בהשגת הלכות עריצית על הגופות ועל הנשמות כאחד. המארה שירדה לעולם לא במהרה ולא בקלות תוסר ותעבור מן העולם. ובכל זאת צריך לנסות מחדש, לעשות מחדש. בדרכי נורדוי ובדרכי טולסטוי כאחד. אלף פעמים ואחת!

אמר ר' ב. : נתתי פה פרק מצומצם (מקוצר המצט) מרשימות "שעות עם טולסטוי" — ועם אחרים. דברי טולסטוי לקוחים מספרו על האמנות בתרגום האנגלי. (את המקור הרוסי, שהיה נפוץ מקודם ושהעיר רוגז כא. ד. גורדון, פסל טולסטוי כמוזיק ע"י הצנזורה, שהכניסה בו דברים בני גודל לדעותיו). דברי נורדוי לקוחים מספרו "התנוונות", שהופיע לראשונה בשנת 1893. בינתיים באו לידי פרסומים חדשים שראוי להעיר עליהם.

הכרך הגדול של ברונז ואלטר על זכרונות חייו מראה לנו את הערצת ואגנר בדורי תכנים שבין מותו של ואגנר ובין הדור האחרון. ברונז ואלטר נמשך אל ואגנר עוד בשחרות ימיו — במקצת מתוך ניגוד להסביבה, שעוד התנגדה לואגנר. עם כל זה לא היה ב. ו. חרדדדי. הוא מעריך גם את היצירות הקלאסיות אשר ואגנר וחסידיו המושבעים ביסלו אותן (בספר תיאור נהדר של הכנר היהודי המופלא בדורו יוסף יואכים. הוא מזכיר לשבח מיוחד גם את הוברמן ועזרתו לתזמורת הארץ-ישראלית. תיאור חי ניתן לרדיסת ב. ו. בידי הנאצים. פגישותיו עם פרוץ ורסל ועוד).

— בספר "נמשי-האדם חיי-הדת" לא פודור (הוצאת "יבנה" תל-אביב, אין תאריך) נאמר: אשר ליצירות הפיוטיות והמוסיקליות של ואגנר צריך היה הקהל "להתרגל" אליהן ע"י התאמנות שנמשכה עשרות שנים, כדי שיסיק מהן הנאה אמנותית" (ע. צ"ג. ראה גם ע. צ"א). כדברים האלה מוסר פרומ. ש. ה. ברגמן גם בשם רבו ברנסאנו; ואגנר דומה לטבק. בתחילה הוא מעורר רגש מר, אחר-כך מתרגלים בו ונהנים ממנו.

— על נורדוי כמי שחזה בספרו "התנוונות" את שואת האנושות בתקופתנו מדבר ב. נתניהו במברא מצוין לכתבי נורדוי הציוניים שהופיעו בתרגום אנגלי באמריקה לפני שנה.

ואמונה, כלכלה ואורתו-חיים וכדומה). שחלו בעם הגרמני במשך הדורות והתקופות. הרי נשאר בכל זאת רציפות ידועה באופי ובמושגים. ואין להתפלא אם כמה החיות והחיות של העולם העתיק שלהם יכלו להתחרות בהצלחה עם העולם העתיק של יוון. לפחות במידה כזו שהיו הגרמנים מוכנים לקבל יצירות-אמנות מעולמם הם. ואם זה היה ממנגינות הזמן המיוחד לגרמנים הרי היה עוד משהו, שהיה משותף לתרבות האירופית בכללה.

אפשר שהסיסמה "התנוונות" של נורדוי, עם התוכן הפסיכוסיוולוני שבה, ועם בוקיסיטיקי המירורים, שתלה נורדוי באמן זה או אחר לא היו נכונים. ולעיתים קרובות גם החטיאו את המטרה. ועם כל אלה: "גברא רבה אמר מלתא — לא תחייכו עליה". ניבא אם גם לא ידע מה ניבא. הוא הרגיש, כי חל מסנה עצום בפנימיותה של תרבות אירופה אשר אותה חבק ובמעיינותיה צלל, הוא הרגיש, כי אישם השתות יהרסון, כי משהו קודר מתרחש לבוא; הוא ראה את פיסת היד הכותבת משהו על הקיר, הוא נתחלחל כטולסטוי, רק לא ידע לקרוא את הכתוב כמוהו. הוא טעה בדיאגנוז, הוא טעה וגישש גם בפרוננו. בדיאגנוז כיצד? הוא ראה רק מקור אחד לחזיונות התמותים: עייפות האדם וחולשתו לגבי כל התגליות וההמצאות החידושים הטכניים שבאו לעולם במאה ה"ט. (עמ' 520). והוא לא ראה, כי אולי העושר והשפע והבטחון בערכים הדימוקראטיים-הליברליים כאילו הם נכטי-צאן ברזל גרמו לפינוק ולהעזה (בחינת "וישמן ישרון ויבעט" או כביטוי האידישי "האוילטאג") ומהם לאותם החזיונות התמותים תוצאות. אך הוא הרגיש (שלא כגדולייה-הדור האחרים) במחלה, וידע להעריך כמה חזיונות כהלכה.

בדברו, למשל, על ואגנר, הוא אומר, כי הוא מלא התנוונות יותר מכל האחרים ביחד, וכי הוא גם מוסר יותר מכל אלה משאר העמים. והוא ממשיך ואומר פסוק אחד, שיש בו מעין נבואה איומה: "כי עצמת גרמניה בכל היא, ברע ובוטוב, והמופלג בכוחו הראשוני מתגלה באופן מדהים בהופעות" השקיעה כמו בהופעות-העליה שלו" (דברים אלו נכתבו עוד בשנת 1892).

"זכה נעשה לו סם חיים, לא זכה נעשה לו סם מוות". דבר זה נתאמת גם אצל ואגנר, תומס מאן וגוסטב מאהלר ואחרים קיבלו ממנו את הטוב, אדולף היטלר וחבריו קיבלו ממנו את הרע. באחד מספריו פניגוין מתארת הסופרת אסיפת-המזנים בקילן (היא מדברת על מאה אלף איש) על כל המנגוץ והמכשירים והתעמולה הפסיכולוגית, שבה הופיע היטלר ולש את כל הציבור העצום הזה כמו בצע, ונטל מכל מאת

פ ר ע ו ש י ם

יהושע בר-יוסף

או נשלחו לבתייהם למנוחה־נופש קצרה. לכפר הכבוש נשלחה פלוגה מאותו הגדוד שלא השתתפה בקרבות האחרונים. אנשי הפלוגה איבדו חברים רבים בקרבות קודמים, וכפר זה נתקע בלבם כמין מרכז לכל היותם כאן. עתה צעדו לעברו כמנצחים. וטל הבוקר ורית אודים חרוכים ומראה השדות המצהיבים והשקס שלאחר רעש הלילה נשתלבו יפה בהרהורי לבם. כל אותו יום טרודים היו בהתחפרות באדמה ובהכנת ביצורים בפני התקפת־נגד של האויב. היתה העבודה קדחתנית ומלאת תרוה ושכרון סמוי. העינים לא נתפנו להביט סביבן. הכפר כאילו נשכח מלב. האויב נתבצר בגבעות הסמוי כות ופעמיים־שלוש אף שלח לעבר המתחפרים פגזי תותח ומרגמה שהתנפצו בשריקות חדות. צורמות. החיילים צחקו לפגזים. היה זה כמין דיגדוג להרגשת הנצחון המפעפעת בעצמותיהם. תג היה. היום הבהיר נתעטף ריחות חדשים. ענני עשן אפור. לבנבן. עלו פה ושם. ובחלל האויר נתלה ריחם המתקתק של פגזים. נבלות בהמה וגזיות חללי האויב. הסאניטארים עסקו במלאכתם מבוקר ועד ערב. שרוף וקבור. הגה גראתה בין שיחי הצבר גזית מצרי שרועה כמין סמרטוט. ללא הנועת החן אשר להולך על שתיים. אך איש לא נתן דעתו עליה ועל החלומות והפחדים שנקברו בבשר המרקיב בחום היום. ואף החיילים עבדו באת ובמכוש במשנה כוח. עם ערב שלמה המלאכה. נחפרו החפירות ונתקשרו התעלות. נמתחו גדרי התיל ומוקשו השדות. יום חם ומלא חלף ביעף.

עם ערב המו הלכבות לפורקן מכל אותן חריות שנתגבשו כאבן על פתחו של הלב. חברות חברות הסתודדו: מה יעשו הלילה. הגוף העייף לא נמשך לשינה על גבי המזון המלוכלך: ממפותחיות־פה נושאו מנגינות ידועות בחללו של הכפר. קול צחוק צעיר ובריא נתערב בקרקור

לא בנקל נכבש הכפר הערבי הגדול, שביקתות החימר שלו משתרעות על שתי גבעות. כפותיו העגולות והמרובעות ואילנותיו הבודדים שצמחו כאילו באופק שילהבו את דמיונם של אנשי הגדוד שבועות רבים. היה בו בכפר הבלתי נכבש משהו מאגדת ההוד של המדבר. עם שקיעת החמה היה הכפר האפור. הרחוק. ניצת כולו נגוהות של דמדומים. וחיל ישראל על משמרתו עמד אחוז הלום. ורטט תמהון. למראה הכפר הרחוק. הגא. בעמידתו האמיצה.

לא בנקל נכבש הכפר. הרבה עינים צעירות כבו לעולמים בשל הצו החמור: לכבשו ויהי מה! לילות רבים רעדו לבבות מפחד ומצפייה לקראת הבשורה הטובה או הרעה. בקרים רבים ניעור רופא בית־החולים משנתו הטרופה לשמע הידיעה על פצועים חדשים שהובאו זה עתה משדה־הקרב שבקרבת הכפר. סיפורי גבורה ואחזה של ההולכים למות נשתזרו בלילות ההם. מפקד הגדוד היה מועיף גבותיו לכל שמץ הרהור על ביצוריו החזקים של האויב. והכפר לא נכבש. עד ש בא אותו לילה בלתי נשכח שהחריד את כל הסביבה, לילה של רעמי נפץ ולהכות נדלקות וכבות. ליל דמים וחרדה מתוקה עד כדי חלחלה. לילה שבו לא נרדם איש מכל דרי הסביבה. עם בוקר מלאו חביות האשפה של בית־החולים חפסיות צמר־גפן ותחבושות ספוגות דם. קטעי אצבעות ורסיסי בשר מן החי; ולבותיהם של הבריאים והחיים מלאו חדות נצחון וצהלת שכרון. הכפר נכבש. האויב מוגר ונמלט על נפשו. תושבי הסביבה כולה ראו שמש הבוקר אחרת ואת הנוף כאילו נולד מחדש ואת עצמם ראו כמטיילים בין שמים וארץ. גם החיילים נשקם כאילו הוקל מעליהם ורגליהם צעדו על האדמה כאילו הן מתופפות על גבי תוף מתוח בתהלוכת־נצחון. הלוחמים בשדה הקרב נלקחו לבית־החולים

הדגל הונף בראש התורן; רביהסמל הרעים „מפקד, דום?” בנעימתו המתכתית, הצרודה; התור השתלשל ליד המטבח הארעי עם צלחות הפח וריח הסרדינים וקול הפרימוסים הגדולים. יום חם, אפור, מייגע, נשחל בעצלתיים בנופו של הכפר. חיילים פיהקו בקול ולא ניסו להסתיר פיהוקם. כובד ירד ללב. כל אדם ביקש לו צל אילן וגדר ואבן קריה וערימת קש ומזון ברי שכיבה. לא נערכו אימונים אותו יום ואף לא תרגילי סדר. אפילו סמלים ישבו עייפים, כאילו ניטלה מהם כל תפארתם.

בצהרי היום נתגלתה הצרה החדשה — מכת הפרעושים. בלילה נטרפה שנתו של פלוני מעקיצות קצרות כמכת מקור של צפור זריזה ורבים התהפכו מצד לצד בשל תחושת הקרע של נימי השינה הטובה; אך בבוקר התביישו הנפגעים לגלות קלונם ברבים. עדיין קינן בלב כל אחד החשש שהוא לבדו ואין זולתו בנפגעים. כל אדם נשא בשקט את הדיגדוג המבחיל המשתלב בעקיצה החדה כמין צירוף של מים ואש. אמיצים שבחיילים חרקו שן והעמידו פנים כאינם מרגישים; בינונים התגרדו דרך־אגב במגע כתף בקיר או בחיכוך שלא במקומו; חלשים התגרדו לסירוגין, בצינעה. רק בשעות הצהרים נתגלה לכל שאין נקי מן הפגע. עינים פקוחות לחיילים, ובמחנה צבא קשה להצניע אף דבר המציק פחות מפרעושים. וכך החלה ההתגרדות הכללית, תחילה בהסתייגות־מה ואחרי כן ללא מעצור ובפומבי, ובהנאה, ובצחוק. יום תמים שימשו הפרעושים נושא לבדיחות הדעת. הלך שבתבורה, שמעון ארך הרגלים, תפס מניה וביה את סוד כל התנועות שבגירוד, ובכשרון החיקוי שלו העלה על רגל אחת הצגה שלמה שבה הופיעו הטיפוסים השונים של המתגרדים למיניהם. החיילים צחקו עד לאפיסת הכוחות, עד לצריחות היסטוריות, ושמעון ארך הרגלים היה לגבור היום.

אך הצחוק לא האריך ימים. היצורים הזעירים, השחורים, גברו על חדות החיים של הבחורים הצעירים ועל מצהלות לבם התמים. הם עקצו בלי

הרנגולות נפחדות, מפרפרות, בחצרות עזובות. החיילים התקינו עצמם ל„קומזיץ“. האפסנאי ארך הזרועות, שמשקפיו עבים וזרועותיו ארוכות כשל קוף תלה ידיו בראשו, ואף על פי כן נתן בצינעה חבילות קפה ושקיקי סוכר ואפילו בקבוק קוניאק. הקצינים הנמוכים והבינונים העמידו פנים כאינם רואים. עם לילה עלו, על אף האיטור המפורש, מדורות קטנות וגדולות. מפקד הפלוגה הצעיר חייד חיוך נבוך וחרהר בינו לבין עצמו כיצד להצטרף לאחת החבורות ולא יפגע במעמדו ובחובת המשמעת. מרחוק ראה את החיילים מסביב למדורה, צללים מרקדים על פראצופיהם הצעירים, התאותניים, ושיניהם הצוחקות מבהיקות באודם האפור שמסכיבם. התרנגולות נחטפות מתוך האש בעודן צלויות למחצה. משהו בחך מתמרד, אך הגרון בולע בלהיטות והעינים רושפות רשפי הנאה והעצמות נגרסות וצחוק רחב ופרוע מידרדר. טוב להם לחיילים הלילה. ומפקד הפלוגה הצעיר אינו טיפש שישבית שמחתם. והוא חוזר לרצבו האפל ומוצא גחמה בנגיסת שוקולדה ובהרהורים על אמו ואחותו, ואותה נערה שהרחורת שפגש זה לא כבר במטה החטיבה, וזו נתנה בו מבט גלוי כל כך ודיברה אליו כאילו הכל נרעד והתנפץ עד היסוד בה.

קול זמרה ונחרת שתויים ולחש גחלים נבלעו ברוחות הקלילות של הלילה. אפלה רכה, שקטה, כיסתה את החג שזרם בצבעי חלומם של החיילים הישנים. האויב ברת. תושבים שגעו כאן בבכית תינוק ראשונה ונשאו נשים והעמידו וולדות וקברו מתייהם הלכז־אינם. נפרצו לכל רוח בעינים לטושות מבהלה ובקללת תהומות על שפתותיהם. בתיהם ריקים, נטושים, שחוחים עד עפר. לטאות תמהות וזחלות בחצרות בלי פחד מפני רגלו הדורסת של בחיר היצורים. חתולים גבהלים מתגנבים ממקום אפל למשנתו. בכפר שבתו מראות וריחות וצלילים בני דורות. חיילי ישראל נמים שנתם העמוקה, שנת כובשים.

משהאיר היום החלו האנשים מתפכחים קמעה קמעה. הצוצרת הבוקר הריעה תרועתה הרגילה;

אשתו ועל בנו בכורו בן השנתיים. אליהם גלוי צדוק התימני, פועל דפוס, שעניו מפיקות בינה והוא מתון מאוד בדיבורו, וחיימיק, משכונת התקוה, ספורטאי ותיק ב"מכבי", אך אוהב שיתת חולין של תלמידי חכמים. בחבורה זו לא היו משחקים בקלפים ולא היו מגבלים את הפה. "האינטליגנטים", קראו להם החיילים דרך לג' לוג, אך הם הקפידו ונועדו יום כמין חבורת סתרים, להפיג את השממון באוצר החיות והעניינים שבזכרונם.

— "הערכים לא ברחו בעצם מכאן", אמר

דוד השמנמן, "הם השאירו לנו את הפרעושים".

— "יש לשרוף את כל ה"זיפת" הזה, ודין" —

אמר שמעון ארך הרגלים בנעימה פסקנית.

קצין התרבות הביא לכפר הכבוש שבועונים לועזיים מצוירים, קרועים ומשומנים, ספרוני בלשים, עתונים מלפני שבוע וכמה ספרי-קריאה משומשים ומרוטי דפים, החיילים נטפלו לאותיות השחורות ולתמונות הנאות. הפכו והפכו בהם עד שגם הללו נשטמו ברישול מן היד העצלה. מהם שדמיונם התעלס בתמונות הנערות החשופות למחצה. מהם שפתחו בשיחה, ספק בהלצה ספק ברצינות, על פרטי הגו וחמוקיו, וברק מזור בעינייהם. רשות-היחיד של חייל מצומצמת מאוד וככולה בסייגים. הפינה היחידה שאין לאיש מן החוץ שליטה בה, היא פינת ההרהורים והשיחה הבטלה, וכאן ניתן פורקן במתכוון לכל אותם הרהורים שבצינעה ודברים שהחיילים התביישו בהם, והיה בזה משום הנאה מהנה ומשפילה כאחת, משום פיצוי לכל אותה זוהמה שמסביבם.

פעמיים הופיעו אמנים בכפר הכבוש. קול הנערות השרות העלה דמעות בעינים, ומראה רגליהן ועיגול מתניהן שינק את הגרון. כילדים קטנים, מוכים, בפני אמותיהם, הסתכלו החיילים בסני נערות הלהקה הצבאית אשר לא שיערו מה תכשיל בוחשות הן בלב הגברי המבולבל, צלילי האקורדיון ונעימות השירים שבפי הזמרים נש-מעו כצלילי בראשית אשר טרפו, אתריכך, את שנת החיילים על משכביהם הקשים. למחרת היו רוב החיילים מתהלכים כשעיניהם אדומות ריסים

הרף בעקשנות של ברואים חסרי מחשבה. טעם חדש טעמו הפרעושים בדמם של צעירים שגדלו בטיפולם של רופאים ואחיות לבושות סינר לבן וזריקות חיסון ופיטום ויטאמינים. דם חדש הזרם לדמם של הפרעושים שניזונו דורות על דורות מבשרם של גופות מלובלכים, אדישים לכל. והם הגבירו עוז מיום ליום. אפילו הסאניטארים, על מרססי הדי, די, טי, שלהם, לא יכלו להם, ניצב לו חייל לפני הסאניטאר הכל-יכול, פורם חולצתו, פותח הגזר מכנסי, מסיר גרביו ופורע תסרקתו; נשפכת האבקה הלבנה לכל חריצי הגוף, מתערבת בזיעה ונוסכת הרגשה נעימה, מלטפת. פורש לו החייל ובלבו הרגשת שמחה על שנפטר מצרה זו, אך — אזה — הנה נולד על גופו בן בנו של דגדוג חדש, ולא הצא שעה ארוכה וראשי אצבעותיו מוחצים פרעושים חדשים ונקודות שחרות ככתמי דיו נזרעות על כפות ידיו.

שוב אין מתלוצץ על פרעושים. עתה הם מציאות חיה וממשית כאור היום וכחשכת הלילה. מפקדה-הפלוגה הבלונדי התהלך ערום כביום היולדו ורק מכנסי רחצה קצרים לשוקיו ופחית החייל תלויה בחוט דק על צוארו. הפרעושים אוהבים מחבאים אפלהיים וכשאין להם מקום סחר הריהם קופצים ויורדים מעל גופו של האדם, בעלי הזקן והשפם, הראותנים שבחבורה, גילחו בשברון-לב את נזר תפארתם והתהלכו בכפר הכבוש כאפרוחים מרוטים, ויש שסיגלו לעצמם הרגל של אדישות ושלוה פילוסופית, ובשעת עקיצה היו רק ממצמצים מצמוץ קל בעין ואין מנידים יד ורגל.

באפס מעשה היו החיילים יושבים חבורות חבורות במקומות הצל של הכפר ושותקים בצותא או משוחחים על ענינים של מהרבכך. חבר-רתו של שמעון ארך-הרגלים נזדמנו בה שלושה בוגרי גמנסיה: דוד השמנמן, מפקד המחלקה, שהיה שותק הרבה ומשמיע כפעם בפעם דברים של טעם; אורי הפייטן, בחור צנום, שפניו אינ-טליגנטיים והיה מתרחק על נקלה כשמגיע לענייני פוליטיקה; משה הנשוי שעבד במשרד ממ-שלתי וסיפר להם לרוקים, ארוכות וקצרות, על

קה, עמדה במרכז הכפר, אך בסקודת אנשי המרפאה אסור היה להשתמש במימיה. לפני הימלטם מן הכפר הטילו הערבים פגרי תנים לתוך הבאר, וסרחון סחוב קריר היה עולה ממעי מקים. ריח שהעלה חורון אף בפנים הבריאים ביותר. גללי בקר ועזים וצואת גמלים עטרו את סביבת הבאר וקני צרעות מלאו את הנקבים והחריצים שבין נדבכי האבנים. הכפר כולו, דומה, התבקע בקעים בקעים מרוב יובש. אלמלא הטחב שבתוך האדמה השקויה מי מעמקים היו בתי החיר מר מתסודרים כאבק ברוח. הבתים סגנו את הדבק שליכדם מלמטה. שיחי הצבר, האילנות הבודדים, סבכי הקוצים, פרחי מנחה ספורים, כל אלה ינקו לשדם ממעמקי האדמה היבשה המבוקעת. המים שהובאו לחיילים במכוניות-משא מן החוץ החיו את השרצים המעופפים והזוחלים. שלוליות המים, שנקו ליד כיורי הרחצה והמטבח ומקומות השינה של החיילים, והרטיבות שבגופם הן שהזינו את מעט החי שבכפר. דומה, אל אלהי הזכובים והפרעושים והשרצים למיניהם הביא את חיילי ישראל למחיה לעם השרצים שבכפר הנטוש.

הדבר הרגיו, ויותר משהרגיו העליב, ויותר משהעליב השפיל. בפחות מחדש ימים נשתנו האנשים תכלית שינוי. אילו פשטו מהם את בגדי החיילים והלבישום בגדים של כפריים ערביים ושינו שפתם, שוב לא היה הבדל גדול ניכר ביניהם לבין אלה שברחו מפניהם. אף הם מזר המים כמותם. אף הם שקועים באותה עצלות כחום היום. אף הם מוכי פצעים ומתפלשים כאשפה ומקללים ומגדפים במין גידוף לשמו, מתוך הנאה ומתוך בטלה. אף הם תולים עינים רעבות במה שאין להם וחולמים חלומות מלהטים ומשונים, ספוגי תאוה וייחום דם ורצח. ועל הכל — אף הם אין מגרשים עוד מעל עורם את הזכובים ואין מוחצים את הפרעושים. הספינו להם, לא כמשך דורות, אלא בפחות מארבעה שבועות.

גם על חבורת ה„אינטליגנטים“ לא פסח הנגע. מיום ליום התרחקו והלכו השיחות מנושאים

וצעדיהם לא בטוחים כמי שמאד לא נוח לו בעצם הצורך לזח ממקום למקום.

הפרעושים לא היו אלא בטוי תמציתי לכל הזוהמה שמסביב. תחלה התפלאו החיילים, כיצד יכלו הערבים לחיות דורות על דורות בתוך הזוהמה הזאת. אחר כך תדלו להתפלא. הם עצמם ישבו כאן ולא הרגישו עוד בנעשה סביבם. מטה הפלוגה נקבע במסגד הכפר הבנוי אבן והעטור עמודים כבדים, מגולפים בקוים פרימיטיביים חינניים. כאן קיבלו החיילים את מנות האוכל שלהם, כאן קבעו להם את שעות הישיבה בעמדות ושעות הבטלה והשיעמום. כל זכובי הכפר באו אף הם הנה ליהנות משיירי המטבח. כל דבר מאכל וכל קטע בשר היה מתכסה מיד שכבת זכובים רותשים, בדומה למריחה עבה של ריבת שזיפים שחורה-כחלחלה. כפעם בפעם היה מתרד מס קטע של השכבה, וחוזר ויורד בזמזום סרדני. אין אדם צריך להיות איסטניס יתר על המדה כדי שיפסיק דבורו ויטה אוזן לזמזום המתמיד. כמין נסירה של רבבות שינים רכות. כל פרוסת לחם, כל חתיכת עגבניה שהחזקת בין אצבעותיך היתה מתכסית במריחה הכחלחלה, הרוחשת. הזכובים היו שמנים, בריאים, מבהיקים, בשולי כנפיהם ובחמוקי כרסיהם רסיסי זהב וגון כחלחל נוצץ כעין הספיר. ולא היו יורדים מעל פרוסת הלחם עד אם חשו נשימת-אפך ועד אם ראו מקר רוב את שיניך הלבנות הדורסות. יש שהיו מת-עופפים הצדה ויש שעולים על פרצופך, ממתיינים שם לפרוסה הבאה שבין אצבעותיך. מפקד הפלוגה הבלונדי הפליא את החיילים בהתר-נהגותו האמיצה. הוא היה אוכל ושותה, משוחח ומעיין במפה, בתוך ענני הזכובים, בתנועות רגילות ועצורות, כאילו היה יושב לפני שולחן נקי במשרד מסודר. אפילו חיוכו הצנוע לא נש-תנה. דומה, לא עוד חי על בשרו ולא עצבים רוחשים באיבריו. במעמדו היו מתביישים לגרש את הזכובים, והוא הרגיו בשלוות רוחו.

פצעים עלו על הגופות וידי החובשים במר-פאה מלאות עבודה. חסרו מים בכפר ולא היה במה לנקות את הגוף מלכלוכו. באר גדולה, עמרי

ימי שבתו בכפר הכבוש. בינו לבין עצמו השלה נפשו כי הוא מרחף כספירות העליונות של המחד שבה האנושית שאין בהן מקום לשירה בת-חלוף... אך לעתים קרובות ידע את האמת המרה, שהוא עצל מלאמץ מחשבתו ודמיונו מאמץ כל שהוא ושנוח לו בכל העיפוש הזה וההלקאות שהוא מלקה עצמו על הימים העוברים לבטלה. אמנם גם בימים כתיקונם עוד לא הביא שום דבר לידי גמר, אך אז קיוה לפחות שבחלקו יפול האושר הגדול לתת ביטוי שירי למלחמת הגבורה של בני דורו. היה רואה עצמו מהלך כמנצח בבתי-קפה של האקנים בתל-אביב ונערות-חן חובבות ספרות תולות בו עינים מעריצות והוא עובר על פניהן במבט אדיש. עתה התנפצו כל חלומותיו היפים לרסיסים. לא הוד שבגבורה ולא הדר שברומנטיקה. פרעושים בזויים וזכוכים כרסתניים, ותו לא. גאותו הפצרעה, המושפלה, בוערת בו ללא רחם. הוא דומה לכולם. הוא פחות מכולם. שומע הוא הלצה גסה — ואינו מתמרד כל עיקר. צוחק עם כולם ונהנה אולי יותר מכולם. התמונות שדמיונו המשולהב מעביר לפניו מעוררות וזעה ממש. הוא רואה את הנשים מטבורן ולמטה. הוא שוכח את פרצופי ידידותיו בעיר. קוי הפנים ומבע העינים מטושטשים. רק רגליהן נראות לו בבחירות. משהו חלק ושעיר ורך וריחני מזדעף בהרהוריו ובחלומותיו וממלא כל ישותו חלחלה מתוקה ומבחילה... הוא נלחם עם עצמו. נלחם ימים ושבוע ושבועיים; עד שפוסק.

דוד השמנמן עתיד גדול נשקף לו בצבא. דומה. כבטן ומלידה נוצר להיות קצין ומדריך אחרים. מטוראי עלה עד מהרה למפקד כיתה ולמפקד מחלקה. אהב הוא את חיי הצבא, נהנה מן השררה והמשמעת וההתרגשות שלפני הקרב. ויד לו באסטרטגיה ובידיעת הנשק. בגמנסיה נחשב כתלמיד מפגור ברוב המקצועות, אך כבר אז הגה בחוברות הצבאיות וגילה בקיאות מפר-ליאה בפרשת המלחמות שבהיסטוריה. בתקופת מלחמת העולם השניה היה נצמד לתיבת הרדיו ושומע פרשנות צבאית עד חצות הלילה. עם

שאינם נוגעים במישרין בחיי יום ויום ונאחזו בנושאים שהם מצורך השעה והרגע. הגוף כשלי-עצמו סיפק חומר גם לחלומות בהקיץ. כשאדם נקי ושבוע ומלוכס כהלכה ועורו פטור מגירודים ודגדוגים ועקיצות, הריהו מתפשט מגופו ומעייר-נותיו פנויים לענינים שברוח ובהכרה ובעם ובמשפחה. מה שאין כן בשעה שהגוף תובע תיר-קונו בכל עת ובכל רגע. אותה שעה הוא שוכח כל אותם דברים נאים שפיטמוהו בהם מילדותו ומשקיע עצמו בדברים שמשכיחים צרותיו לאל-תר.

כני התבורה עצמם לא חלו ולא הרגישו בשי-נוי האטי שחל בהם. פרצופו המחייך והמבדת של שמעון ארך הרגלים נתקשה ונתעוה קמעה. עיניו הירקרקות נראו ריקות ובוהות כשהן מס-תכלות באחרים, ולחות ומבריקות כשהן תוהות סתם בחלל וחיוך לא נעים מרחף על השפתים העבות. הוא לא טפח עוד על שכמו של כל המדי-דמן לו. שוב לא התבדת ולא הפריח סיפורי-מעשיות אדיש לטובב אותו. על אכלו שקד. על פינה טובה לישון בה. מכנס היה רגליו הארוכות ומתקפל כמין קיפוד ונרדם לאחר גיהוקים ופיר-הוקים קולניים.

צדוק התימני קימץ שפתיו הדקות והסתכל בכל נברא בצלם כשור עקוד המסתכל במאכלת שבידי השוחט. עיניו השחירו והעציבו פי כמה. גון פניו דומה עכשיו יותר לזיתים שחורים מאשר לזיתים ירוקים. מזמר היה לעצמו ניגוני שבת וחג מסורתיים וכתעב את ה„אשכנזים“ על מנהגייהם המזפזפים. אף הוא נתקפד כשומר על עצמו מפני פגעי חוץ. ממעים שיחה, ונעלב מכל רמו דק הפוגע בכבודו. אוכל היה כצפור, ממש מרעיב עצמו לדעת, וישן כסוס. בלילות היה קם לעתים קרובות משנתו הטרופה ועולה על אחת הגדרות ויושב שם שעות ארוכות כמין צל רפאים ומסתכל בלילה האפל וביוקקים הבהירים וחוזר עם שחר למורנו המצופש ומנמנם שעה קלה וקם לקול תרועת החצוצרה בעינים בהירות רחוצות משינה יתירה.

אורי הפייטן לא כתב אפילו שורה אחת כל

נתן שינה לעיניו, ועקיצות הפרעושים היו כאין וכאפס לעומת הסוד האיום שבער בו כאש אור כלת. הסחיר את סודו מחבריו החיילים, שמהם היו מתגפלים על המציאה ומגלגלים בה ומענים אותו בדברי שגינה ולעג כדרך שרק חבורה מש־תעממת מסוגלת לה. הוא כתב לאשתו מכתבים ארוכים מלאים געגועים וחשדות ושאלות ותלו־נות ויודווי אהבה, וקרעם סמוך לכתיבתם. החליט להפתיעה בביקור לנקום בה נקמתו האיזמה. שעות שלמות היה משתעשע בהרהורי הנקמה, וסמוך לכך היה מעלה בדמיונו תמונה הפוכה: הוא ישוב לביתו בשעה מאוחרת בלילה וימצאנה בודדה וכמהה אליו ותולה בו עיניה האוהבות — כמה יאהבנה אותה שעה! כיצד יתפלש לרגליה ויבקש ממנה סליחה ומחילה על הרהוריו השפ־לים! גיהנום וגן־עדן נשקו יחדיו בדמיונו ובהי־וייתו השסועה. הוא מוכרח לקבל חופשה ליום אחד. הוא מוכרח לעמוד על האמת במו עיניו! הלך למפקד המחלקה שלו וביקש חופשת יום אחד. לילה אחד. הלה שלח אותו למפקד הפלוגה כיון שב־מצב הכן" אין לו רשות לתת חופשה. מפקד הפלוגה הצעיר הסתכל בו בריסו הבהירים וענה בפשטות שאין לחלום על חופשה; כולם היו רוצים לצאת מן הגיהנום הזה לשעה־שעתיים — ומי יעמוד בפרץ נגד האויב? עוד שבוע שבועיים יחליפו את הפלוגה ואז יתנו לכל החיילים את החופש המגיע להם... בצאתו מחדר מפקד הפלוגה התהפכו לנגד עיניו בתי־החימר כבחלום העתור־עים. עוד שבוע, שבועיים, ואולי חודש ימים, ית־ענה בעינוי שאל אלה! כל אותו יום חש מעין מחנק בגרונו ויבושת בפיו. הוא ישב בתוך הח־בורה כמי שניטל ממנו כות־הדיבור.

חיימיקו מצא גאולתו במשחק קלפים. תחלה התבייש בחולשתו זו וראה בה משום ירידת־ערכו בעיני עצמו ובעיני חבריו. מתחמק היה לפינת־סתר ומשחק שם בלהיטות וכהנאת משנה של מים גנובים. אך קמעה קמעה ראה בכך משום זכות־יתר לעצמו. מולו שיחק לו בקלפים. ערב ערב היה יוצא מן המשחק ברכוש גדול: גרושים ושילינגים, סיגריות, חפיסות שוקולדה

הכרות צו הגיוס רץ בשמחה ללשכת הגיוס. עד אותה שעה עיכבו בידו הוריו מהיות פעיל ב־הגנה, אך עתה היה כאדם שמצא דרכו בחיים. לא היה בו מאיש הצבאי הנוקשה. עם הסרים למשמעתו התהלך כעם חברים טובים. יותר משהיה מצווה היה מסביר ועם זאת שמר על המשמעת בקפדנות יתירה. אל הממונים עליו הת־יחס מתוך מזיגה ממוצעת של חברות ויראת־כבוד, לא שחצנות ולא התרפסות. בכל החטיבה יצא שמו לתהילה. כל הקרבות שהשתתף בהם גילו את כשרונו הצבאי הטבעי ואת אומץ־רוחו ושיקול־דעתו. במטה החטיבה נמנו וגמרו למסור לו את הפיקוד על אחת הפלוגות החדשות. עתה נפל גם הוא בנופלים. גופו השמנמן העלה תוספת שומן. עדיין היה שומר על שלות רוחו ונימוסיו, ולא הוציא מפיו דיבור של ציניות או של ניבול; אך הוא מיעט לעיין בחוכרות על כלי־הנשק והאזין פחות לדברי קצינים המספרים על נסיונותיהם בקרב, ויש שגילה אף קוצר־רוח כלפי הסרים למשמעתו. בעיניו הנבונות דעך משו.

יסורים קשים ביותר נפלו דוקא בחלקו של משה הנשוי. קל־הדעת והעליו. חייל אחד סיפר לפי תומו על שערורייה משפחתית שהתרחשה בבית שכנו. הלה חזר הביתה לחופשה, ובשל צרת ה־טראמפים" הגיע לדירתו בשעה מאוחרת בלילה. ולהרתו מצא במיטת אשתו גבר זר ישן שנת ישרים. והיו הענינים שמחים ברחוב כולו... החיילים צחקו ונהגו מכל אותו סיפור, ואילו משה לא צחק. אשתו שלו גרה שם במין חדר כזה בתל־אביב, והיא חיננית וחמת־מוג ואוהבת חברה עליזה וריקודים ובאותה עיר רבים ה־דון־ז'ואנים" המשתמטים האורכים לשכמותה. כיצד לא נתן דעתו על כך? ספק בן בנו של חשד התחיל מתפשט בקרבו כמין נגע ממאיר עד שהדבר נראה לו כודאות שאין להרהר אחריה. עתה נזכר כיצד הסתכלה בפלוני וכיצד חייכה לאלמוני, איך רקדה עם בן־דודה הגינג'י וכמה הבריקו עיניה שעה שאותו בחור גבה־קומה אמר לה דברי מחמאה שגורים. לילות תמימים לא

בשרם, דומה עליהם כאילו נולדו מחדש. דומה, הקיבוץ הצעיר יפה שלא כרגיל והאנשים המתהלכים בו מלאים רוח ועדנה. הם ראו את צמור היהו של התברות הצעירות ואת ערפיהן הלבנים, את הפנים הנקיים ללא שמץ של פודרה וצבע ואת השמלות הפשוטות המגוהצות המונחות על הגוף הנשיי כמיני צעיפים המגלים טפח ומכסים ארבעה — והרגשה של יחפנים פושטייד צבטה לבם. חוששים היו להזין עיניהם יתר על המידה פן יתגלה קלונם ברבים. בלי משים הרהר כל אחד מהם בביחו, בוילאות הצחורים שעל החלור-נות, בספה המוצעת העטורה כרים קטנים מרוק-מים ובאם העומדת במטבח לבושה סינר לבן. מעולם לא ראו את ביתם ראייה כזאת. משתו טהור, צה, נגול לנגד עיני זכרונם, והם התפלאו כיצד היו דורכים עד כה ברגלים גסות בחצר המקדש. היו חוששים להכנס לחדר האוכל של הקיבוץ לשתות שם כוס תה שלאחר הצהרים. כאנשים עליונים נראו להם הללו, המתרחצים יום יום והנכנסים לחדר נקי והנחים על ספה של ממש והמסתכלים בהם בעד וילון לבן. מיהרו להמלט משם. בראש מורכן ובגרון משונק יצאו את הקיבוץ ושירכו דרכם בחזרה לכפר הכבוש בשביל היבש, המבוקע בקעים בקעים. נעליהם האפירו מרוב עפר, ועיניהם עדיין כבושות בקרקע. איש לא דיבר דבר, איש לא צחק ולא התלוצץ. טעם הנקיון של גופם עמד בהם כקוץ בבשר החי. גופם נתחמם מן ההליכה, זיעה עלתה על המצה ובית השחי, פרעוש קפץ אי-שם מתוך קיפולי הבגדים העליונים ונצמד לבשרם הנקי שריח של סבון עולה ממנו — ושתקו. רק משהגיי עו למבואות הכפר הכבוש אמר שמעון ארך הרגלים כמדבר אל עצמו:

— צריך לשרוף את ה"זיפת" הזה, וחסל!

אותו לילה עלו להבות בכפר הכבוש. בתי החימר היבשים לא נשרפו על נקלה. רק מעט העץ שבתוכם והקש המיובש שבתוך הגגות זללו את הלהבות; אך קול נפץ פנימי, שקט, נודעזע גלים גלים בתוך האש שמסביב, והיה הקול דומה לקול מחיצתו של פרעוש בין הצפרנים. והריח

ולפעמים גם אולר ועטר-נובע. עיני השחורות רחשו זיקי הודיה לגורלו הטוב. חושש היה להגות בכך יתר על המדה שמא יתן בעצמו עין-רעה במזלו. שהרי מזלו גרם לו יתר הנאה מן הרכוש שצבר. דומה עליו שמזלו הטוב לוחש לו שהוא מבני עלייה, שביום מן הימים ירבה עושר ויעשה היל בכל אשר ישלח ידו. הוא היה אולי האחד בפלוגה שנהנה מחייו בכפר הכבוש. משהו מת-קופת הילדות חזר אליו עם הלכלוך והאדישות והדמיון המלוהט והיצרים הפרועים שמסביב. כך ממש נשם אז את האויר שמסביבו, וכך ממש הסתכלו בו עינים שחורות ופנים חיורים נסוכי תאוה ושממון כאחד. אותו צחוק ואותה שתיקת מבוכה, והוא הרגיש עצמו בכפר הכבוש כבביתו כמש.

רופא הגדוד בא למקום באיחור שבועיים. ראה את הנעשה ומשך בכתפיו. אך בהשתדלותו גשלו יום יום לקיבוץ הסמוך כמה חיילים שית-קלחו וינקו עצמם מן הזוהמה. היתה זו הליכה מייגעת בשביל עפר ובסכנת פגיעה מצלפי האויב. הליכה שסחטה מן הגוף את כל הרגשת ההתרעננות של המקלחת. אלמלא הבושה שבדבר ואלמלא התשוקה לראות פרצופים חדשים ומקום חדש, לא היו נמצאים בעלנים רבים להליכה זו. אף על פי כן הלכו יום יום כל אלה שניתנה להם הרשות לכך. ולא עוד אלא שרבו התובעים זכות מיוחדת שלא בחור.

שמעון ארך הרגלים ובני חבורתו יצאו אף הם לקיבוץ הסמוך להחליף כוח במקלחת קרה. בקיבוץ לא היו אורחים רצויים ביותר, שכן חששו מפני הפרעושים שעליהם. ניתן להם ספסל מיוחד בחדר המקלחת, וחברי הקיבוץ המתקלחים נרתעו קמעה מפניהם. אך הם היו שיכורים מריח המים והסבון ולא הרגישו כלל בדבר. שמעון ארך הרגלים גנת מרוב חדוה. השאר השתוללו כילי-דים קטנים. שרו, צחקו, התזו מים זה על זה ושפשפו גופם המגורד במין תאות נקמה להשמיד את כל הזוהמה שנצטברה בנקבוביות עורם. כאשר יצאו מחדר המקלחת ולבנים נקיים על

ומפקד הפלוגה הצעיר השפיל ריסי עיניו
 הבהירים וחייך חיוך עוטה סוד. הוא לא נזף
 באיש ולא חקר מי העלה את האש בניגוד לפקוד
 דה. ליל ירח חמים עטף את גבעות הדרום. הלהי
 בות עוררו את האויב בעמדותיו הסמוכות. צרורות
 של כדורי מכונות-יריה ופגזים הועפו לעבר
 הכפר המואר והגבירו את הלהבות. החיילים
 צהלו הפעם לקראת האש שבאה מעמדות האויב.

החרוך העלה משהו מחויות ליל הכיבוש; והחיי-
 לים הסתכלו בלהבות במאור-פנים של ילדים
 המסתכלים במדורה. אינו תדוה של ילדות הזר
 דרמה בלבות אנשי הפלוגה. שוב ושמעו שירי
 חיילים בכפר הכבוש. שוב צחקו צחוק נוער
 בריא צוהל ללא סיבה מיוחדת. הכל הרגישו
 שבלהבות אלה הם שורפים גם את הזוהמה שנצ-
 טברה בתוכם.

הצויר מאת צילה בינדר

ספרים

דרך הרוח

אפרים שמואלי

גלילי הכבוד, מאת מכס ברוד.
שני כרכים. תרגם סכתבייד דב שטוק.
הוצאת עם שובד. תל אביב חש"ת.

תבא לתאר אישיות היסטורית מן הראוי שיהא יותר מבקי בהליכות התקופה. בכוחותיה הסטאטיים והדינאמיים, בחיותיה הראשיות ובגילוייהן בתחומי העשייה והיצירה השונים זה מזה. עליו לפרש את סתומות הנפש, ללמוד מן הגלויות על הנסתרות, סקר לסתר הפנים על "הפיזיונומיה הרוחנית". ככוחם של פירוש זה ולימוד זה עולה הפורטרטיסטן ההיסטורי על החוקר, שדרכו לילך ולגלות את גנוי הקדומים המפורדים בזה אחר זה, לצרפם בהרצאתו פרט לפרט ולעשות אותם הטיבה אחת. הפורטרטיסטן פותח בתצורות, בדמות הדיוקן, ובחזון לבו הוא מקדים את המאחר. דמות האישיות ההיסטורית מרחפת לנגד עיניו, וכתעודות ההיסטוריות הוא מוצא פתרון לגרי חושי, אישור רשמית חזויותיו. מבפנים זוא מדובב את המקורות.

מהברי הרומאנים ההיסטוריים נהגים באישים וכי עלילות יתר הידות מן הביוגרף-הפורטרטיסטן. הם משלבים למסכת היסטורית דמויות בדויות, מסבכים את דרכי הגבורים סיבוכים נוספים ומעמידים אותם במעמדות נסיון. שיש בהם כדי להבליט את סגולותיהם הם ואת גורלם. מסופקני, אם מרובות בזמננו היציריות מאלה שעיסוקן בנושא היסטורי, שמצאו את הדרך מאפלוליתם הצוננת של כתי נכאת אל פסגה אפית. מעטים, דומני, הרומאנים ההיסטוריים הצופנים בקרבם חיות פיוטית סיפורית וכוח הוכחה נמשית עם נאמנות לאמת ההיסטורית. שאין להתליפה, כמובן, בדקדוקי פרטים דקומנטאריים. על פי רוב אין החומר ההיסטורי משמש למתבררים אלא גירוי להת" מרקות המרץ האמנותי, וכוחות ההוה ומגמות ההוה מטילים ערבוביה במראות הרברים שחלפו. המסטר בא כאילו לסייע לשר ההיסטוריה, לפרש את כוונותיו, להוציא לפועל את מלוא כוחותיו.

בסיפורו החדש של מכס ברוד "גלילי הכבוד" (שלישי במחזורו "המאבק לאמת" והקודמים לו "ראובני, שר היהודים" ו"דרכו של טיכו בראחה לאלחיים") יצא המחבר, בדרך כלל, כשלום מן הסכר

נות האורבות לרומאן ההיסטורי. כאן ההארה מבפנים מזוונת לשליטה גמורה בחומר ואף למידה מרובה של דיוק ונאמנות לאישים ולמאורעות. בעיקר לנפשות הראשיות הפועלות בדרכה זו, ששמה משפט האינקוויזיציה של גליליי, אם נתן את דעתו על העובדה, שתומאן הזה מספר על מלומד שעיקר מעלליו חקירות, והביוגרפיה שלו נבלעת בתולדות המדעים, נדע להעריך את קשי התפקיד, שנטל על עצמו המחבר.

גלילי הכבוד, האמת בסוד, האלמות במלחמתה עם החירות הרוחנית, הנדככות הנפש ביסוריה למען האמת, דרכו של המדע האהוב את הבריות, וזו הנושא ההיסטורי והאקטואלי של הסיפור.

אלה גושי העובדות, שעליהם רקם המחבר את מסכת הרומאן: גליליאז גליליי, הפיסיקאי האסטרונום, הורה שאין חקר הטבע יכול להיות תלוי בעולם המושגים של כתבי הקודש, ועל פי הצפיותיו בכתבי השמש הביא ראיה לחיזוק תורת קופרניקוס. בשנת 1616 התרתה בו האינקוויזיציה וגזרה עליו שלא להתחזק בדעת קופרניקוס. אף על פי שהספרות על גליליי מרובה ובוטוח על מעשי האינקוויזיציה נתבררו פרטים רבים, עדיין לא נודע עד היום, אם אמנם התחייב החוקר שלא לעסוק בתורת הנוצות הארץ כל עיקר. בשנת 1623, על כל סנים, הורה שוב בדפוס כי דעת קופרניקוס היא היפותיזה מתקבלת על הלב. מכיון שחשש מאד לאויבי המדע החדש ומצד אחר הציקתהו רוחו לדון בתורת קופרניקוס, כתב דיאלוג (הוציא בשנת 1632 בפירנצ'י) שבו כאילו נתכוון להרצות ללא משוא פנים את טענות בעלי הדעה הקופרניקנית ואת טענות החולקים עליה. בסתיחה לדיאלוג הוא מכנה את גזירת האינקוויזיציה שקודת רבת ישע, שאין מקורה בבערות או בקנאות שוטה אלא באמונה עמוקה, המרפאה לנגעי העולם הזה, בכל זאת בולטת כאן השקפתו של המחבר, כי דעת קופרניקוס היא אמת ואילו דעת סימפליציו, המדבר בשם המדע הישן היא רעות רוח. הולכי רכיל סיפרו לאסיפיר אורבאן השמיני, שאותו סימפליציו, שבפיו נתן המחבר טענות של הכל, אינו אלא דמות האב הקדוש. לא בלבד שהחוקר עבר על איסור הלשכה הקדושה אלא אף הלעיג על ממלא מקומו של ישו עלי אדמות. בהחילת שנת 1633 הומן גליליי למשפט לרומא. מכיון שישב

האלימות הוא בלא ספק אקטואלי ביותר בימינו. בין האינקביזטורים, הסטילים את כפיתם הרחנית על העולם הזה, מכאן, ובין מאריה צ'לסטה, בת החוקר, כמל התום והטהרה, החיה במנור מחוץ לגעשו של העולם הזה, מכאן, מבקש לו גליליי, דרך שלישית, דרך איש הרוח בתוך העולם הזה. הסיפור הוא אינר סלקטואלי, רקמת דמויות רעיונות וסמלים, מכאן אירתו הספרותית. סיפור המעשה מועט וההרהורים מרובים. כל כולו סיפור מהורהר ומוזכר. בו מגלה המחבר ידיעה רבה בתולדות המדעים: קוסמולוגיה, אסטרונומיה, מכניקה, בספרות האיטלקית, בציור, במוסיקה, בפוליטיקה של הזמן הזה, בהליכות החיים ובנימוסיהם ובאכזריותם.

הספר נותן את התקופה בלב הקורא. ואף על פי שלא בכל דפיו הוא מהנה — ביהוד לא בעשרות דפיו הראשונים הרי הוא מאלף מאד. אך מבחינה פסיכולוגית, — כך נראה לי, — לקה בפשטנות יתירה, שלא לפי רמת ידיעתנו היום בנמש האדם, הדמויות משורטטות שירטוטי חוץ ופנים קלים ורופפים ואינן נקבעות בלב. רובן דמויות היסטוריות, שהבקי בתקופה, המקיר אותן ממקורות נאמנים, ראה אותן אחרת. אף גליליי עצמו, השגון והתריף, התדור בהליכותיו ובמחשבותיו, נראה פה מעומעם יותר. האמנם לשון התרגום של דב סדן תוצאתו יש בה מכל סגולות ההסתייגות וההרהוריות, אבל דומני, היא חסרה כאן אינטימיות. מגע לבב, ואפשר שפשטנות המחבר בכמה וכמה מקומות מקלקלת את השורה. לא כך יכתוב איש כגליליי על עצמו, על אביו, על בניו. המחבר מציג אותם לפני הקורא על ידי יומנו של החוקר, ולעתים קרובות מסית אותו הצורך התיי אורי הזה לשים בעטו של החוקר דברים סחורים, והמשלים מרובים. גם התורות על דרכי המשפט של הלשכה הקדושה, על כוונת הדיאלוג ועוד, מינעות ללא צורך. דמותו של הישר סקאנדיה יש בה ענין רב. תלמיד ותיק זה הדבק ברבו, מבקש להצילו, אבל הוא גבר לא יצלה, אישיות גלבת וטראגית. תמיהני אם לא כתב ברוד סיפור גועז מדי, המבקש לחסום את המרובה, ההרהוריות שבספר היא כשי לעצמה מלאכת מחשבת ופה ושם היא מעוררת התפעלות, אבל היא בולעת את הדיאלוגים, את הבשריודם שבדמויות, ואת הממדים של ההתרחשות ההיסטורית. הכל כאן עובר מסגנת מוח אחד וזכרון אחד.

אף על פי כן מרובה שכרו של הקורא. וכמה תמונות מרהיבות את הדמיון ומרחיבות את הדעת. השיחה בין גליליי ובין הנזיר, הקואליטיקאטורי היא מעשה אטנות ודברי חכמה מפליא מאד. כרפים אלה

בפירנצי בחסותו של הדוכס הגדול, שנסת לו חסד, לא נהגו בו ברומא בהוסרה יתירה. הוא לא היה אורח פורה כג'ורדאנו ברוננו. בן בלי שם וכלי חסות, לא נזיר שסרה, אלא מלומד נודע לתהילה, שהחשמנים והאפיפיור בכבודו ובצעמו הסבירו לו פנים קודם לכן והעריכו מאד את גודל כשרונותיו. הוא גם נהג זהירות מרובה ושמר לשונו. על כן לא רצו להשטילו עד עפר, ולא כל שכן שלא נתכונו ליטול את חייו. לבסוף נדון למאסר, אבל לאחר כמה ימים שוחרר והותר לו לשבת בארמון הציר הפלורנטיני ברומא, שעמד לימינו במשך כל זמן משפטו. לאחר מכן הותר לו לשוב לפירנצי, לתולתו, ולעסוק שם בתקירותיו, אמנם בסיקות האינקביזציה, וכלבד שלא יתן את דעתו על תורת קופרניקוס. הדין וחשבון של הציר הפלורנטיני מעיד, שלא עינו אותו בשעת המשפט אלא איימו עליו בעינויים. בארמון הדומיניקנים, בכנסיה סופר דלה מינרבטה, שבה שמע ברוננו את גור דינו, נאנס גליליי להזור בו מדעתו על תנועת הארץ ולקבל עליו את מרות הכנסיה. רק דבר אגדה הוא, שבאותו בעמד השמיע את הפסוק: פור סי מוברה (אף על פי כן גוע תנוע).

באמת לא היה בגליליי העוז לקדש ביסורי גוף את שם התורה החדשה. ארוכה שלשלת היסורים של חוקרי הטבע באיטליה, מקדשי שם התורות החדשות: קמפאנלה, ברוננו, זגניני, קארנסקי, סאליאריו, ומני טאלצינו. גליליי יצא בשלום וסבלותיו היו סבלות נפש, ועליהם התגבר במהרה. באמת לא היה גם עיקר ערכו בתגליותיו האסטרונומיות. תרומתו העיקרית היתה בחקר חוקי התנועה ביקום, גילוי חוקי המשיכה. המלחמה בין הפיסיקה הישנה והחדשה היתה בעיקרה מלחמה על מקומה וערכה של המיספיסיקה. הפילוסוף סים סבלו בת ביותר, כוחו של גליליי היה בתורת המכניקה, במדע המדויק, ובמערכת המושגים החדשים, שבהם ניסה לתפוס מחדש את חוקי האנרגיה והחומר ולהרחיק מהם כל חשבון של סגולות האנרגיה והחומר.

המשפט הזה נחקק היטב בלב הרורות. הלכה היה ברוד: כלי העינויים אינם מכשירים להתבוננות בגרמי השמים, כשם שמחנות הריכוז בימינו אינם סמינרים בהלכות פוליטיקה. אין לגזור על הרוח. המוקד אינו גילוי שכינה, וצנזורה אינה עדות והוכחה. במקום לסתור את דעותיו של גליליי מתוך ידיעה באסטרונומיה, הטילו עליו גבערים מדעת לקבל את השקפותיהם על פי המסורת. רק כמאתים שנה אחר כך התירה הכנסיה להשלים עם הרעיון שתארן מתנועת.

נושא הרומאן של ברוד: התגוננות הרוח מפני

האהבה, אור לפנים מאור, היותי יחדיו עם מריה צ'לסטא שלי ועם כל הטוב והנכון אשר הגיתי והרגשתי מצודי.

המחבר אינו מקל על עצמו את מלאכת הסיפור כל עיקר ואף אינו בורח מפני החומרה המיוחדת של בעיה האמת. האינקביזטורים אינם כולם נבערים מדעת. הניזר הישועי, הקואליפיקאטור יודע, שאהבה, שאין עמה מדע, פירושה — עולם שיתרחשו בו דברים של שטות, אבל מדע בלא אהבת אדם מסייע לשטן. בני האדם ייעזרו במדע למען השמיד את עצמם באכזריות וביסודיות, ככל שידם תהי מגעת. הבעיה מסובכת מאד, והרומאן הליביש אותה לבושי אור לבב, זרוע לחוקר צדיק.

בכוח האמונה באמת של גליליי ושכמותו נקנתה לאנושות היות החירות הרוחנית, רהביהאבסולוטיזמים בימינו העלו שוב משפטים, עיגוים ושעבודים, דומים לאלה שבימי האינקביזיציה וקשים ועצומים מהם שבעתים, אבל הסינתיות פותרת-הבעיה, אותה, הדרך השלישית, שמבחינה עיונית עדיין יש לדון בה הרבה, היא רמז לאיחוי הקרע הסראגי בתודעה המוסרית של האדם בימינו.

הגיע הספר לשיאו. ציור העולם של ימי תבנים, חידושי גליליי, הרוח המדעית המעפלת לפתור את חידות היקום, העולם הקתולי בימי אורבן השמיני, כל אלה וכיוצא באלה תוארו ביד אמן הוגה וירען בקי.

בטאבק על האמת מתגלה הקושי הגדול שבדרך השלישית; מתוארות חולשת נפשו של גליליי ברומא והתגברותו בסוף ימיו, הודרכות הנפש והתעלותה בתבנת הבעיה ופתרונה. לאחר תהשפלת ברומא מהרהר ההוגה על אותה, דרך שלישית, שאינה מוסקרת לאלילות צמאת הדם, אך גם נהלצת סן תהמתה, האונס, אפס-החירות של תכנסיה, לא להסתלק — את כל העולם כולו לכלול בלב, באינסופיות אהבת, אבל אין לילך בדרך זו בלא ויתור, בלא קרבן חיים, אם הוא נדרש.

לסוף מתברר לחוקר, שהוא נכון להתיסר למען האמת, לא משום שהאמת צריכה לנו, אלא משום שאנו צריכים לה, שכן בלעדיה אין לב טהור... אם אנו נסגרים מפניה, אנחנו תשים את תהסגר הזה ככאב וכסוצר, ואם אנו נפתחים בפניה מה רב תחיבור לכל אשר מסביב, אמת זו, שהמספון מכריו עליה, היא

בשולי החוברת

מאמרו של פרופ' ר. סמואל, השני האחרון לסידרת מאמריו על מדע ותעשיה בישראל, מופיע אחרי מות מחברו, איש-מדע מחונן שיצא טיבו בעולם, אדם שרוחב-אפקים וחוש-מעשה חוברו בו, מרצה בתכניון העברי (ובאוניברסיטאות בהודו ובאמריקה), ראה את מרכנו חיינו בארץ הזאת ונתן חילו להרחבת הבסיס המדעי לחיי הארץ בהווה ובעתיד. איש ארץ-ישראל העובדת, מבני חבורת ארלוזורוב בברלין לפני שלוש שנה, נקטף בעצם כוחו, שופע תכניות והמץ-עבודה לבאות. מאמריו ב"מולד" נעשים צוואת שכיב מרע, וזראת-דרך לפיתוח המדע ושימושו התעשייני במדינת ישראל.

החוברת הזאת מונחת בדפוס יותר מעשרה ימים, באין אפשרות להוציאה בשל הדחוק בנייר, הבקשה למיכסת נייר הוגשה למשרד הממשלתי המתאים בסוף ינואר, ועד היום, אהז במארס, לא נתקבלה ממנו תשובה. התנאים השוררים אך מסייעים, ומכשירים, את השוק השחור.

מאת המינהלה

כרך א' ל"מולד" בכריכה נאה כולה בר, יהיה מוכן ב-15 במארס, מצורף לו תוכן הענינים לכרך כולה בשל הוהתיקרות היה הכרח להעלות את מחיר הכריכה ל-500 מיל.

העורך א. ברודא

מוֹלֵד

ירחון מדיני וספרותי

אדר תש"ט כרך ב' חוברת 12 מארס 1949

323	יוסף וייץ	להנחיל אדמה חדשה
332	יעקב שמעוני	תמורות במחשבה המדינית הערבית
339	ש. ג. אייזנשטדט	מבנהו הסוציולוגי של הישוב היהודי
ציוני החודש:		
345	ב. גר	במזל הסכמים
בין לאומים:		
348	אנדרו רוז	סין הקומוניסטית ותכניתה
351	שלמה ניצן	בפתחו של משעול
357	קדיה מולודובסקי	עתים ועששה עיני
358	מנחם בוריישא	נפתולי עם דורי
364	דב סדן	בחזית הכפולה
369	יעקב פיכמן	הקמרוג על מנדלי (ג)
373	צ'אן סנז'י	מר הוא ויי
רשימות:		
377	ש. סבוראי	גם או יתרון
379	מרגוט קלאוזנר	גם העקדה ובערכות הנגבי
ספרים:		
381	יעקב קופלביץ	חזונו של תומאס מור
384	בשולי החוברת